

Peşə təhsili və insan kapitalı

Vocational education and human capital

Профессиональное образование и человеческий капитал

Elmi-praktiki, metodiki jurnal * Scientific-practical and methodological journal *
Научно-практический, методический журнал

Redaksiya heyətinin sədri
Mustafayev F.F. (i.e.d., prof.)

Baş redaktor
Balakışiyev Ş.Ş. (f.e.f.d.)

Redaksiya heyətinin üzvləri

Əlizadə R.İ. (t.e.d., prof.), Ağayev F.H. (t.e.f.d.), İbrahimov M.A. (i.e.d., prof.),
İlyasov M.İ. (p.e.d., prof.), Quliyev N.Ə. (p.e.d., prof.), Vəliyev F.H. (t.e.d., prof.),
Həsənov Q.H. (i.e.f.d.), Tanırverdiyev T.M. (a.e.f.d.), Əmiraslanov T.İ. (əməkdar mədəniyyət
işçisi), Əsgərov R.B. (əməkdar müəllim), Zeynalov V.E., Əlili A.A., Mehdiyeva N.B.,
Camalov H.E.

Chairman of the editorial board
Mustafayev F.F. (prof., dr.)

Chief editor
Balakishiyev Sh.Sh. (a.s.s.dr.)

Members of the editorial board

Alizadeh R.I. (prof., dr.), Agayev F.H. (a.s.s.dr.), Ibrahimov M.A. (prof., dr.), Ilyasov M.I. (prof., dr.),
Guliyev N.A. (prof., dr.), Veliyev F.H. (prof., dr.), Hasanov G.H. (a.s.s.dr.),
Tanirverdiyev T.M. (a.s.s.dr.), Amiraslanov T.I. (honored cultural worker),
Asgarov R.B. (honored teacher), Zeynalov V.E., Alili A.A., Mehdiyeva N.B., Jamalov H.E.

Пред. ред. коллегии
Мустафаев Ф.Ф. (д.э.н., проф.)

Главный редактор
Балакишиев Ш.Ш. (к.ф.н.)

Члены редакционной коллегии

Ализаде Р.И. (д.т.н., проф.), Агаев Ф.Г. (д.ф.т.н.), Ибрагимов М.А. (д.э.н., проф.), Ильясов М.И.
(д.ф.н., проф.), Гулиев Н.А. (д.ф.н., проф.), Велиев Ф.Г. (д.т.н., проф.), Гасанов Г.Г. (д.ф.э.н.),
Танырвердиев Т.М. (д.ф.с.н.), Амирасланов Т.И. (заслуженный деятель культуры),
Аскеров Р.Б. (заслуженный учитель), Зейналов В.Е., Алили А.А., Мехтиева Н.Б., Джамалов Х.Е.

“Peşə təhsili və insan kapitalı” jurnalında pedaqogika, texnika, iqtisadiyyat, informatika, ekologiya və digər fundamental elm bölmələri üzrə məqalələr, metodiki yazılar dərc edilir.

The journal “Vocational Education and Human Capital” publishes clauses, and other pieces of information on pedagogy, technology, economics, informatics, ecology and other fundamental sciences, including methodical articles.

В журнале “Профессиональное образование и человеческий капитал” публикуются статьи по педагогике, технике, экономике, информатике, экологии и других фундаментальных науках, а также методологические статьи.

Son illər ölkəmizin təhsil sistemində aparılan ardıcıl və məqsədyönlü islahatlar sırasında peşə təhsilinin modernləşdirilməsi xüsusi yer tutur. Bu baxımdan “Peşə təhsili və insan kapitalı” jurnalının yaradılması təqdirəlayiq təşəbbüs və irəli atılmış addımdır. Jurnal cəmiyyətdə fəal maarifləndirmə kampaniyası aparmaq, uğurlu beynəlxalq yanaşmaları təhlil etmək, peşə təhsili müəssisələrində tətbiq olunan innovasiyaları, müəllim və mütəxəssislərin qabaqcıl iş təcrübəsini işıqlandırmaq kimi səmərəli fəaliyyəti ilə ümumi işə öz töhfəsini verə bilər. Dəyərli təşəbbüsün real işə çevrilməsi jurnalın yaratıcılarından mütəmadi diqqət, ciddi əmək, fəal axtarışlar, düşünülmüş təhlillər tələb edir.

Jurnalın nəşrə başlaması münasibətilə redaksiya heyətini, yaradıcı kollektivi, eləcə də peşə təhsili işçilərini təbrik edir, yaradıcılıq uğurları arzulayıram. Əminəm ki, jurnal öz missiyasını şərəflə yerinə yetirəcək, çoxminli peşə təhsili işçilərinin bələdçisinə çevriləcəkdir.

Ceyhun Bayramov,
Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri

Hazırkı şəraitdə peşə təhsili üzrə ölkəmizdə baş verən müasir inkişafı təşviq etmək, bu sahəyə marağı daha da artırmaq üçün məqsədyönlü maarifçilik işinə ciddi ehtiyac vardır. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin peşə təhsili üzrə mətbu orqanı kimi “Peşə təhsili və insan kapitalı” adlı jurnalın fəaliyyətə başlaması əlamətdar hadisədir. Bu, peşə təhsili sahəsindəki fəaliyyətin çoxcəhətli dəstəklənməsinə və şərh edilməsinə meydan açan əlavə bir imkandır. İnanıram ki, bu yeni jurnal Azərbaycanın xalq yazıçısı Mehdi Hüseynin “Abşeron” romanından tanıdığımız təcrübəli Usta Ramazanların layiqli xitabət kürsüsü funksiyasını həyata keçirəcəkdir.

“Peşə təhsili və insan kapitalı” jurnalı peşə təhsilinin müasir inkişafının həyat arteriyası olmalı və təhsilin bu sahəsinin hərəkətverici qüvvəsi funksiyasını həyata keçirməlidir.

Uğur olsun.

İsa Həbibbəyli,
*Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin
Elm və Təhsil Komitəsinin sədri, akademik*

Azərbaycanın rəqabətqabiliyyətli və dayanıqlı iqtisadiyyata sahib olması, ölkədə əlverişli sahibkarlıq mühitinin formalaşdırılması, yüksək ixtisaslı peşəkar kadrlar hesabına əmək bazarında məşğulluğun təmin edilməsi üçün elmi nailiyyətlərə söykənən və müasir tələblərə cavab verən keyfiyyətli peşə təhsilinə böyük ehtiyac var. Peşə təhsilinin inkişafı müasir iqtisadiyyatın yeni çağırışlarından olan bilik iqtisadiyyatına keçid dönməndə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Çünki bilik iqtisadiyyatının təməlini ölkədəki təhsil və insan kapitalı təşkil edir.

Bu sahədə aparılan institusional islahatlar çərçivəsində Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılmasını və müvafiq qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsini son illərin uğuru kimi qəbul etməliyik. Yeni iqtisadi çağırışlara çevik reaksiya verə bilən ixtisaslı kadrların hazırlığına dəstək olacaq belə bir dövrü dərginin nəşrini də müsbət hadisə kimi qiymətləndirirəm.

Mikayıl Cabbarov,
Azərbaycan Respublikasının vergilər naziri

Bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatının quruluşunun şaxələndirilməsi, qeyri-neft sektorunun üstün inkişaf etdirilməsi, ölkəmizin global, irimiqyaslı layihələrdə, regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı görülən irimiqyaslı işlərdə iştirakı texniki-peşə təhsili sistemində elmi-tədqiqat, elmi-metodiki və maarifləndirmə işlərinin genişləndirilməsinə ehtiyacı artırır.

Əminəm ki, işıq üzü görəcək yeni nəşrdə texniki-peşə təhsili sistemində maddi-texniki baza, onun qabaqcıl, müasir standartlara uyğun inkişaf etdirilməsi, təkmilləşdirilməsi, təhsil prosesində yeni texnologiyaların tətbiqi, onun iqtisadi-sosial aspektləri də ətraflı işıqlandırılacaq.

Heç şübhəsiz ki, bu jurnal Azərbaycan iqtisadiyyatının sürətli və keyfiyyətli inkişafı üçün son dərəcə vacib olan insan kapitalından daha səmərəli istifadə olunması kimi nəcib və məsul vəzifənin həyata keçirilməsinə bir maarifçi nəşr olaraq dəstək verəcəkdir.

Ziyad Səmədzadə,
*Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin
İqtisadi Siyasət, Sənaye
və Sahibkarlıq Komitəsinin sədri, akademik*

M Ü N D Ə R İ C A T

Rəsmi sənədlər

- 7 Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı
- 10 “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
- 25 Law of the republic of Azerbaijan “On Vocational Education”

Mütəxəssis sözü

- 40 F.Mustafayev. “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ölkədə iqtisadi islahatların sürətləndirilməsini təmin edən vasitə kimi
- 44 H.Sonneveld. Peşə təlimində iş zamanı öyrənmə və istehsalat təcrübəsi
- 48 M.Nikolovska. Yüksək keyfiyyətli peşə təhsili və təliminin təmin olunması istiqamətində Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin dəstəklənməsi
- 51 “Avropa İttifaqı Biznes Mühiti Hesabatı”ndan
- 53 Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin fəaliyyətinin 2 ili

Pedaqogika

- 60 M.İlyasov. İnsan kapitalı, əməyə dəyər kimi yanaşma və peşəyönümü problemi
- 64 N.Quliyev. Peşə təhsilində kadr hazırlığının elmi-nəzəri aspektləri
- 68 F.Ağayev. Azərbaycan təhsili: problemlər, təkliflər
- 71 Ş.Ağayev, S.Məmmədaliyeva. İnsan kapitalı keyfiyyətli təhsilə əsaslanır

İqtisadiyyat

- 75 A.Bayramov. Ekoloji proseslərdə sinergetik məsələlər

Texnika

- 79 R.Əlizadə. Təkərli robotların quruluşu

Metodika və innovasiyalar

- 82 M.İbrahimov. Professional mütəxəssislərin hazırlanmasında fənlərarası tədqiqat metodunun tətbiq edilməsinin zəruriliyi əsas amil kimi
- 87 İ.Cavadov. Təhsilin keyfiyyət təminatında monitoring yə qiymətləndirmənin rolu

Kadr hazırlığı və müəllim peşəkarlığı

- 91 R.Əsgərov, M.Qurbanov. Starteji yol xəritələrində istehlakçı hüquqları və peşə təhsilində kvalifikasiya məsələləri
- 95 N.Mehdiyeva. Peşə təhsili müəllimlərinin peşəkar inkişaf imkanları

Sahibkarlarla əməkdaşlıq

- 98 V.Zeynalov. İşəgötürənlərlə peşə təhsili müəssisələri arasındakı əməkdaşlığın hüquqi təminatı
- 101 Məqalələrin tərtibatı qaydaları

CONTENTS

Official documents

- 7 **Decree of the President of the Republic of Azerbaijan**
- 10 **Vocational Education Law of the Republic of Azerbaijan**

Specialist word

- 40 **F.Mustafayev.** “Vocational Education Law” of the Republic of Azerbaijan as a tool for triggering economic reforms in the country
- 44 **H.Sonneweld.** Production experience and work-based learning in the course of vocational training
- 48 **M.Nikolovska.** Promoting the competitiveness of the Azerbaijani economy in the pursuit of high quality vocational education and training
- 51 **From “EU Business Climate Report Azerbaijan”**
- 53 **2nd Anniversary of the State Agency on Vocational Education**

Pedagogy

- 60 **M. Ilyasov.** Human capital, “respect for labor” approach and issue of professional orientation
- 64 **N.Guliyev.** Scientific-theoretical aspects of personnel training in vocational education
- 68 **F.Aghayev.** Education in Azerbaijan, challenges, suggestions
- 71 **Sh.Aghayev, S.Mammedaliyeva.** Human capital is based on quality education

Economics

- 75 **A.Bayramov.** Synergetic issues in ecological processes

Engineering

- 79 **R.Alizade.** The structure of wheeled robots

Methodology and innovations

- 82 **M.Ibrahimov.** The importance of using the interdisciplinary research method in the training of professional personnel as a key factor
- 87 **I.Javadov.** The role of monitoring and evaluation in quality assurance in education

Personnel training and professional development of teachers

- 91 **R.Askerov, M.Gurbanov.** Consumer rights in strategic road maps and qualification issues in vocational education
- 95 **N.Mehdiyeva.** Opportunities for professional development of vocational education teachers

Cooperation with entrepreneurs

- 98 **V.Zeynalov.** Legal support for cooperation between employers and vocational education institutions
- 101 **Instructions for preparing articles**

О Г Л А В Л Е Н И Е

Официальные документы

- 7 Указ Президента Азербайджанской Республики
- 10 Закон Азербайджанской Республики «О профессиональном образовании»

Слово специалиста

- 40 **Ф.Мустафаев.** Закон Азербайджанской Республики «О профессиональном образовании» как средство обеспечения ускорения экономических реформ в стране
- 44 **Г.Сонневельд.** Производственный опыт и обучение на рабочем месте профессионального обучения
- 48 **М.Николовска.** Поддержка конкурентоспособности Азербайджанской экономики для обеспечения качественного профессионального образования и обучения
- 51 **Из отчета по “Бизнес-Среде Европейского Союза”**
- 53 **2 года деятельности Государственного агентства по профессиональному образованию**

Педагогика

- 60 **М.Ильясов.** Человеческий капитал, подход «уважение к труду» и проблема профориентации
- 64 **Н.Гулиев.** Научно-теоретические аспекты подготовки кадров в области профессионального обучения
- 68 **Ф.Агаев.** Образование в Азербайджане: проблемы, предложения
- 71 **Ш.Агаев, С.Мамедалиева.** Человеческий капитал основан на качественном образовании

Экономика

- 75 **А.Байрамов.** Синергетические проблемы в экологических процессах

Техника

- 79 **Р.Ализаде.** Структура колесных роботов

Методология и инновации

- 82 **М.Ибрагимов.** Необходимость внедрения метода Междисциплинарного исследования (MDR), как основного фактора подготовки профессиональных специалистов
- 87 **И.Джавадов.** Роль мониторинга и оценки в обеспечении качества образования

Обучение персонала и профессиональное развитие педагогов

- 91 **Р.Аскеров, М.Гурбанов.** Права потребителей в стратегических дорожных картах и вопросы квалификации в профессиональном образовании
- 95 **Н.Мехтиева.** Возможности для профессионального развития педагогов профессионального образования

Сотрудничество с предпринимателями

- 98 **В.Зейналов.** Юридическое сопровождение сотрудничества между работодателями и профессионально-техническими учреждениями
- 101 **Правила оформления статей**

“Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il 24 aprel tarixli, 1071-VQ nömrəli Qanununun tətbiqi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 19-cu və 32-ci bəndlərini rəhbər tutaraq, “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il 24 aprel tarixli, 1071-VQ nömrəli Qanununun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar həmin Qanunun tətbiqini təmin etmək məqsədi ilə **qərara alıram**:

1. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

1.1. beş ay müddətində:

- 1.1.1. Azərbaycan Respublikası qanunlarının və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktlarının “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğunlaşdırılması ilə bağlı təkliflərini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;
- 1.1.2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktlarının həmin Qanuna uyğunlaşdırılmasını təmin edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.1.3. həmin Qanunun 4.0.5-ci maddəsinə uyğun olaraq, peşə təhsili müəssisələrinə qəbul qaydasını təsdiq etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.1.4. həmin Qanunun 5.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, peşə təhsilinin dövlət standartlarını müəyyən etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.1.5. həmin Qanunun 5.5-ci maddəsinə uyğun olaraq, cəzaçəkmə müəssisələri nəzdində fəaliyyət göstərən peşə təhsili müəssisələrinin və xüsusi peşə təhsili müəssisələrinin nümunəvi nizamnaməsini və həmin sahədə tətbiq edilən dövlət peşə təhsili standartlarını təsdiq etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.1.6. həmin Qanunun 9.11-ci maddəsinə uyğun olaraq, peşə təhsili pilləsinin bir səviyyəsindən növbəti səviyyəsinə keçid qaydasını müəyyən etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.1.7. həmin Qanunun 11.4-cü maddəsinə uyğun olaraq, iş yerində təcrübə müqaviləsinin nümunəvi formasını müəyyən etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.1.8. həmin Qanunun 15.3-cü maddəsinə uyğun olaraq, peşə təhsili müəssisəsində əlavə müayinə və müalicəyə ehtiyacı olan şəxslərə əlavə müalicə-bərpa xidməti göstərilməsi qaydasını müəyyən etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.1.9. həmin Qanunun 16.10-cu maddəsinə uyğun olaraq, peşə təhsili müəssisələrinin ayrı-ayrı peşə istiqamətləri üzrə tədris qruplarında orta sıxlığı müəyyən etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.1.10. həmin Qanunun 20.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, dövlət peşə təhsili müəssisələrində təhsilənlərin və işçi heyətinin sosial müdafiəsi qaydasını müəyyən etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

- 1.1.11. həmin Qanunun 21.5-ci maddəsinə uyğun olaraq, dövlət peşə təhsili müəssisəsinə məxsus daşınmaz əmlakın qorunması və ərazisinin mühafizəsi ilə bağlı normativləri müəyyən etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.1.12. həmin Qanunun 22.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, dövlət peşə təhsili müəssisəsinə maliyyələşdirmə normativlərini müəyyən etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.1.13. həmin Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət növlərini müəyyən edən qanunvericilik aktının layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;
- 1.2. həmin Qanunun 8.1-ci, 10.21-ci və 24.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini, o cümlədən, həmin Qanunun 4.0.3-cü (peşə təhsilinə dair normativ hüquqi aktlar təsdiq etmək vəzifəsi istisna olmaqla), 4.0.5-ci (peşə təhsili müəssisələrinə qəbul qaydasını təsdiq etmək vəzifəsi istisna olmaqla), 4.0.10-cu, 4.0.12-ci, 4.0.13-cü, 4.0.16-cı, 4.0.17-ci, 4.0.19-cu (peşə təhsili müəssisəsinin akkreditasiyası qaydasını müəyyən etmək və akkreditasiyanı həyata keçirmək vəzifəsi istisna olmaqla), 4.0.20-ci, 4.0.22-ci, 4.0.23-cü, 4.0.25-ci və 4.0.30-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifələri həyata keçirəcək icra hakimiyyəti orqanları barədə təkliflərini üç ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;
- 1.3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli, 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”nin 2-ci strateji hədəfinə uyğun olaraq, **peşə təhsilinin inkişafı fondunun təsis edilməsinə və fəaliyyətinə dair** təkliflərini üç ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;
- 1.4. mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının həmin Qanuna uyğunlaşdırılmasını nəzərdə saxlasın və bunun icrası barədə altı ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;
- 1.5. həmin Qanundan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

2. Müəyyən edilsin ki:

- 2.1. “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini, o cümlədən, həmin Qanunun 4.0.1-ci (peşə təhsili sahəsində dövlət siyasətini formalaşdırmaq üzrə), 4.0.2-ci, 4.0.3-cü (peşə təhsilinə dair normativ hüquqi aktlar təsdiq etmək üzrə) və 4.0.6-cı (peşə təhsilinin inkişafına ayrılan dövlət büdcəsi vəsaitinin həcmi müəyyən etmək üzrə) maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifələri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həyata keçirir;
- 2.2. həmin Qanunun 5.1-ci, 5.5-ci, 9.11-ci, 10.10-cu, 11.4-cü, 14.2-ci, 15.1-ci, 15.3-cü, 16.10-cu, 20.1-ci, 20.5-ci, 21.5-ci, 22.2-ci, 23.1-ci, 23.11-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini, o cümlədən, həmin Qanunun 4.0.1-ci (peşə təhsili sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirtmək üzrə), 4.0.3-cü (peşə təhsilinə dair normativ hüquqi aktlar təsdiq etmək üzrə), 4.0.5-ci (peşə təhsili müəssisələrinə qəbul qaydasını təsdiq etmək üzrə), 4.0.6-cı (peşə təhsilinin inkişafına ayrılan dövlət büdcəsi vəsaitinin maliyyə mexanizmlərini və normativlərini müəyyən etmək üzrə), 4.0.9-cu (dövlət və bələdiyyə tərəfindən yaradılan peşə təhsili müəssisələrinin nümunəvi nizamnaməsini təsdiq etmək üzrə), 4.0.19-cu (peşə təhsili müəssisəsinin akkreditasiyası qaydasını müəyyən etmək üzrə) və 4.0.24-cü (peşə təhsili müəssisələrinə olan tələbatı müəyyənləşdirmək, peşə təhsili müəssisələrinin yaradılması və inkişafını təşviq edən mexanizmləri hazırlamaq üzrə) maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti həyata keçirir;
- 2.3. həmin Qanunun 10.17-ci, 16.7-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini, o cümlədən həmin Qanunun 4.0.3-cü (peşə təhsilinə dair normativ hüquqi aktlar təsdiq etmək üzrə), 4.0.4-cü, 4.0.8-ci, 4.0.9-cu (bələdiyyə və özəl peşə təhsili

- müəssisələrinin nizamnamələrinə rəy vermək üzrə), 4.0.11-ci, 4.0.14-cü, 4.0.15-ci, 4.0.19-cu (peşə təhsili müəssisəsinin akkreditasiyasını həyata keçirtmək üzrə), 4.0.24-cü (peşə təhsili müəssisələrinin yaradılması və inkişafını təşviq edən mexanizmləri həyata keçirtmək üzrə), 4.0.26-cı, 4.0.27-ci və 4.0.29-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifələri Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi həyata keçirir;
- 2.4. həmin Qanunun 16.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini və həmin Qanunun 4.0.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifəni Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin tabeliyindəki peşə təhsili müəssisələrinə münasibətdə, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi ilə razılaşdırmaqla, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi qismində Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi həyata keçirir;
- 2.5. həmin Qanunun 16.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini, o cümlədən, həmin Qanunun 4.0.7-ci, 4.0.14-cü, 4.0.26-cı, 4.0.27-ci və 4.0.29-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifələri tabeliyində dövlət peşə təhsili müəssisələri olan icra hakimiyyəti orqanları tabeliyindəki peşə təhsili müəssisələrinə münasibətdə həyata keçirirlər;
- 2.6. həmin Qanunun 4.0.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş peşə təhsilinin inkişafına ayrılan dövlət büdcəsi vəsaitinin icrasına nəzarəti təmin etmək üzrə vəzifəni Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi həyata keçirir;
- 2.7. həmin Qanunun 4.0.18-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifələri Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi həyata keçirir;
- 2.8. həmin Qanunun 15.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini və 4.0.21-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifəni Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi həyata keçirir.
- 3. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ-hüquqi aktlarının və normativ xarakterli aktların “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğunlaşdırılmasını təmin edib Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat versin.**

**İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 18 iyun 2018-ci il**

“Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Bu Qanun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında peşə hazırlığının səmərəliliyinin artırılması və rəqabətqabiliyyətli ixtisaslı 3kadrın hazırlanması məqsədi ilə peşə təhsili sahəsində dövlət siyasətinin prinsiplərini, peşə təhsili və təlimi sisteminin təşkilati-hüquqi və iqtisadi əsaslarını müəyyən edir.

1-ci fəsil ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.0. Bu Qanunda istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

- 1.0.1. **formal peşə təhsili** – dövlət təhsil sənədinin verilməsi ilə başa çatan təhsil forması;
- 1.0.2. **ixtisaslaşma** – müvafiq peşə təhsili istiqamətinin tərkib hissələrindən biri üzrə alınan peşə ixtisası;
- 1.0.3. **ilk peşə təhsili** – müxtəlif peşə istiqamətlərinə aid fəaliyyətin spesifik sahəsi üzrə sadə vəzifələrin icrasına imkan verən nəzəri, metodiki və praktiki hazırlıq;
- 1.0.4. **informal peşə təhsili** – özünütəhsil yolu ilə biliklərə yiyələnmənin forması;
- 1.0.5. inklüziv təhsil – təhsilin hamı üçün əlçatan olmasını nəzərdə tutan və təhsilalanların müxtəlif xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmasına əsaslanan inkişaf prosesi;
- 1.0.6. **istehsalat təcrübəsi** – ixtisas üzrə təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərini möhkəmləndirən, təkmilləşdirən praktiki fəaliyyət prosesi;
- 1.0.7. **istehsalat təlimi** – peşə təhsilinin mütləq tərkib hissəsi kimi təhsilalanların konkret ixtisas hazırlığı üçün dövlət standartlarına uyğun praktiki fəaliyyət prosesi;
- 1.0.8. **iş yerində təcrübə müqaviləsi** – peşə təhsili müəssisəsi, təhsilalan və işəgötürən arasında istehsalat təcrübəsinin iş yerində keçirilməsinə dair üçtərəfli müqavilə;
- 1.0.9. **kvalifikasiya** – şəxsin müvafiq standartlara uyğun səriştlərə, bacarıqlara malik olduğunun dövlət təhsil sənədi ilə təsdiq edilməsi;
- 1.0.10. **qeyri-formal peşə təhsili** – müxtəlif kurslarda, dərnlərdə və fərdi məşğələlərdə əldə edilən və dövlət təhsil sənədinin verilməsi ilə müşayiət olunmayan təhsil forması;
- 1.0.11. **modul (modul təlimi)** – təhsil proqramının (kurikulumun) və ya təlim müddətinin müstəqil bölməsi olub, konkret peşə-ixtisas səriştlərinin formalaşdırılması üzrə materialların ayrı-ayrı bloklar halında strukturlaşdırılmış şəkildə bir-biri ilə əlaqəli öyrənilməsinə nəzərdə tutan təlim hissəsidir;
- 1.0.12. **peşə** – insanın fiziki qüvvəsi və səylərinin tətbiq sahəsi olub, xüsusi hazırlıq və iş təcrübəsi nəticəsində nəzəri biliklərə və təcrübə vərdişlərə yiyələnmiş insanın əmək fəaliyyəti;
- 1.0.13. **peşə liseyi** – peşə təhsili ilə birlikdə tam orta təhsil verən təhsil müəssisəsi;
- 1.0.14. **peşə məktəbi** – peşə təhsili verən təhsil müəssisəsi;
- 1.0.15. **peşə standartları** – konkret peşə sahələrində işçilərin yerinə yetirdikləri əmək funksiyalarına qoyulan ümumi tələbləri sistemli şəkildə əks etdirən sənəd;
- 1.0.16. **peşə təhsili** – əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil bazasında müxtəlif peşələr üzrə ixtisaslı işçi kadr hazırlığı aparılan təhsil pilləsi;
- 1.0.17. **peşə təhsil mərkəzi** – müəyyən peşə istiqamətləri üzrə ixtisaslaşmış ümumi orta təhsil və tam orta təhsil bazasında peşə təhsilinin bütün səviyyələrində fəaliyyət göstərən təhsil müəssisəsi;

- 1.0.18. **peşə təhsili müəssisəsi** – əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə əlçatan, səriştələrin inkişafı və karyerayönlü davamlı və sistemli peşə təhsilini və təlimini həyata keçirən təhsil müəssisəsi;
- 1.0.19. **peşə təhsili müəssisəsində müdavim** – peşə təhsili müəssisəsində qısamüddətli kurslarda təhsil alan şəxslər;
- 1.0.20. **peşə təhsili müəssisəsində tələbə** – peşə təhsili müəssisəsində peşə təhsilinin səviyyələri üzrə təhsil alan şəxslər;
- 1.0.21. **peşə təlimi** – təhsilverənlə təhsilalan arasında müəyyən növ işin (işlər qrupunun) yerinə yetirilməsində qarşılıqlı fəaliyyətə əsaslanan pedaqoji proses;
- 1.0.22. **texniki-peşə təhsili** – müxtəlif peşə istiqamətlərinə aid fəaliyyətin spesifik sahəsi üzrə sadə, xüsusi və mürəkkəb işləri yerinə yetirmək imkanı verən nəzəri, metodiki və praktiki hazırlıq;
- 1.0.23. **yüksək texniki-peşə təhsili** – müxtəlif peşə istiqamətlərinə aid fəaliyyətin spesifik sahəsi üzrə həyata keçiriləcək işlərin planlaşdırılması, təşkili və idarə edilməsi daxil olmaqla sadə, xüsusi və mürəkkəb işləri müstəqil yerinə yetirməyə imkan verən yüksək nəzəri, metodiki və praktiki hazırlıq.

Maddə 2. Peşə təhsili haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

- 2.1. Peşə təhsili haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, “Təhsil haqqında”, “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarından, bu Qanundan, peşə təhsili təhsil sahəsində münasibətləri nəzərdə tutan digər normativ hüquqi aktlardan və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir.
- 2.2. Peşə təhsili haqqında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin məqsədi vətəndaşların peşə təhsili sahəsində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə nəzərdə tutulmuş təhsil hüququnu təmin etməkdən, peşə təhsili prosesi iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini müəyyən etməkdən, onlar arasında münasibəti tənzimləməkdən və peşə təhsilinin təşkilati-hüquqi bazasını yaratmaqdan ibarətdir.
- 2.3. Bu Qanun təhsil və elm vasitəsi ilə ölkənin gələcək tərəqqi və rifahını yüksəltmək məqsədi ilə müxtəlif növ və səviyyədə olan peşə hazırlığının bütün formalarına şamil edilir.

Maddə 3. Peşə təhsili sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri və istiqamətləri

- 3.1. Peşə təhsili sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:
 - 3.1.1. peşə təhsili sahəsində bərabər imkanların yaradılması;
 - 3.1.2. peşə təhsilinin yerli və beynəlxalq təhsil sisteminin, elm və texnikanın nailiyyətlərinin, ailə və ictimai tərbiyənin məqsədyönlü inteqrasiyası əsasında təşkili;
 - 3.1.3. peşə təhsilinin könüllülüüyü və əlçatanlılığı;
 - 3.1.4. peşə təhsili və təlimi sahəsində fasiləsiz öyrənmənin, varisliliyin və mobilliyin təmin olunması;
 - 3.1.5. peşə təhsilinin müasir standartlara, normalara, sosial-iqtisadi tələblərə, şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarına uyğunluğu, nəticəyönlü metodlarla təşkili.
- 3.2. Peşə təhsili sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:
 - 3.2.1. peşə təhsilinin inkişafı üçün stimullaşdırıcı tədbirlərin tətbiqi;
 - 3.2.2. peşə təhsili üzrə məlumat bazasının yaradılması;
 - 3.2.3. peşə təhsili üzrə qeyri-formal və informal təhsil formaları vasitəsi ilə əldə edilmiş bilik, bacarıq, səriştə və təcrübənin qiymətləndirilməsi və tanınması;
 - 3.2.4. nəticələrə əsaslanan maliyyələşdirmə sisteminin və əmək bazarında rəqabətədavamlı, stimullaşdırıcı əməkhaqqı sisteminin yaradılması;
 - 3.2.5. sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin inklüziv təhsilinin təşkili;

- 3.2.6. peşə təhsili müəssisələri şəbəkəsinin davamlı və sistemli inkişafını təmin edərək, müasir tələblərə cavab verən və ömürboyu təhsili təmin edən peşə təhsil infrastrukturunun yaradılması;
- 3.2.7. peşə təhsilinin inkişafı üzrə dövlət proqramlarının hazırlanması;
- 3.2.8. işəgötürənlərin peşə təhsili və təlimi sisteminə inteqrasiyası, onların yüksək ixtisaslı kadrlarının tədris prosesinə cəlb edilməsi;
- 3.2.9. peşə təhsili sisteminin dayanıqlı və çoxmənbəli maliyyələşdirilməsinin formalaşdırılması;
- 3.2.10. sərəştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü və əmək bazarının tələblərinə cavab verən peşə təhsilinin məzmununun formalaşdırılması.

Maddə 4. Peşə təhsili sahəsində dövlətin vəzifələri

- 4.0. Peşə təhsili sahəsində dövlətin vəzifələri aşağıdakılardır:4.0.1. peşə təhsili sahəsində dövlət siyasətini formalaşdırmaq və həyata keçirmək;
- 4.0.2. peşə təhsili və təlimi sisteminin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək;
- 4.0.3. peşə təhsilinə dair normativ hüquqi aktlar qəbul etmək, bu sahənin inkişafı üzrə sərəştələrə əsaslanan, nəticəyönlü dövlət təhsil standartlarını, kvalifikasiyalara uyğun təhsil proqramlarını (kurikulumları) təsdiq etmək və icrasına nəzarəti həyata keçirtmək;
- 4.0.4. müvafiq peşə üzrə təhsil standartları və proqramlarının (kurikulumların) hazırlanması üçün sahibkarlar, onların birlikləri, peşə assosiasiyaları ilə əməkdaşlıq etmək;
- 4.0.5. peşə təhsili müəssisələrinə qəbul qaydasını təsdiq etmək, dövlət sifarişini və ödənişli əsaslarla təhsil haqqının məbləğini müəyyən etmək;
- 4.0.6. peşə təhsilinin inkişafına ayrılan dövlət büdcəsi vəsaitinin həcmi, maliyyə mexanizmlərini və normativlərini müəyyənləşdirmək və icrasına nəzarəti təmin etmək;
- 4.0.7. dövlət peşə təhsili müəssisələrinin rəhbərlərini vəzifəyə təyin etmək və vəzifədən azad etmək;
- 4.0.8. ali təhsil müəssisələrində peşə təhsili və təlimi sistemi üçün kadr hazırlığının həyata keçirilməsinə nail olmaq və peşə təhsili və təlimi sisteminə yüksək ixtisaslı mütəxəssisləri cəlb etmək;
- 4.0.9. dövlət və bələdiyyə tərəfindən yaradılan peşə təhsili müəssisələrinin nümunəvi nizamnaməsini təsdiq etmək, bələdiyyə və özəl peşə təhsili müəssisələrinin nizamnamələrinə rəy vermək;
- 4.0.10. əmək bazarının tələblərinə və dövlət-özəl tərəfdaşlıq mexanizminə uyğun olaraq, peşə təhsili müəssisələrində kadr hazırlığına dair sifarişlərin formalaşdırılmasını təmin etmək və proqnozları tərtib etmək;
- 4.0.11. peşə təhsilinin qeyri-dövlət sektorunun dəstəklənməsi və rəqabət mühitinin inkişafı məqsədi ilə özəl və bələdiyyə peşə təhsili müəssisələri ilə əməkdaşlıq etmək və onlara metodik kömək göstərmək;
- 4.0.12. peşə təhsili müəssisələrində mühəndis-pedaqoji işçilərin və təhsilənlərin təhlükəsizliyini təmin edən tədbirlərin (sığorta, əməyin mühafizəsi, texniki təhlükəsizlik, ətraf mühitin qorunması, sanitariya-gigiyena qaydaları və s.) yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək;
- 4.0.13. peşə təhsili müəssisələrinin idarə edilməsi və fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi məqsədi ilə məlumat bazasını yaratmaq və onun digər təhsil pillələri və səviyyələrinin məlumat infrastrukturuna inteqrasiyasını təmin etmək;
- 4.0.14. müasir təhsil mühitinin yaradılması məqsədi ilə yeni təhsil texnologiyalarından istifadə etməklə, tədris prosesində innovasiyaların tətbiqinə şərait yaratmaq;
- 4.0.15. peşə təhsili müəssisələrinə elmi-metodik rəhbərliyi və təhsilin keyfiyyətinə dövlət nəzarətini həyata keçirtmək;
- 4.0.16. işəgötürənlərin və təhsilənlərin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması məqsədi ilə iş yerlərində və peşə təhsili müəssisələrində təcrübə proqramlarını hazırlamaq;
- 4.0.17. insan kapitalının inkişaf etdirilməsi, məşğulluğun təmin edilməsi və keyfiyyətli əmək bazarının formalaşdırılması üçün ixtisaslı işçi qüvvəsinin hazırlanması sahəsində mövcud problemləri araşdırmaq, bu istiqamətdə analitik və metodik materiallar hazırlamaq;

- 4.0.18. peşə təhsili müəssisəsinin fəaliyyətinə lisenziya vermək və ya onu ləğv etmək;
- 4.0.19. peşə təhsili müəssisəsinin akkreditasiyası və təhsilverənlərinin attestasiyası (sertifikatlaşdırılması) qaydasını müəyyən etmək, akkreditasiyanı və attestasiyanı (sertifikatlaşdırılmanı) həyata keçirtmək;
- 4.0.20. dövlət peşə təhsili müəssisəsinin maddi-texniki və tədris bazasının yenilənməsi məqsədilə ümumtəhsil və ixtisas dərsləkləri, tədris vəsaitləri, ədəbiyyatlar, əyani və texniki vəsaitlərlə təmin etmək;
- 4.0.21. dövlət peşə təhsili müəssisəsində ödənişsiz tibbi xidmətin təşkilini həyata keçirtmək;
- 4.0.22. yaşlılar üçün peşə təlimini və ixtisasartırmanı təmin etmək;
- 4.0.23. sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların və əlillərin peşə təhsili almaq hüququnu təmin etmək və onların ixtisasına uyğun işlə təmin olunmasına yardımçı olmaq;
- 4.0.24. peşə təhsili müəssisələrinə olan tələbatı müəyyənləşdirmək, peşə təhsili müəssisələrinin yaradılması və inkişafını təşviq edən mexanizmləri hazırlayıb həyata keçirtmək;
- 4.0.25. peşə təhsili sahəsinə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi məqsədi ilə əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasını təmin etmək;
- 4.0.26. büdcədən kənar vəsaitin cəlb edilməsi məqsədi ilə dövlət peşə təhsili müəssisələrində profilinə uyğun istehsalat infrastrukturunun yaradılmasını təmin etmək;
- 4.0.27. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan, həmçinin Azərbaycan Respublikasının ərazisində qanuni əsaslarla yaşayan əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin peşə təhsili müəssisələrində bərabər şərtlərlə təhsil almaq hüququnu təmin etmək;
- 4.0.28. peşə təhsili müəssisəsinin məzunlarına peşə təhsilinin növbəti səviyyəsinə keçid zamanı üstünlük vermək;
- 4.0.29. dövlət peşə təhsili müəssisələrində təhsilənləri xüsusi iş geyim formaları ilə təmin etmək;
- 4.0.30. peşə təhsili sahəsinin inkişafına dəstək verən müəssisə və təşkilatların, sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətini stimullaşdırmaq;
- 4.0.31. peşə təhsili müəssisələrinin və peşə təhsili müəssisələri məzunlarının sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaları üçün şərait yaratmaq.

Maddə 5. Peşə təhsilinin dövlət standartları

- 5.1. Peşə təhsilinin dövlət standartları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.
- 5.2. Tabeliyindən, mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq, peşə təhsili müəssisələrində təhsil peşə təhsilinin dövlət standartlarına uyğun təşkil edilir.
- 5.3. Peşə təhsilinin dövlət standartları bu təhsil pilləsinin məzmununu, idarə olunmasını, maddi-texniki bazasını, infrastrukturunu, təhsilverənlərin ölçülə bilən keyfiyyət göstəricilərini, təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdislərinin səviyyəsini müəyyənləşdirir.
- 5.4. Sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin peşə təhsili xüsusi dövlət standartları əsasında həyata keçirilir.
- 5.5. Cəzaçəkmə müəssisələri nəzdində fəaliyyət göstərən peşə təhsili müəssisələrinin və xüsusi peşə təhsili müəssisələrinin nümunəvi nizamnaməsi və həmin sahədə tətbiq edilən dövlət peşə təhsili standartları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir.

Maddə 6. Tədris dili

- 6.1. Peşə təhsili müəssisələrində tədris dili dövlət dili – Azərbaycan dilidir.
- 6.2. Peşə təhsili müəssisələrində tədris “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa və peşə təhsilinin dövlət standartlarına uyğun olaraq, Azərbaycan dilinin üstünlüyünü təmin etmək şərti ilə digər dillərdə də aparıla bilər.

2-ci fəsil PEŞƏ TƏHSİLİNİN TƏŞKİLİ

Maddə 7. Peşə təhsilinin mahiyyəti və məqsədi

- 7.1. Peşə təhsili Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz təhsil sisteminin pilləsi kimi fərdin, cəmiyyətin və dövlətin maraqları nəzərə alınmaqla davamlı inkişaf etdirilən və təhsilalanlar tərəfindən bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsini, onların ixtisaslarının daim artırılmasını, eyni zamanda, zəruri əmək bacarıqlarına yiyələnmələrini təmin edən prioritet fəaliyyət sahəsidir.
- 7.2. Peşə təhsili təhsilalanların tərbiyəsinin mənəvi və bəşəri dəyərlər ruhunda, dövlət maraqları və azərbaycançılıq məfkurəsi əsasında formalaşdırılmasını təmin edir.
- 7.3. Peşə təhsili aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:
 - 7.3.1. Azərbaycan dövləti qarşısında öz məsuliyyətini dərk edən, xalqının adət və ənənələrinə hörmət edən, ümumbəşəri dəyərləri qoruyan, azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil, yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək;
 - 7.3.2. sistemləşdirilmiş bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsini və ixtisasın daim artırılmasını təmin etmək, təhsilalanları ictimai həyata və səmərəli əmək fəaliyyətinə hazırlamaq;
 - 7.3.3. təhsilalanlarda sahibkarlıq düşüncə tərzinin formalaşdırılması, onlara müasir qeyri-standart yanaşma və sahibkarlıq bacarıqlarının aşılınması istiqamətində həm nəzəri məlumatların, həm də praktiki bacarıqların öyrədilməsi məqsədi ilə müvafiq səriştlər əsasında təlim və təhsil proqramları (kurikulumlar) tərtib etmək;
 - 7.3.4. kollektiv daxilində birgə fəaliyyət və ünsiyyət mədəniyyəti, təbiətə və insanlara həssas münasibət, özünün və digərlərinin hüquqlarına hörmət hissi aşılamaq;
 - 7.3.5. məsuliyyət və cavabdehlik hissi, öz qüvvəsinə inam və iradə aşılamaq, sərbəst qərar qəbul etmək və müstəqil öyrənmək meylinin təşəkkülü;
 - 7.3.6. nəzəri biliklərə və praktik bacarıqlara yiyələnmə, müasir tərəkürlü və rəqabətqabiliyyətli mütəxəssis-kadrlar hazırlamaq;
 - 7.3.7. sağlamlığın qorunması istiqamətində gigiyenik tələblərə və təhlükəsizlik qaydalarına əməl olunmasını təmin etmək;
 - 7.3.8. ehtiyac duyulan ixtisaslar üzrə əmək bazarının daim dəyişən tələbatının ödənilməsini təmin etmək.

Maddə 8. Peşə təhsili proqramı (kurikulum)

- 8.1. Peşə təhsili üzrə ixtisasın proqramı (kurikulumu) peşə təhsilinin dövlət standartları, ixtisasın peşə standartı və peşə təhsilinin məzmununa dair bu Qanunla müəyyən olunan ümumi tələblər nəzərə alınmaqla, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir.
- 8.2. İşçi təhsil proqramları (kurikulumlar) peşə təhsili müəssisələrində maraqlı tərəflərin nümayəndələrinin (işəgötürənlər, mütəxəssislər, təhsilalanlar, təhsilverənlər) iştirakı ilə nümunəvi təhsil proqramları (kurikulumlar) əsasında hazırlanır.
- 8.3. Peşə təhsili pilləsinin ayrı-ayrı ixtisaslar (ixtisas qrupları) üzrə təhsil proqramlarına (kurikulumlara) aşağıdakı tədris-metodiki sənədlər daxildir:
 - 8.3.1. ixtisasın peşə standartı, modul strukturu və tədris planları;
 - 8.3.2. təhsil proqramlarının (kurikulumların) tətbiqi ilə bağlı işçi təhsil proqramlarının (kurikulumların), o cümlədən, işçi tədris planlarının, istehsalat işlərinin siyahısının, mövzu-təqvim planlarının hazırlanmasına, istehsalat təlimi və təcrübələrinin aparılmasına, istehsalat sınaq işlərinin yerinə yetirilməsinə, təhsilalanların aralıq və yekun dövlət attestasiyasının keçirilməsi və s. məsələlərə dair metodiki göstərişlər;
 - 8.3.3. fənlərin (modulların) təhsil proqramları (kurikulumları);
 - 8.3.4. fənlər (modullar) üzrə nəzəri biliklərin və təcrübi bacarıqların (istehsalat təlimi və təcrübəsinin) qiymətləndirmə meyarları;

- 8.3.5. dərsləklər, dərslər vəsaitləri;
- 8.3.6. ixtisas və ümumtəhsil fənləri üzrə laboratoriya işlərinin yerinə yetirilməsinə və istehsalat təcrübələrinin yekunları barədə hesabatların hazırlanmasına dair metodiki tövsiyələr;
- 8.3.7. təhsiləlanların biliyinin qiymətləndirilməsi üçün tədris-metodiki materiallar (yoxlama və test tapşırıqları, təhsiləlanların müstəqil hazırlığı üçün suallar və s.);
- 8.3.8. ixtisaslaşmış kabinet, laboratoriya və tədris-istehsalat emalatxanalarının siyahısı və s.
- 8.4. Peşə təhsili müəssisələrində ümumi orta təhsil bazasından qəbul olunmuş təhsiləlanlara tədris edilən ümumi təhsil fənləri xüsusi dövlət təhsil proqramları əsasında keçirilir.
- 8.5. Peşə təhsili müəssisəsində əlavə təhsil almaq üçün müvafiq təhsil proqramları (kurikulumlar) tətbiq edilir.
- 8.6. Sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin sosial adaptasiyasını və ictimai həyata inteqrasiyasını nəzərdə tutan xüsusi peşə təhsili proqramları (kurikulumlar) həyata keçirilir.
- 8.7. İnküziv peşə təhsilini həyata keçirən peşə təhsili müəssisələri müvafiq imtiyazlarla (əməkhaqqı və təqaüdlərin daha yüksək nəzərdə tutulması və s.) təmin edilir.

Maddə 9. Peşə təhsili sisteminin quruluşu

- 9.1. Peşə təhsilinin səviyyələri aşağıdakılardır:
 - 9.1.1. ilk peşə təhsili;
 - 9.1.2. texniki-peşə təhsili;
 - 9.1.3. yüksək texniki-peşə təhsili.
- 9.2. Peşə təhsili müəssisələrinin aşağıdakı növləri vardır:
 - 9.2.1. peşə məktəbi;
 - 9.2.2. peşə liseyi;
 - 9.2.3. peşə təhsil mərkəzi.
- 9.3. Müvafiq kadr potensialı və maddi-texniki tədris bazası olan ümumi təhsil müəssisələrində xüsusi proqramlar əsasında ilk peşə-ixtisas təhsili üzrə təmayüllü siniflər yaradıla bilər.
- 9.4. Peşə məktəbinə qəbul olunan şəxslərə:
 - 9.4.1. ilk peşə təhsili;
 - 9.4.2. texniki-peşə təhsili almaq hüququ verilir.
- 9.5. Peşə liseyinə qəbul olunan şəxslərə:
 - 9.5.1. ilk peşə təhsili;
 - 9.5.2. texniki-peşə təhsili;
 - 9.5.3. texniki-peşə təhsili ilə yanaşı, tam orta təhsil almaq hüququ verilir.
- 9.6. Peşə təhsil mərkəzinə qəbul olunan şəxslərə:
 - 9.6.1. ilk peşə təhsili;
 - 9.6.2. texniki-peşə təhsili;
 - 9.6.3. texniki-peşə təhsili ilə yanaşı, tam orta təhsil;
 - 9.6.4. yüksək texniki-peşə təhsili almaq hüququ verilir.
- 9.7. Peşə təhsili müəssisələrində ixtisasartırma və yenidən hazırlanma kursları təşkil olunur.
- 9.8. Peşə təhsili müəssisələrində təhsil müddəti aşağıdakı qruplara görə müəyyənləşdirilir:
 - 9.8.1. ümumi orta təhsil bazasından qəbul olunmuş və ilk peşə-ixtisas təhsili alanlar üçün təşkil edilən qruplarda – 1 il, texniki-peşə təhsili alanlar üçün təşkil edilən qruplarda – 2 il;
 - 9.8.2. tam orta təhsil bazasından qəbul olunmuş və ilk peşə-ixtisas təhsili alanlar üçün təşkil edilən qruplarda – 6 ay, texniki-peşə təhsili alanlar üçün təşkil edilən qruplarda – 1 il;
 - 9.8.3. ümumi orta təhsil bazasından qəbul olunmuş və texniki-peşə təhsili ilə yanaşı, tam orta təhsil alanlar üçün təşkil edilən qruplarda – 3 il;
 - 9.8.4. ümumi orta təhsil bazasından qəbul olunmuş və yüksək texniki-peşə təhsili alanlar üçün təşkil edilən qruplarda – 4 il;
 - 9.8.5. tam orta təhsil bazasından qəbul olunmuş və yüksək texniki-peşə təhsili alanlar üçün təşkil edilən qruplarda – 3 il.

- 9.9. Ümumi orta və tam orta təhsil səviyyəsini bitirib, istehsalatda və ya digər iş sahələrində müəyyən nəzəri və praktiki peşə bacarıqları qazanmış şəxslər üçün işəgötürənlərin və fərdlərin öz vəsaiti hesabına sifarişlər əsasında həmin və ya digər peşənin öyrənilməsi, ixtisasın artırılması və yenidən hazırlanma üzrə kurslarda təhsil müddəti 6 aya qədərdir.
- 9.10. Ali təhsil almış şəxslərin də peşə təhsili almaq hüququ vardır.
- 9.11. Peşə təhsili pilləsinin bir səviyyəsindən növbəti səviyyəsinə keçid qaydasını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

Maddə 10. Peşə təhsili müəssisəsi

- 10.1. Peşə təhsili müəssisəsi hüquqi şəxsdir, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini bu Qanunun tələbləri nəzərə alınmaqla sərbəst həyata keçirir, banklarda hesablaşma və digər hesabları vardır.
- 10.2. Peşə təhsili müəssisəsi əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil bazasında müxtəlif peşələr üzrə ixtisaslı kadrların hazırlanmasını təmin edir.
- 10.3. Peşə təhsili müəssisəsi bu Qanunla müəyyən olunmuş peşə təhsili sahəsi üzrə məqsədlərin əlçatan, səriştələrin inkişafı və karyerayönlü fasiləsiz peşə təhsilini və təlimini həyata keçirir.
- 10.4. Peşə təhsili müəssisəsi təhsilənlərin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması məqsədi ilə iş yerlərində təcrübə proqramlarının həyata keçirilməsini təmin edə bilər.
- 10.5. Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət növünə görə dövlət, bələdiyyə və özəl peşə təhsili müəssisələri fəaliyyət göstərir.
- 10.6. Bu Qanuna uyğun olaraq fəaliyyət göstərən özəl peşə təhsili müəssisəsi digər mülkiyyət növündə peşə təhsili müəssisələri ilə bərabər hüquqlara malikdir və bu Qanuna uyğun olaraq peşə təhsili haqqında dövlət sənədi verir.
- 10.7. Peşə təhsili müəssisələrində təhsiləmə əyani formada həyata keçirilir.
- 10.8. Tədrisin daha effektiv təşkili məqsədi ilə təhsilənlərin və sifarişçilərin istəyini nəzərə alaraq, dövlət təhsil standartlarına və təhsil proqramlarına (kurikulumlara) riayət etməklə tədris prosesinin təşkili ilə bağlı təhsil müəssisəsinin növbəlilik əsasında fəaliyyəti həmin təhsil müəssisəsinin rəhbəri tərəfindən müəyyən edilir.
- 10.9. Azərbaycan Respublikasında formal, qeyri-formal və informal peşə təhsili formaları tətbiq olunur.
- 10.10. Vətəndaşların peşə təhsili üzrə qeyri-formal və informal təhsil formaları vasitəsi ilə əldə etdikləri bilik, bacarıq, səriştə və təcrübənin qiymətləndirilməsi və tanınması məqsədi ilə imtahanın keçirilməsi və onlara peşə ixtisasını təsdiq edən sənədin verilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada həyata keçirilir.
- 10.11. Dövlət peşə təhsili müəssisələrində dövlət hesabına təhsilənlərə məbləğini müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi təqaüd verilir.
- 10.12. Peşə təhsili müəssisəsi təhsildə nailiyyətləri ilə fərqlənən, eləcə də ölkə və beynəlxalq peşə yarışlarının qalibləri olan təhsilənlər üçün peşə təhsili müəssisəsinin öz vəsaiti hesabına məqsədli təqaüdlər təsis edə bilər.
- 10.13. Mülkiyyət növündən və tabeliyindən asılı olmayaraq, peşə təhsili müəssisəsinin fəaliyyəti, hüquq və vəzifələri bu Qanun, "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu nəzərə alınmaqla, öz nizamnaməsi əsasında həyata keçirilir.
- 10.14. Dövlət və bələdiyyə peşə təhsili müəssisələri "Publik hüquqi şəxslər haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq yaradılır.
- 10.15. Dövlət peşə təhsili müəssisələrində təhsil dövlət hesabına və ödənişli əsaslarla həyata keçirilir.
- 10.16. Özəl peşə təhsili müəssisələrinin yaradılması, yenidən təşkili və ləğvi Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ilə tənzimlənir.
- 10.17. Bələdiyyə və özəl peşə təhsili müəssisələrinin nizamnamələri və onlarda edilən dəyişikliklər təsisçilər tərəfindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəyi nəzərə alınmaqla təsdiq edilir.
- 10.18. Təhsil müəssisəsi ilə ödənişli əsaslarla təhsilənlər və ya onların qanuni nümayəndələri arasında münasibətlər müqavilə ilə tənzimlənir.

- 10.19. Peşə təhsili müəssisəsi qabaqcıl texnika və texnologiya ilə tanışlıq məqsədi ilə istehsalat təlimi üzrə mütəxəssislərini müvafiq müəssisələrə təcrübəyə göndərir.
- 10.20. Peşə təhsili müəssisəsində siyasi partiyaların və dini qurumların strukturlarının yaradılmasına yol verilmir.
- 10.21. Dövlət özəl və bələdiyyə peşə təhsili müəssisələrinin inkişafını dəstəkləyir və bu məqsədlə müvafiq dəstək mexanizmləri tətbiq edir. Bu dəstək mexanizmlərinin növləri, habelə tətbiqinin prinsipləri və qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.
- 10.22. Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən peşə təhsili müəssisələri “Şagird-məzun” dövlət elektron məlumat sisteminə qoşulmalıdırlar.
- 10.23. Peşə təhsili müəssisələrində “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq psixoloji xidmət təşkil olunur.

Maddə 11. İstehsalat təlimi və təcrübəsi, iş yerində təcrübə müqaviləsi

- 11.1. Peşə təhsili və təlimi proqramının praktiki hissəsinin mənimsənilməsi məqsədi ilə təhsilalanlar peşə təhsili müəssisələrinin təlim-istehsalat, təsərrüfat sahələrində, işəgötürən, o cümlədən, özəl müəssisə və təşkilatlarda, digər şəxslər də istehsalat təlimi və təcrübəsi keçirlər.
- 11.2. İşəgötürənlərin istehsalat təcrübəsinə rəhbər təyin etdiyi mütəxəssislərə təhsil müəssisəsi tərəfindən həmin mütəxəssislərin işlədikləri müəssisədə aldıkları əmək haqlarından əlavə təcrübə saatları üçün nəzərdə tutulmuş haqq ödənilir.
- 11.3. İşəgötürənin təklifi əsasında həmin müəssisə və təşkilatlarda istehsalat təlimi və təcrübəsi keçənlər təhsil müəssisəsinin iştirakı ilə üçtərəfli qaydada iş yerində təcrübə müqaviləsi bağlayır.
- 11.4. İş yerində təcrübə müqaviləsinin nümunəvi forması müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.
- 11.5. On beş yaşına çatmayanlarla iş yerində təcrübə müqaviləsi onların valideynləri və ya digər qanuni nümayəndələrinin razılığı ilə bağlanılır.
- 11.6. İşəgötürənlər iş yerində təcrübə müqaviləsi əsasında istehsalat təlimi və təcrübəsinə cəlb olunan təhsilalanlara onların ixtisaslarına uyğun yerinə yetirdikləri iş və xidmətlərə görə minimum aylıq əməkhaqqından az olmamaq şərti ilə əməkhaqqı ödəyir.
- 11.7. İş yerində təcrübə müqaviləsi əsasında təhsilalanlar müəssisənin işçi heyətinin siyahısına daxil edilmir.

Maddə 12. Peşə təhsili müəssisəsinin təsisçisi

- 12.1. Peşə təhsili müəssisəsinin təsisçisi (təsisçiləri) dövlət, bələdiyyə, yerli və xarici hüquqi şəxslər, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər ola bilərlər.
- 12.2. Peşə təhsili müəssisəsinin fəaliyyəti üçün aşağıdakı qeyd olunan şərtlər təmin edilməlidir:
 - 12.2.1. təşkilati struktur və nizamnaməyə malik olmaq;
 - 12.2.2. ixtisaslı müəllim və mühəndis-pedaqoji işçilərə malik olmaq;
 - 12.2.3. peşə təhsilinin dövlət standartlarına uyğun şəraitə, o cümlədən, peşə təhsilinin tələblərini qarşılayacaq tədris avadanlıqları və təlim texnologiyalarına malik olmaq.
- 12.3 Təsisçiləri əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər, xarici hüquqi şəxslər olan təhsil müəssisələrinin müəllim heyətinin tərkibində Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları sayca üstünlük təşkil etməlidir. Yerli kadr potensialı buna imkan vermədikdə, say nisbəti dəyişdirilə bilər.
- 12.4. Təsisçinin məsuliyyəti, səlahiyyət dairəsi və təhsil müəssisəsi ilə qarşılıqlı öhdəlikləri Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, “Publik hüquqi şəxslər haqqında” və “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları, təsis müqaviləsi və təhsil müəssisəsinin nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

Maddə 13. Peşə təhsili fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması və peşə təhsili müəssisəsinin akkreditasiyası

- 13.1. Azərbaycan Respublikasında hər bir peşə təhsili müəssisəsi təhsil fəaliyyəti göstərmək üçün “Lisenziyalar və icazələr haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada lisenziya almalıdır.
- 13.2. Peşə təhsili müəssisələrinə lisenziya müddətsiz verilir.
- 13.3. Xarici hüquqi şəxslərin, onların filiallarının və nümayəndəliklərinin, əcnəbilərin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin öz ölkələrində təhsil fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün aldıkları lisenziyaların Azərbaycan Respublikasında tanınması Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilir.
- 13.4. Peşə təhsili sahəsində təhsil xidmətləri göstərən hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən lisenziyanın şərtləri pozulduqda, peşə təhsilinin dövlət standartının tələbləri yerinə yetirilmədikdə və “Lisenziyalar və icazələr haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş digər hallarda onların lisenziyası ləğv edilir.
- 13.5. Təhsil müəssisəsinin akkreditasiyası təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin qəbul olunmuş dövlət təhsil standartlarına və digər normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğunluğunun yoxlanılması məqsədi ilə aparılır və təhsil müəssisəsinin statusunun, hər bir ixtisas (proqram) üzrə təhsilənlərin say həddinin müəyyən edilməsi, onun fəaliyyətinin növbəti müddətə uzadılması üçün hüquqi təminat yaradır.
- 13.6. Peşə təhsili müəssisəsinin akkreditasiyası hər 5 ildən bir həyata keçirilir.
- 13.7. Akkreditasiya müvafiq keyfiyyət sənədinin – sertifikatın verilməsi ilə başa çatır.
- 13.8. Peşə təhsili müəssisəsinin işçilərinin attestasiyası (sertifikatlaşdırılması) Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinə və “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq keçirilir.
- 13.9. Peşə təhsili müəssisəsinin akkreditasiyadan keçmə bilməməsi onun lisenziyasının “Lisenziyalar və icazələr haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq ləğvi üçün əsasdır.

Maddə 14. Peşə təhsili haqqında dövlət sənədi

- 14.1. Bu Qanuna uyğun olaraq, peşə təhsili müəssisəsində təlim proqramını (kurikulumu) mənimsəmiş, dövlət buraxılış imtahanlarını müvəffəqiyyətlə vermiş təhsilənlərə peşə təhsili pilləsində təhsil haqqında dövlət sənədi verilir. Təhsil haqqında dövlət sənədi növbəti səviyyədə və pillədə təhsili davam etdirmək və ya ixtisas üzrə əmək fəaliyyətinə başlamaq üçün hüquqi əsas sayılır.
- 14.2. Müvafiq kursu (modulu) bitirdikdən sonra təhsilini müxtəlif səbəblərdən davam etdirməyən şəxslərə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada arayış verilir.
- 14.3. Peşə təhsili müəssisəsini müvəffəqiyyətlə bitirənlərə peşə təhsilinin hər bir səviyyəsinə uyğun kvalifikasiya dərəcəsi göstərilməklə aşağıdakı növ təhsil haqqında dövlət sənədləri verilir:
 - 14.3.1. diplom (adi);
 - 14.3.2. diplom (fərqlənmə);
 - 14.3.3. sertifikat (qısamüddətli kursları bitirənlərə).
- 14.4. Peşə təhsili müəssisələrində peşə təhsili ilə yanaşı, tam orta təhsil almış şəxslərə diplom və “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq tam orta təhsil haqqında attestat verilir.
- 14.5. Yüksək texniki-peşə təhsili alanlara sub-bakalavr peşə-ixtisas dərəcəsi verilir.

Maddə 15. Peşə təhsili müəssisəsində iəşə və tibbi xidmət

- 15.1. Peşə təhsili müəssisələrində göstərilən tibbi və iəşə xidmətinin təşkili qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.
- 15.2. Dövlət peşə təhsili müəssisələrində təhsilənlərə ödənişsiz tibbi xidmətin təşkili müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təmin olunur.

- 15.3. Əlavə müayinə və müalicəyə ehtiyacı olan şəxslərə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada əlavə müalicə-bərpa xidmətinin göstərilməsi təmin edilir.
- 15.4. Mülkiyyət növündən və tabeliyindən asılı olmayaraq bütün peşə təhsili müəssisələrində “Uşaqların icbari dispanserizasiyası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada təhsilalanların dispanserizasiyası həyata keçirilir, dispanserizasiyanın nəticələrindən asılı olaraq tibbi göstərişlər əsasında ambulator, stasionar və ya sanatoriya şəraitində tibbi yardım almaq hüququ təmin edilir. Dövlət peşə təhsili müəssisələrində sanitariya-gigiyenik normalara riayət edilməsinə, müalicə-profilaktika tədbirlərinin aparılmasına nəzarət edilir.
- 15.5. Peşə təhsili müəssisələrində işə xidməti təhsil müəssisəsi ilə işə xidməti göstərən hüquqi və ya fiziki şəxslər arasında bağlanan müqavilə əsasında həyata keçirilir.

3-cü fəsil

PEŞƏ TƏHSİLİ SİSTEMİNİN İDARƏ OLUNMASI, TƏHSİL SUBYEKTLƏRİNİN HÜQUQLARI, VƏZİFƏLƏRİ VƏ SOSIAL MÜDAFİƏSİ

Maddə 16. Peşə təhsili müəssisəsinin idarə olunması

- 16.1. Peşə təhsili müəssisəsi aşkarlıq, şəffaflıq və demokratiklik prinsipləri əsas tutulmaqla, “Təhsil haqqında”, “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarına, bu Qanuna və öz nizamnaməsinə uyğun olaraq idarə edilir.
- 16.2. Dövlət peşə təhsili müəssisəsinə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təyin etdiyi şəxs rəhbərlik edir.
- 16.3. Bələdiyyə və özəl peşə təhsili müəssisəsinə rəhbərliyi həmin təhsil müəssisəsinin təsisçisi (təsisçiləri) tərəfindən təyin edilmiş şəxs həyata keçirir.
- 16.4. Peşə təhsili müəssisəsi rəhbərinin səlahiyyətləri peşə təhsili müəssisəsinin nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.
- 16.5. Peşə təhsili müəssisəsinin idarə olunmasında demokratikliyi, kollegiallığı və şəffaflığı təmin etmək məqsədi ilə müəssisədə ictimai əsaslarla özünüidarə orqanları (ümumi yığıncaq, pedaqoji şura, himayəçilər və qəyyumlar şuraları, valideynlər şurası və s.) yaradılır.
- 16.6. Dövlət peşə təhsili müəssisəsində ali idarəetmə orqanı ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərən pedaqoji şuraadır.
- 16.7. Dövlət peşə təhsili müəssisəsinin pedaqoji şurası haqqında əsasnamə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq olunur.
- 16.8. Bələdiyyə və özəl peşə təhsili müəssisəsində ali idarəetmə orqanı həmin təhsil müəssisəsinin nizamnaməsi ilə müəyyən olunur.
- 16.9. Peşə təhsili müəssisəsinə qəbul əmək bazarında real tələblərə uyğun formalaşdırılır.
- 16.10. Peşə təhsili müəssisələrinin ayrı-ayrı peşə istiqamətləri üzrə tədris qruplarında orta sıxlıq müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 17. Peşə təhsili prosesinin iştirakçıları

17.0. Peşə təhsili prosesinin iştirakçıları aşağıdakılardır:

17.0.1. təsisçilər;

17.0.2. təhsilalanlar (tələbələr, müdavimlər);

17.0.3. təhsil verənlər (pedaqoji işçilər) – müəllimlər, assistentlər, məsləhətçilər, tyutorlar, tərbiyəçilər, müəllim köməkçiləri, tərbiyəçi köməkçiləri, çağırışa qədərki hazırlıq və fiziki tərbiyə rəhbərləri, defektoloqlar, loqopedlər, istehsalat təlimi ustaları, praktik psixoloqlar, sosioloq-pedaqoqlar, məktəb uşaq birliklərinin rəhbərləri, təhsil müəssisəsinin dərnek və musiqi rəhbərləri, bilavasitə pedaqoji proseslə məşğul olan mühəndis-texniki işçilər;

- 17.0.4. tədrisə köməkçi heyət – metodistlər, dayələr, təlimatçılar, təhsil müəssisəsinin kitabxanacıları, nəşriyyat-redaksiya işçiləri, təhsil müəssisəsində çalışan konsertmeystrlər və məşqçilər, sosial xidmət sahəsinin işçiləri, tibb işçiləri və digər işçilər;
- 17.0.5. valideynlər və ya digər qanuni nümayəndələr;
- 17.0.6. təhsili idarəetmə orqanları;
- 17.0.7. peşə təhsili müəssisəsi ilə əməkdaşlıq edən digər fiziki və hüquqi şəxslər.

Maddə 18. Peşə təhsili sahəsində təhsilalanların hüquqları və vəzifələri

- 18.1. Peşə təhsili sahəsində təhsilalanların hüquqları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa, bu Qanuna, həmçinin Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq müəyyən edilir.
- 18.2. Peşə təhsili sahəsində təhsilalanlar dövlət tərəfindən zəmanət verilən aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:
 - 18.2.1. həyat və sağlamlıq üçün təhlükəsiz şəraitdə, mənəvi-psixoloji cəhətdən sağlam pedaqoji mühitdə dövlət təhsil standartlarına uyğun keyfiyyətli təhsil almaq;
 - 18.2.2. təhsil müəssisəsini, təhsil istiqamətini, ixtisası, təhsil verənləri, təhsilalma formasını, yarımilliklər üzrə kreditlərin miqdarını, tədris planlarına uyğun olaraq tədris fənlərini və təhsil müəssisəsinin imkanları nəzərə alınmaqla təhsil dilini sərbəst seçmək;
 - 18.2.3. şəxsiyyətin alçaldılmasına yönələn hərəkətlərin bütün formalarından, sağlamlığa zərər vuracaq fiziki, mənəvi və psixoloji zorakılıq hallarından qorunmaq;
 - 18.2.4. təhsil müəssisəsində təhsilini müvəqqəti dayandırmaq;
 - 18.2.5. tibbi xidmətdən istifadə etmək, sağlamlıq vəziyyətinə görə tibbi müayinə xidmətlərindən yararlanmaq, müəyyən çatışmazlıqların (nitq qüsurları, eşitmə və görmə qabiliyyətlərinin zəifliyi) korreksiya edilməsi üçün psixoloji-tibbi-pedaqoji yardım almaq;
 - 18.2.6. bu Qanuna uyğun olaraq, iaşə xidməti ilə təmin edilmək;
 - 18.2.7. dövlət vəsaiti hesabına yalnız bir dəfə pulsuz təhsil almaq;
 - 18.2.8. yaradıcılıq imkanlarının inkişafı üçün münasib şəraitlə təmin olunmaq, həmçinin ölkə və beynəlxalq səviyyəli yarışlarda iştirak etmək;
 - 18.2.9. peşə təhsili müəssisəsində təhsilalanlar üçün nəzərdə tutulmuş infrastrukturdan (tədris-istehsalat, elmi tədqiqat, informasiya, mədəni-məişət, idman, sağlamlıq mərkəzlərindən, laboratoriyalardan, kitabxanalardan və s.) istifadə etmək;
 - 18.2.10. təhsil müəssisəsinin ictimai, sosial və mədəni həyatında, dərnəklərin, assosiasiyaların, birliklərin və digər təşkilatların yaradılmasında iştirak etmək, eləcə də müasir biliklərə, tədris və pedaqoji bacarıqlara malik olmaq məqsədi ilə təhsil sahəsində ölkə və beynəlxalq səviyyəli təşkilatlara üzv olmaq;
 - 18.2.11. konfranslarda, seminarlarda, yığıncaqlarda, görüşlərdə, proqram və layihələrdə və təhsillə bağlı inkişafyönlü digər tədbirlərdə iştirak etmək, öz fikir və mülahizələrini sərbəst ifadə etmək;
 - 18.2.12. Qanunda nəzərdə tutulmuş digər hüquqları həyata keçirtmək.
- 18.3. Peşə təhsili sahəsində təhsilalanların vəzifələri aşağıdakılardır:
 - 18.3.1. dövlət təhsil standartlarına uyğun praktiki məşğələlərdə iştirak etmək, bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmək;
 - 18.3.2. ixtisas üzrə verilən təlimatlara əməl etmək, tapşırılan işi diqqətlə yerinə yetirmək;
 - 18.3.3. təhsil müəssisəsinin nizamnaməsinin tələblərinə əməl etmək, mühəndis-pedaqoji işçilərin şərəf və ləyaqətinə hörmətlə yanaşmaq;
 - 18.3.4. əmək alətləri, avadanlıqlar və digər ləvazimatlarla ehtiyatla davranmaq, təhlükəsizlik tədbirlərinə əməl etmək;
 - 18.3.5. dövlət, cəmiyyət, ailə və özü qarşısında məsuliyyətini dərk etmək;
 - 18.3.6. Qanunda nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

Maddə 19. Peşə təhsili sahəsində təhsilverənlərin hüquqları və vəzifələri

19.1. Peşə təhsili sahəsində təhsilverənlərin hüquqları aşağıdakılardır:

- 19.1.1. normal və təhlükəsiz əmək, elmi-pedaqoji iş və təhsil şəraiti ilə, həmçinin müasir standartlara cavab verən təlim texnologiyaları ilə təmin olunmaq;
- 19.1.2. təhsil prosesinin təşkili və idarə olunmasında, təhsil layihələrində iştirak etmək, səmərəli təkliflər irəli sürmək;
- 19.1.3. şərəf və ləyaqətinə hörmətlə yanaşılmasını tələb etmək;
- 19.1.4. təhsil prosesində tətbiq olunan forma, metod və vasitələri sərbəst seçmək;
- 19.1.5. tədris etdikləri fənlər üzrə bilik və bacarıqlarının artırılması, peşəkarlıq səviyyələrinin davamlı yüksəldilməsi məqsədi ilə staj keçmək, ixtisas dərəcəsini yüksəltmək və ya yeni ixtisas əldə etmək;
- 19.1.6. mükafatlandırılmaq və təltif olunmaq;
- 19.1.7. təhsil müəssisəsində vəzifə tutmaq və uyğun gəldikdə, seçkili vəzifələrə öz namizədliyini irəli sürmək, seçmək və seçilmək;
- 19.1.8. Qanunda nəzərdə tutulmuş digər hüquqları həyata keçirtmək.

19.2. Peşə təhsili sahəsində təhsilverənlərin vəzifələri aşağıdakılardır:

- 19.2.1. peşə təhsili sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak etmək;
- 19.2.2. ixtisasını, elmi-pedaqoji və peşəkarlıq səviyyəsini yüksəltmək məqsədi ilə təkmilləşmə kurslarından və attestasiyadan (sertifikatlaşdırılmadan) keçmək;
- 19.2.3. dövlət tərəfindən qoyulan məzmun standartlarının tələblərinə uyğun olaraq, təhsilənlərin zəruri bilik və bacarıqlara yiyələnməsini, təhsil proqramlarının (kurikulumların) mənimsənilməsini təmin etmək;
- 19.2.4. peşə təhsili müəssisəsinin daxili intizam qaydalarına əməl etmək və əmək müqaviləsi ilə müəyyənləşdirilmiş vəzifə funksiyalarını yerinə yetirmək;
- 19.2.5. təhsilənlərə vətənə, ana dilinə, adət-ənənələrə, mənəvi dəyərlərə, dövlət rəmzlərinə qarşı hörmət hisləri aşılamaq, onları azərbaycançılıq və vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etmək, müstəqil həyata və əmək fəaliyyətinə hazırlamaq, onlarda fəal vətəndaş mövqeyi formalaşdırmaq;
- 19.2.6. təhsilənlərin şərəf və ləyaqətinə hörmət etmək, pedaqoji etika və əxlaq normalarına riayət etmək, təhsil işçisi adını yüksək tutmaq, ziyalılıq nümunəsi göstərmək;
- 19.2.7. təhsilənlərin təhlükəsizliyinin və sağlamlığının qorunmasında bilavasitə iştirak etmək, onları fiziki və psixi zorakılığın bütün formalarından qorumaq və zərərli vərdislərdən çəkindirmək;
- 19.2.8. tədris və tərbiyə prosesinin aparılmasına cavabdehlik daşımaq, qiymətləndirməni həyata keçirmək və innovasiyalara meyilli olmaq;
- 19.2.9. Qanunda nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

Maddə 20. Peşə təhsili müəssisəsində təhsilənlərin və işçi heyətinin sosial müdafiəsi

20.1. Dövlət peşə təhsili müəssisələrində təhsilənlərin və işçi heyətinin sosial müdafiəsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qayda üzrə, bələdiyyə və özəl peşə təhsili müəssisələrində isə müəssisənin nizamnaməsi ilə tənzimlənir.

20.2. Peşə təhsili prosesinin iştirakçıları "İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq, istehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta olunur.

20.3. Dövlət təhsilənlərin təhsil haqlarının və təhsillə bağlı digər xərclərinin ödənilməsinə uzunmüddətli və güzəştli kreditlər verilməsini təmin edir, təhsilənlərin əmək fəaliyyətinə başladığından sonra kredit borclarını ödəmə mexanizmini müəyyənləşdirir və həyata keçirilməsinə şərait yaradır.

- 20.4. Dövlət peşə təhsili müəssisələrində təhsilverənlərin və təhsil prosesində iştirak edən digər işçilərin sosial müdafiəsinə təminat verir.
- 20.5. Dövlət peşə təhsili müəssisələrinin işçilərinin vəzifə maaşı və ona əlavələr işçilərin funksional öhdəlikləri, peşə xüsusiyyətləri və iş stajı nəzərə alınmaqla müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.
- 20.6. Dövlət peşə təhsili müəssisəsi öz sərəncamında olan vəsait hesabına işçilərin vəzifə maaşına əlavələr və digər stimullaşdırıcı ödənişlər təyin edə bilər.
- 20.7. Sağlamlıq imkanları məhdud olan, uzun müddət müalicəyə ehtiyacı olan, valideynlərini itirmiş və ya valideyn himayəsindən məhrum olan, habelə onların arasından olan, ciddi tərbiyə şəraitinə ehtiyacı olan təhsilənlərin təhsilini, müalicəsini, sosial adaptasiyasını və ictimai həyata inteqrasiyasını nəzərdə tutan xüsusi peşə təhsili müəssisələrində, o cümlədən, yüksək dağlıq və sərhədyanı ərazilərdə, ucqar yaşayış məntəqələrində çalışan təhsil işçilərinin vəzifə maaşlarına əlavələr olunur.
- 20.8. Sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan aşağıdakı qrup şəxslərin dövlət peşə təhsili müəssisələrində ödənişli əsaslarla təhsil aldıkları müddətdə təhsil haqqı dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilir:
 - 20.8.1. valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar, habelə onların arasından olan şəxslər;
 - 20.8.2. I, II və III qrup əlillər;
 - 20.8.3. şəhid ailəsinin üzvləri;
 - 20.8.4. 20 yaşına çatmamış və I qrup əlil valideyni olan, aylıq gəliri yaşayış minimumundan aşağı olan şəxslər.

4-cü fəsil

PEŞƏ TƏHSİLİNİN İQTİSADİYYATI

Maddə 21. Peşə təhsil sistemində mülkiyyət münasibətləri

- 21.1. Peşə təhsili müəssisəsinin mülkiyyətinə dövlət, təsisçi (təsisçilər), hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən verilən əmlak, habelə bu Qanunda və nizamnaməsində öz əksini tapan fəaliyyət nəticəsində əldə edilən əmlak, o cümlədən, əqli mülkiyyət məhsulları daxildir.
- 21.2. Təhsil müəssisəsi istifadəsində olan əmlakın saxlanılmasına, qorunmasına və ondan səmərəli istifadə edilməsinə görə məsuliyyət daşıyır.
- 21.3. Peşə təhsili müəssisəsinin maddi-texniki bazasının inkişaf etdirilməsi təsisçi (təsisçilər) tərəfindən ayrılan vəsait və cəlb olunmuş investisiyalar, həmçinin qanunda nəzərdə tutulmuş digər mənbələr hesabına həyata keçirilir.
- 21.4. Dövlət peşə təhsili müəssisəsinin özəlləşdirilməsinə, peşə təhsili müəssisəsinin ərazisində profilindən kənar müəssisələrin yerləşdirilməsinə və fəaliyyətinə, hər hansı şəxsin (şəxslərin) məskunlaşdırılmasına yol verilmir.
- 21.5. Dövlət peşə təhsili müəssisəsinə məxsus daşınmaz əmlakın qorunması və ərazisinin mühafizəsi ilə bağlı normativlər müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 22. Peşə təhsili müəssisəsinin maliyyələşdirilməsi

- 22.1. Təşkilati-hüquqi formasından və mülkiyyət növündən asılı olaraq, peşə təhsili müəssisəsi aşağıdakı mənbələrdən maliyyələşdirilir:
 - 22.1.1. dövlət peşə təhsili müəssisəsi;
 - 22.1.1.1. dövlət büdcəsinin vəsaiti;
 - 22.1.1.2. dövlət fondlarının vəsaiti;
 - 22.1.1.3. büdcədən kənar vəsait;
 - 22.1.1.4. ödənişli təhsil xidmətlərindən daxil olan vəsait;
 - 22.1.1.5. kreditlər, qrantlar, ianələr;

- 22.1.1.6. innovasiya və bu Qanuna uyğun olaraq sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlər;
- 22.1.1.7. cəlb edilmiş investisiyalar;
- 22.1.1.8. nizamnaməsinə uyğun olaraq, digər qanuni mənbələrdən əldə olunan vəsait.
- 22.1.2. bələdiyyə və özəl peşə təhsili müəssisələri:
 - 22.1.2.1. təsisçinin (təsisçilərin) vəsaiti;
 - 22.1.2.2. təhsil xidmətlərinə görə əldə olunan vəsait;
 - 22.1.2.3. hüquqi və fiziki şəxslərin maliyyə yardımları;
 - 22.1.2.4. innovasiya və bu Qanuna uyğun olaraq sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlər;
 - 22.1.2.5. kreditlər, qrantlar, ianələr;
 - 22.1.2.6. nizamnaməsinə uyğun olaraq digər qanuni mənbələrdən əldə olunan vəsait.
- 22.2. Dövlət peşə təhsili müəssisəsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi normativlərə uyğun maliyyələşdirilir.
- 22.3. Peşə təhsili müəssisəsi bu Qanunla və öz nizamnaməsi ilə müəyyən edilmiş qaydada fiziki və hüquqi şəxslərə müxtəlif ödənişli təhsil xidmətləri göstərə, hüquqi və fiziki şəxslərdən ianələr və könüllü yardımlar ala bilər.
- 22.4. Bələdiyyə və özəl peşə təhsili müəssisəsində təhsil haqqı əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq tələb-təklif prinsipi əsasında tənzimlənir.
- 22.5. Peşə təhsili müəssisəsinin digər maliyyə mənbələri hesabına əldə etdiyi vəsait bilavasitə müəssisənin maddi-texniki bazasının inkişafına, istedadı ilə fərqlənən təhsilalanların stimullaşdırılmasına, rəğbətləndirilməsinə və işçilərin sosial müdafiəsinə yönəldilir.
- 22.6. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq, peşə təhsili müəssisəsində təhsilin dövlət təhsil standartlarına uyğun təşkil olunmaması nəticəsində təhsilalanların keyfiyyətsiz hazırlığı müəyyən edildiyi halda vurulmuş zərərin, o cümlədən təhsilalanların başqa təhsil müəssisələrində yenidən hazırlanması üçün zəruri olan xərclərin həmin təhsil müəssisəsi tərəfindən ödənilməsi barədə məhkəmədə iddia qaldırıla bilər.

Maddə 23. Peşə təhsili sahəsində sahibkarlıq və innovasiya fəaliyyəti

- 23.1. Peşə təhsili müəssisəsi əlavə gəlir əldə etmək məqsədi ilə öz nizamnaməsi çərçivəsində profilinə və fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq, təhsilin prioritetliyini əsas götürməklə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi sahibkarlıq fəaliyyəti növləri ilə məşğul ola bilər.
- 23.2. Sahibkarlıq və innovasiya fəaliyyətini təmin etmək üçün peşə təhsili müəssisəsinin nəzdində müvafiq istehsalat və xidmət sahələri yaradıla bilər.
- 23.3. Peşə təhsili müəssisəsinin model sənaye müəssisələrinin işində iştirak etməklə, sahibkarlıq və innovasiya fəaliyyətini həyata keçirtmək hüququ vardır.
- 23.4. Dövlət peşə təhsili müəssisələrinin innovasiya və sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi məqsədi ilə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsinə əlverişli şərait yaradır.
- 23.5. Peşə təhsili müəssisəsi sahibkarlıq subyektləri ilə müqavilə əsasında, bu Qanuna uyğun olaraq əlavə gəlir əldə edə bilər.
- 23.6. Dövlət və bələdiyyə peşə təhsili müəssisələri bilavasitə mənfəət əldə etmək məqsədi daşmır.
- 23.7. Əlavə maliyyə vəsaiti cəlb etmək imkanlarının artırılması məqsədi ilə peşə təhsili müəssisələrində istehsal edilən məhsulların (xidmətlərin) qanuna uyğun olaraq satışı (göstərilməsi) həyata keçirilə bilər.
- 23.8. Dövlət peşə təhsili müəssisəsinin sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə etdiyi gəlirlər, bilavasitə peşə təhsili sisteminin inkişafına və işçilərin sosial müdafiəsinə yönəldilir.
- 23.9. Peşə təhsili müəssisəsinin işçiləri müəssisənin fəaliyyətini təkmilləşdirmək, yeni təlim texnologiyaları tətbiq etmək, habelə müəssisədaxili yeni qurumlar yaratmaq üçün innovativ təkliflərlə çıxış etmək, innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququna malikdirlər.
- 23.10. Peşə təhsili müəssisələrində çalışan işçilərin innovasiya fəaliyyətinin nəticələri onların vəzifəyə seçilməsində və ya təyin olunmasında nəzərə alınır.

- 23.11. Peşə təhsili müəssisələri Azərbaycan Respublikasına avadanlıq, cihaz, qurğu və təhsil fəaliyyəti məqsədi ilə digər vasitələrin gətirilməsi zamanı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş güzəşt və imtiyazlardan istifadə edirlər.
- 23.12. Peşə təhsili müəssisəsində innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin fəaliyyəti stimullaşdırılır.
- 23.13. Peşə təhsili müəssisəsinin rəhbəri məhsul istehsalı və xidmətlərin keyfiyyətinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə, sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin bölgüsünün şəffaflığına cavabdehdir.
- 23.14. Peşə təhsili müəssisəsi öz əmtəə nişanını yarada bilər.
- 23.15. Peşə təhsili müəssisəsi istehsal etdiyi məhsulları və xidmətlərini öz əmtəə nişanı (brendi) ilə dövlət, özəl müəssisələrə və geniş alıcı kütləsinə çatdırmaq məqsədi ilə satış-sərgiləri həyata keçirə bilər.

Maddə 24. Peşə təhsilində dövlət və özəl sahənin əməkdaşlığı

- 24.1. İşəgötürənlər və onları təmsil edən təşkilatlar, o cümlədən, özəl qurumlar peşə təhsilinin təşkilində, təhsil proqramlarının (kurikulumların) formalaşdırılması və tədrisində, qəbul, eləcə də buraxılış imtahanlarının keçirilməsində iştirak edə bilərlər.
- 24.2. Peşə təhsili müəssisələri işəgötürənlərlə istehsalat təcrübəsinin keçirilməsini və iş yerində öyrənməni təmin etmək üçün müqavilələr bağlaya bilərlər.
- 24.3. Peşə təhsili sahəsində işəgötürənlərlə əməkdaşlıq mexanizminin qurulması və işəgötürənlərin peşə təhsili və təlimi sistemində inteqrasiyasının təmin edilməsi üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi stimullaşdırıcı tədbirlər həyata keçirilir.

5-ci fəsil

YEKUN MÜDDƏALAR

Maddə 25. Peşə təhsili sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq

- 25.1. Peşə təhsili sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr əsasında həyata keçirilir.
- 25.2. Peşə təhsili müəssisəsinin bu Qanuna, "Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinin bağlanması, icrası və ləğv edilməsi qaydaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa və özünün fəaliyyət xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq beynəlxalq təcrübədən yararlanmaq, rəhbər və mühəndis-pedaqoji işçi heyətinin müasir biliklərə, tədris və pedaqoji bacarıqlara yiyələnməsi məqsədi ilə xarici ölkələrin peşə təhsili müəssisələri, təşkilatları və fondları ilə əlaqələr yaratmaq, əməkdaşlıq haqqında müqavilələr bağlamaq, peşə təhsili üzrə birgə struktur bölmələri yaratmaq, təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən dövlət, qeyri-hökumət qurumlarına daxil olmaq, peşə təhsili ixtisaslarına beynəlxalq sertifikat almaq və qarşılıqlı əməkdaşlığın digər formalarını həyata keçirtmək hüququ vardır.

Maddə 26. Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun tələblərini pozan şəxslər Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində və Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallarda məsuliyyət daşıyırlar.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 24 aprel 2018-ci il

LAW OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN "On Vocational Education"

This Law defines the principles of state policy in the field of vocational education and organizational-legal and economic basis of vocational education and training system in order to increase the effectiveness of vocational training in the Republic of Azerbaijan and to train competitive and qualified labour force in accordance with paragraph 1 of the Section I of the Article 94 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

Chapter I GENERAL PROVISIONS

Article 1. Key definitions

1.0. The key definitions used in this Law shall stand for the following:

- 1.0.1. **formal vocational education** – a form of education, which ends with the issuance of the state education certificate;
- 1.0.2. **specialization** – vocational qualification obtained in one of the components of relevant direction of vocational education;
- 1.0.3. **initial vocational education** – theoretical, methodological and practical training which enables the execution of simple tasks in specific area of activity related to different professions;
- 1.0.4. **informal vocational education** – a form of obtaining knowledge through self-education;
- 1.0.5. **inclusive education** – a development process which aims at making the education accessible to all and is tailored to different characteristics of students;
- 1.0.6. **apprenticeship** – a process of practical activity that consolidates and improves the knowledge, skills and practice of students in the field of specialty they study;
- 1.0.7. **practical training** – a process of practical activity of learners pursuant to the state standards for the training in a specific specialty as a constituent part of vocational education;
- 1.0.8. **apprenticeship agreement** – a tripartite agreement on occupational training at the workplace between a vocational education institution, a learner and an employer;
- 1.0.9. **qualification** – a confirmation, through the state education certificate, that the person has the skills and competencies corresponding to the relevant standards;
- 1.0.10. **non-formal vocational education** – a form of education obtained through various courses, study groups and individual classes and not accompanied by a state education certificate;
- 1.0.11. **module (modular training)** – an independent unit of the education program (curriculum) or training period, which implies structured and interrelated study of materials that aim to develop specific professional competences, under separate blocks;
- 1.0.12. **occupation** – an area of application of individual's physical force and efforts, as well as labour activity of an individual, who gained theoretical knowledge and practical skills as a result of special training and work experience;
- 1.0.13. **vocational lyceum** – an educational institution, which provides complete secondary education along with the vocational education;
- 1.0.14. **vocational school** – an education institution, which provides vocational education;
- 1.0.15. **occupational standards** – a document that systematically reflects the general requirements imposed to labour functions of employees in their specific occupations;
- 1.0.16. **vocational education** – a level of education, in which qualified labour force is trained on different occupations on the base of general secondary education and complete secondary education, in compliance with the demand of labour market;
- 1.0.17. **vocational education centre** – an educational institution functioning at all levels of vocational education on the base of general secondary education and complete secondary

- education, specialized in certain occupational areas;
- 1.0.18. **vocational education institution** – an education institution, which provides accessible, competence-based and career-oriented continuous and systematic vocational education and training in order to comply with the demand of the labour market;
 - 1.0.19. **a learner of vocational education institution** – an individual taking short-term courses at vocational education institutions;
 - 1.0.20. **a student of vocational education institution** – an individual studying at vocational education institution on various levels of vocational education;
 - 1.0.21. **vocational training** – a pedagogical process based on a mutual activity between the learner and the education provider towards execution of certain types of work (group of works);
 - 1.0.22. **technical vocational education** – the theoretical, methodological and practical training, which enables to perform simple, special and complex tasks in a specific area of activity related to different occupations;
 - 1.0.23. **higher technical vocational education** – high theoretical, methodological and practical training, which enables to fulfil simple, special and complex tasks independently, including planning, organization and management of the works to be carried out in a specific area of activity related to various occupational areas.

Article 2. Legislation of the Republic of Azerbaijan on vocational education"

- 2.1. The legislation of the Republic of Azerbaijan on vocational education shall consist of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, the Laws of the Republic of Azerbaijan "On Education", "On Public Legal Entities", the current Law, other normative-legal acts in the field of vocational education and international treaties, to which the Republic of Azerbaijan is a party.
- 2.2. Legislation of the Republic of Azerbaijan on vocational education shall aim to ensure citizens' rights to receive vocational education as prescribed by the Constitution of the Republic of Azerbaijan, define the rights and obligations of the actors of the vocational education process, regulate the relations between them and create an organizational and legal basis for vocational education.
- 2.3. This Law shall apply to all forms of vocational training of different types and levels with a view to boosting the country's future progress and well-being through education and science.

Article 3. Key principles and directions of the state policy on vocational education

- 3.1. Key principles of the state policy on vocational education shall include the following:
 - 3.1.1. create equal opportunities in the field of vocational education;
 - 3.1.2. organize vocational education in conformity with local and international education systems, scientific and technological progress, and purposeful integration of family and social upbringing;
 - 3.1.3. voluntariness and accessibility of vocational education;
 - 3.1.4. ensure continuous learning, inheritance and mobility in vocational education and training;
 - 3.1.5. ensure compliance of vocational education with modern standards, norms, socio-economic requirements and interests of individuals, public and the state, and organize vocational education through result-oriented methods.
- 3.2. Key directions of the state policy on vocational education include the following:
 - 3.2.1. introduce incentive measures for the development of vocational education;
 - 3.2.2. create a database on vocational education;
 - 3.2.3. evaluate and recognize the knowledge, skills, competences and experience gained in the field of vocational education through informal and non-formal educational forms;
 - 3.2.4. establish a result-based financing system and competitive, stimulating system for remuneration of labour in the labour market;

- 3.2.5. organize an inclusive education for persons with disabilities;
- 3.2.6. establish a vocational education infrastructure that meets modern requirements and provides lifelong learning, ensuring sustainable and systematic development of the network of vocational education institutions;
- 3.2.7. prepare the state programs on development of vocational education;
- 3.2.8. integrate employers into the vocational education and training system and involve their highly qualified staff in the educational process;
- 3.2.9. establish a sustainable and multisource financing of the vocational education system;
- 3.2.10. establish a content for competence-based, personality-oriented vocational education that meets the requirements of the labour market.

Article 4. Duties of the state in the area of vocational education

- 4.0. The state shall have the following duties in the area of vocational education:
 - 4.0.1. develop and implement the state policy on vocational education;
 - 4.0.2. define the areas of development of vocational education and training system;
 - 4.0.3. adopt normative-legal acts on vocational education and approve competence-based and result-oriented state education standards and education programs (curricula) in line with qualifications to ensure development of this field, and oversee their implementation;
 - 4.0.4. co-operate with entrepreneurs, their associations, and professional associations to prepare relevant vocational education standards and programs (curricula);
 - 4.0.5. approve the rules for admission into vocational education institutions and determine a state order and a tuition fee;
 - 4.0.6. define the amount of budget funds to be allocated for the development of vocational education institutions, financial mechanisms and norms, and oversee their execution;
 - 4.0.7. appoint and dismiss the managers of public vocational education institutions;
 - 4.0.8. ensure the training of personnel for the vocational education and training system at higher education institutions, and involve highly qualified specialists in the vocational education and training system;
 - 4.0.9. approve sample regulations of vocational education institutions established by the state and municipalities and comment on the regulations of municipal and private vocational education institutions;
 - 4.0.10. ensure the formulation of the orders and preparation of forecasting for staff training in vocational education institutions, in line with the requirements of labour market and compiled with the public-private partnership mechanism;
 - 4.0.11. cooperate with private and municipal vocational education institutions and provide methodological guidance in order to support the non-governmental sector of vocational education and to develop competitive environment;
 - 4.0.12. oversee the implementation of measures focused on the safety of engineering and pedagogical staff and students (insurance, occupational safety, technical security, environmental protection, sanitary and hygienic rules, etc.) at vocational education institutions;
 - 4.0.13. create a database for the management and coordination of vocational education institutions and ensure their integration to the information infrastructure of other levels and pillars of education;
 - 4.0.14. create conditions for application of innovations in the teaching process using new educational technologies aimed at creation of a modern educational environment;
 - 4.0.15. ensure scientific-methodical management of vocational education institutions and carry out state control over the quality of education;
 - 4.0.16. prepare exchange programs at workplaces and vocational education institutions to increase the proficiency of learners and employers;

- 4.0.17. study the existing problems in the field of training of qualified labour force and develop the relevant analytical and methodological materials with a view to developing human capital, ensure employment and establish a qualitative labour market;
- 4.0.18. issue or cancel a licence for operation of a vocational education institution;
- 4.0.19. define the rules for accreditation of vocational education institutions and the rules for attestation (certification) of education providers, and implement accreditation and attestation (certification);
- 4.0.20. provide general education and specialty textbooks, teaching aids, theoretical materials, visual and technical aids to update the material and technical and training base of public vocational education institutions;
- 4.0.21. organize free medical service at public vocational education institutions;
- 4.0.22. provide vocational training and refresher courses for elderly people;
- 4.0.23. ensure the right of the children with disabilities and the disabled to vocational education and help them find a job in their field of specialty;
- 4.0.24. identify the demand for vocational education institutions, prepare and implement the mechanisms aimed at developing vocational education institutions;
- 4.0.25. ensure the creation of a favourable investment environment for attracting local and foreign investments to vocational education;
- 4.0.26. ensure the establishment of a profile-specific industrial infrastructure in public vocational education institutions to attract extra-budgetary funds;
- 4.0.27. ensure the right of the citizens of the Republic of Azerbaijan, foreigners and stateless persons residing in the Republic of Azerbaijan on legal basis to receive equal education at the vocational education institutions;
- 4.0.28. give preference to graduates of vocational education institutions during the transition to the next level of vocational education;
- 4.0.29. provide the students of public vocational education institutions with special work uniforms;
- 4.0.30. stimulate the activity of institutions and organizations and business entities supporting the development of vocational education;
- 4.0.31. create conditions for vocational education institutions and their graduates to engage in entrepreneurial activity;

Article 5. State vocational education standards

- 5.1. State vocational education standards shall be defined by the relevant executive authority.
- 5.2. Regardless of subordination, type of ownership and organizational-legal form, education shall be organized in line with the relevant state standards of vocational education at vocational education institutions.
- 5.3. State vocational education standards shall define the content of this pillar of education, management, logistics, infrastructure, measurable quality indicators of education providers, the level of knowledge, skills and competence of learners.
- 5.4. Vocational education of persons with disabilities shall be carried out on the basis of special state standards.
- 5.5. Model regulations and state vocational education standards applied to vocational education institutions operating in penitentiary institutions and special vocational education institutions shall be approved by the relevant executive authority.

Article 6. Language of study

- 6.1. The language of instruction at the vocational education institutions shall be the state language the Azerbaijani language.
- 6.2. Education can also be provided in other languages at vocational education institutions in accordance with the Law of the Republic of Azerbaijan "On Education" and state standards of vocational education by ensuring superiority of the Azerbaijani language.

Chapter II

ORGANIZATION OF VOCATIONAL EDUCATION

Article 7. Essence and purpose of vocational education

- 7.1. Vocational education is a priority area of activity in the Republic of Azerbaijan as a pillar of continuous education system, which is regularly developing given the interests of individuals, society and the state and which ensures mastering of knowledge, skills and practices by learners, and continuous development of their qualifications and necessary labour skills.
- 7.2. Vocational education shall ensure that learners are raised in the spirit of national-moral and human values based on the national statehood interest and ideology of Azerbaijanism.
- 7.3. Vocational education shall serve the following objectives:
 - 7.3.1. raise an independent and creative thinking citizen and personality who is aware of his/her responsibility before the Azerbaijani state, respects the national traditions of the people, protects universal values and is committed to the ideas of Azerbaijanism;
 - 7.3.2. ensure acquisition of systematic knowledge, skills and practices, continuous improvement of qualifications; and prepare the students for social life and effective labour activity;
 - 7.3.3. develop training and education programs (curricula) on the basis of relevant competencies with a view to developing entrepreneurial thinking of learners, and teaching them to modern non-standard approaches and entrepreneurship skills, giving them both theoretical knowledge and practical skills in this regard;
 - 7.3.4. teach the culture of teamwork and communication, sensitive attitude to the nature and people, and a sense of respect for their own rights and the rights of others;
 - 7.3.5. instil the sense of responsibility and accountability, self-confidence and the willpower, generating the tendency of independent decision-making and learning independently;
 - 7.3.6. prepare competitive specialists with theoretical knowledge, practical skills and modern thinking;
 - 7.3.7. ensure compliance with hygienic requirements and safety guidelines for health protection;
 - 7.3.8. meet the ever-changing needs of the labour market for the specialties required.

Article 8. Vocational education program (curriculum)

- 8.1. Vocational education program (curriculum) shall be approved by the relevant executive authority, taking into account the state vocational education standards, occupational standards for specialties and the general requirements to the content of the vocational education established by present Law.
- 8.2. Operational education programs (curricula) shall be developed and approved on the basis of a model education programs (curricula) with participation of representatives of stakeholders (employers, specialists, learners, educators,) in vocational education institutions.
- 8.3. Education programs (curricula) on separate specialties of vocational education (specialty groups) shall include the following educational and methodological documents:
 - 8.3.1 occupational standards for specialties, module structure and curriculum;
 - 8.3.2 methodical instructions for preparing operational education programs (curricula) on application of education programs (curricula), operational education plans, the list of production works, as well as thematic-calendar plans, and arranging practical training and apprenticeship, implementing experimental production works and performing interim and final evaluation of learners, and other issues;
 - 8.3.3 education programs (curriculum) of subjects (modules);
 - 8.3.4 the criteria for evaluation of theoretical knowledge and practical skills (practical training and apprenticeship) in subjects (modules);
 - 8.3.5 textbooks, teaching materials, etc.;
 - 8.3.6 methodical recommendations on implementation of laboratory works in specialty and

- general subjects and on preparation of reports on the results of apprenticeship;
- 8.3.7 teaching and methodical materials for assessment of learners' knowledge (test and written tests, questions for independent training of students);
- 8.3.8 list of specialized classrooms, laboratories, training and practice workshops, etc.
- 8.4. The general education subjects that are taught to the students admitted from the general secondary education at the vocational education institutions shall be based on special state education programs.
- 8.5. Appropriate education programs (curricula) shall be applied for additional education in a vocational education institution.
- 8.6. Special vocational education programs (curricula) related to the social adaptation and social integration of persons with disabilities shall be implemented.
- 8.7. Vocational education institutions providing inclusive vocational education shall be granted appropriate privileges (higher salaries and stipends, etc).

Article 9. The structure of the vocational education system

- 9.1. The levels of vocational education shall be as follows:
 - 9.1.1. initial vocational education;
 - 9.1.2. technical vocational education;
 - 9.1.3. higher technical vocational education.
- 9.2. Types of vocational education institutions shall be as follows:
 - 9.2.1. vocational school;
 - 9.2.2. vocational lyceum;
 - 9.2.3. vocational education centre.
- 9.3. Subject-oriented classes on initial vocational education may be created based on special programs in general education institutions with appropriate human resources and material-technical base.
- 9.4. Persons admitted to vocational school shall be entitled to receive the following:
 - 9.4.1. initial vocational education;
 - 9.4.2. technical vocational education.
- 9.5. Persons admitted to vocational lyceum shall be entitled to receive the following:
 - 9.5.1. initial vocational education;
 - 9.5.2. technical vocational education;
 - 9.5.3. complete secondary education, as well as technical vocational education.
- 9.6. Persons admitted to a vocational education centre shall be entitled to receive the following:
 - 9.6.1. initial vocational education;
 - 9.6.2. technical vocational education;
 - 9.6.3. complete secondary education, as well as technical vocational education;
 - 9.6.4. higher vocational education.
- 9.7. Vocational education institutions shall organize re-qualification and re-training courses.
- 9.8. The study period in vocational education institutions shall be defined given the following groups:
 - 9.8.1. 1 year – in groups organized for students, who have finished general secondary education and receive initial vocational education; 2 years – in groups organized for students, who have finished general secondary education and receive technical vocational education;
 - 9.8.2. 6 months – in groups organized for students, who have completed secondary education and receive initial vocational education; 1 year – in groups organized for students, who have complete secondary education and receive technical vocational education;
 - 9.8.3. 3 years – in groups organized for students, who have finished general secondary education school and receive complete secondary education along with the technical vocational education;
 - 9.8.4. 4 years – in groups organized for students, who have finished general secondary education and receive higher technical vocational education;

9.8.5. 3 years – in groups organized for students, who have completed secondary education and receive higher technical vocational education.

9.9. Period of study shall be up to 6 months in courses aimed at mastering the same or other profession, re-qualification and re-training and organized upon request by and at the expense of employers or individuals, who have completed general secondary and full secondary education and acquired certain theoretical and practical skills on the relevant occupation.

9.10. Those, who have received higher education shall also be entitled to receive vocational education.

9.11. The rules for transition from one level of vocational education to another level shall be determined by the relevant executive authority.

Article 10. Vocational educational institution

10.1. Vocational education institution is a legal entity. It shall be free to carry out financial and economic activity with consideration of the requirements of this Law, and have settlement and other accounts in banks.

10.2. Vocational educational institution shall train qualified personnel in various professions on the basis of general secondary education and complete secondary education in accordance with the demand of the labour market.

10.3. Vocational educational institution shall provide accessible, competence-based and career-oriented continuous vocational education and training on vocational education areas prescribed by this Law.

10.4. Vocational education institution shall provide work-based learning programs to raise the level of professionalism of learners.

10.5. For the type of ownership, the state, municipal and private vocational education institutions function in the Republic of Azerbaijan.

10.6. Private vocational education institution, operating in accordance with this Law, shall have equal rights with other types of vocational education institutions, and issue the state document on vocational education in accordance with present Law.

10.7. Vocational educational institutions shall provide intramural form of study.

10.8. Shift-type study in the education institution shall be defined by the head of that educational institution, taking into account the desire of learners and applicants, for the purpose of more effective organization of education and complying with the state educational standards and educational programs (curriculum).

10.9. There shall be formal, informal and non-formal forms of vocational education in the Republic of Azerbaijan.

10.10. Conduction of examination aimed at evaluation and recognition of knowledge, skills, competence and practice gained by citizens through informal and non-formal forms of vocational education and a document certifying their professional qualifications shall be issued in accordance with the rules defined by the relevant executive authority.

10.11. Learners who receive state-funded education shall be given a stipend, the amount of which is defined by the relevant executive authority.

10.12. Vocational education institution can grant a stipend to the learners, who are distinguished for the achievements in education, as well as winners of local and international professional competitions, through the budget funds of the vocational education institution.

10.13. The activities, rights and duties of a vocational education institution, regardless of subordination and type of ownership, shall be carried out on the basis of the Law "On Education", present Law and its regulations.

10.14. State and municipal vocational education institutions shall be established in accordance with the Law of the Republic of Azerbaijan "On Public Legal Entities".

10.15. Public vocational education institutions shall provide state-funded and paid education.

10.16. Establishment, reorganization and liquidation of municipal and private vocational education institutions shall be regulated by the Civil Code of the Republic of Azerbaijan.

- 10.17. Regulations of the municipal and private vocational education institutions and amendments thereto shall be approved by the founders, taking into account the opinion of the relevant executive authority.
- 10.18. Relationships between educational institutions and students receiving paid education or their legal representatives shall be regulated by an agreement.
- 10.19. Vocational education institution shall send its practical training specialists to the relevant enterprises so that they get familiar with advanced techniques and technologies.
- 10.20. Establishment of political parties and religious organizations in the vocational education institution is not permitted.
- 10.21. The government shall support the development of private and municipal vocational education institutions and apply appropriate support mechanisms to this end. The types of these support mechanisms, as well as the principles and procedures for application thereof shall be determined by the relevant executive authority.
- 10.22. Vocational education institutions operating in the Republic of Azerbaijan shall join the "Student-graduate" state electronic information system.
- 10.23. Psychological services shall be organized at vocational education institutions in accordance with the Law of the Republic of Azerbaijan "On Education".

Article 11. Practical training, apprenticeship, and apprenticeship agreement

- 11.1. In order to learn the practical part of the vocational education and training program, the learners shall be provided with practical training and apprenticeship in the learning and practice facilities owned by vocational educational institutions, also at employers, private companies and organizations.
- 11.2. Master specialists appointed by the employer as apprenticeship supervisors shall be paid remuneration for the hours of apprenticeship by the vocational education institution in addition to the salary paid to these specialists by the employer.
- 11.3. Learners, who receive the practical training and apprenticeship in those companies or organizations, upon the employers' proposal, shall sign a tripartite apprenticeship agreement with participation of the education institutions.
- 11.4. The form of apprenticeship agreement shall be determined by the relevant executive authority.
- 11.5. An apprenticeship agreement with learners under fifteen shall be concluded with the consent of their parents or other legitimate representatives.
- 11.6. Employers shall pay fees for work and services executed by the learners involved in practical training and apprenticeship based on their specialties in the workplace, in the amount not less than the minimum monthly wage.
- 11.7. In accordance with the apprenticeship agreement, the learners shall not be included in the list of employees of the enterprise.

Article 12. Founder of a vocational education institution

- 12.1. Founder(s) of vocational education institution may be the state, municipality, local and foreign legal entities, citizens of the Republic of Azerbaijan, foreigners and stateless persons.
- 12.2. The following conditions shall be met to establish a vocational education institution:
 - 12.2.1. have organizational structure and regulations;
 - 12.2.2. have qualified teachers and engineering-pedagogical staff;
 - 12.2.3. have relevant conditions in line with the state standards of vocational education, training equipment and technologies meeting requirements of vocational education;
- 12.3. Great majority of the pedagogical staff of educational institution founded by foreigner, stateless persons or foreign legal entities shall be the citizens of the Republic of Azerbaijan. The ratio may change, if local human resources does not allow this.
- 12.4. Founder's responsibility, scope of competence and mutual duties with the educational

institution shall be determined by the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, the Laws of the Republic of Azerbaijan “On Public Legal Entities” and “On Education”, foundation agreement and regulations of the educational institution.

Article 13. Licensing of vocational educational institutions’ activities and accreditation of vocational education institutions

- 13.1. Each vocational education institution in the Republic of Azerbaijan shall get a license issued pursuant to the Law of the Republic of Azerbaijan "On licenses and permits".
- 13.2. Perpetual licenses shall be issued to vocational education institutions.
- 13.3. Licenses obtained by foreign legal entities, their branches and representations, foreigners or stateless persons in their respective countries for engagement in the educational activities shall be recognized in the Republic of Azerbaijan by international agreements, to which the Republic of Azerbaijan is a party.
- 13.4. In case of violation of the terms of license by legal entities and individuals providing training in the area of vocational education, as well as if there is a failure to fulfil the requirements of the state vocational education standard and in other cases prescribed by the Law of the Republic of Azerbaijan “On Licenses and Permits”, their licenses shall be revoked.
- 13.5. The accreditation of the educational institutions shall be conducted to verify the compliance of the educational institution’s activities with the requirements of the adopted state educational standards and other normative-legal acts and provide legal guarantee for determination of the status of the educational institution, as well as the number of students in each specialty (program), and for prolongation of its activity for the next period.
- 13.6. Accreditation of vocational education institution shall be carried out every five years.
- 13.7. Accreditation shall end with issuance of the relevant quality document – certificate.
- 13.8. The employees of a vocational education institution shall be certified in accordance with the Labour Code of the Republic of Azerbaijan and the Law of the Republic of Azerbaijan “On Education”.
- 13.9. Accreditation failure of vocational education institution shall be the basis to annul its license in accordance with the Law of the Republic of Azerbaijan "On Licenses and Permits".

Article 14. State document on vocational education

- 14.1. According to this Law, students, who mastered a training program (curriculum) at a state vocational education institution and successfully pass the state exams, shall be granted a state document on vocational education at each pillar of vocational education. The state education document shall be considered as a legal basis for continuing education at the next level and pillar or for starting his / her labour activity under the specialty.
- 14.2. Persons, who do not continue their education for a variety of reasons after graduating from the relevant course (module), shall be given a reference paper in line with the rules established by the relevant executive authority.
- 14.3. Those, who successfully graduated from the vocational education institution, shall be given the following types of state documents with indication of the degree of qualification corresponding to each level of vocational education:
 - 14.3.1. diploma (ordinary);
 - 14.3.2. diploma (honours);
 - 14.3.3. certificate (for those, who graduated from short-term courses).
- 14.4. Persons, who have received complete secondary education in addition to vocational education in vocational education institutions, shall be given a diploma and a certificate of complete secondary education pursuant to the Law “On Education” of the Republic of Azerbaijan.
- 14.5. Those, who have received higher technical vocational education, shall be awarded a sub-bachelor vocational-specialty degree.

Article 15. Catering and medical care in a vocational educational institution

- 15.1. The rules for provision of medical care and catering services in the vocational education institutions shall be determined by the relevant executive authority.
- 15.2. The provision of free medical care to the learners at the state vocational education institutions shall be ensured by the relevant executive authority.
- 15.3. Additional treatment and rehabilitation services shall be provided to the persons, who need additional examination and treatment, in accordance with the rules established by the relevant executive authority.
- 15.4. Regardless of the type of ownership and subordination, all vocational education institutions shall ensure compulsory medical examination of all learners pursuant to the Law "On Compulsory Medical Examination of Children" of the Republic of Azerbaijan. Depending on the results of medical examination, learners shall have the right to receive medical care in outpatient, inpatient or sanatorium based on medical instructions. The state shall control over the compliance with sanitary-hygienic norms and treatment-prophylactic measures in vocational education institutions.
- 15.5. Catering in vocational educational institutions shall be carried out on the basis of a contract concluded between legal entities or individuals providing catering services and the education institution.

Chapter III

**MANAGEMENT OF THE VOCATIONAL EDUCATION SYSTEM,
RIGHTS, DUTIES AND SOCIAL PROTECTION OF THE ACTORS
OF EDUCATIONAL PROCESS**

Article 16. Management of a vocational education institution

- 16.1. Vocational educational institution shall be governed by the Laws "On Education" and "On Public Legal Entities" of the Republic of Azerbaijan, present Law, and its regulations, based on principles of clarity, transparency and democracy.
- 16.2. Head of the state vocational education institution shall be appointed by the relevant executive authority.
- 16.3. Head of municipal and private vocational educational institution shall be appointed by the founder(s) of that education institution.
- 16.4. Powers of the head of a vocational education institution shall be determined by the regulations of that institution.
- 16.5. Self-government bodies (general assembly, pedagogical council, board of trustees and guardians, etc.) shall be established in the institution in order to ensure democratic, collegial and transparent management of vocational education institution.
- 16.6. The supreme governing body of the state vocational training institution shall be a pedagogical council operating on a public basis.
- 16.7. Regulations of the pedagogical council of state vocational educational institution shall be approved by the relevant executive authority.
- 16.8. Supreme governing body of municipal and private vocational education institute shall be determined by the regulations of that institution.
- 16.9. Admission to vocational education institutions shall be based on the actual demand of the labour market.
- 16.10. The average number of students in study groups of different specialties of vocational education institutions shall be determined by the relevant executive authority.

Article 17. Participants of vocational education process

- 17.1. Participants of vocational education process shall include the following:
 - 17.1.1. founders;

- 17.1.2. learners (students, trainees);
- 17.1.3. educators (teaching staff) - teachers, assistants, consultants, tutors, counsellors, assistant teachers, assistant tutors, pre-prescription training and physical education teachers, speech pathologists, logopaedics, practical training masters, practical psychologist, sociologist-educators, heads of school children's associations, heads of the circles of education institution and musical directors, and engineering-technical staff directly engaged in pedagogical process;
- 17.1.4. support staff - methodologists, nurses, instructors, librarians of educational institution, publishing-editorial staff, concertmasters and coaches working in the educational institution, social service workers, medical workers and other workers;
- 17.1.5. parents or other legitimate representatives;
- 17.1.6. education management bodies;
- 17.1.7. other physical persons and legal entities cooperating with vocational education institution.

Article 18. Rights and duties of students receiving vocational education

- 18.1. The rights of students in the field of vocational education shall be defined in accordance with the Constitution of the Republic of Azerbaijan, the Law "On Education" of the Republic of Azerbaijan, this Law, and international treaties, to which the Republic of Azerbaijan is a party.
- 18.2. Students of vocational education shall have the following rights guaranteed by the state:
 - 18.2.1. to receive quality education in accordance with the state education standards in morally and psychologically healthy pedagogical environment under safe conditions for life and health;
 - 18.2.2. to freely choose education institution, field of study, profession, educators, form of education, quantity of half-year credits, educational subjects in compliance with the teaching plans, and language of instruction given the capacity of the education institution;
 - 18.2.3. to protect oneself from all forms of humiliation and physical, moral and psychological abuse that would be harmful for the health;
 - 18.2.4. to temporarily suspend studies in educational institution;
 - 18.2.5. to benefit from the health care services, use medical examination service, and get psychological and medical-pedagogical assistance to eliminate certain defects (speech defects, hearing and visual impairments);
 - 18.2.6. to be provided with catering services in accordance with this Law;
 - 18.2.7. to receive free education at the expense of the state only once;
 - 18.2.8. to be provided with the necessary conditions for the development of creative abilities, and attend national and international competitions;
 - 18.2.9. to use the infrastructure (learning and production, scientific research, information, amenities, sports, and health centres, laboratories, libraries, etc.) intended for the students in vocational education institution;
 - 18.2.10. to participate in the public, social and cultural life of the educational institution, establishment of circles, associations, unions and other organizations, become a member of modern unions and join local and international organizations in order to have updated knowledge, teaching and pedagogical skills;
 - 18.2.11. to participate in conferences, workshops, meetings, programs and projects and other events related to development of education, and freely express their views and opinions;
 - 18.2.12. to exercise other rights stipulated by the Law.
- 18.3. Duties of learners receiving vocational education shall be as follows:
 - 18.3.1. to participate in practical exercises in compliance with the state education standards, and acquire knowledge, skills and practices;
 - 18.3.2. to follow the instructions given on specialty and execute the assigned tasks carefully;
 - 18.3.3. to comply with the provisions of the regulations of the education institution, and respect the honour and dignity of engineering and pedagogical staff;

- 18.3.4. to use labour instruments, equipment and other appliances carefully and take safety precautions;
- 18.3.5. to understand his / her responsibility before the state, society, family and himself;
- 18.3.6. to fulfil other duties stipulated by the Law.

Article 19. Rights and duties of educators in the field of vocational education

- 19.1. Rights of educators of vocational education field shall be as follows:
 - 19.1.1. to be provided with normal and safe labour conditions, scientific and pedagogical work conditions and educational environment, as well as training technology meeting modern standards;
 - 19.1.2. to contribute to organization and management of educational process, participate in educational projects, and make useful proposals;
 - 19.1.3. to demand respect for their honour and dignity;
 - 19.1.4. to freely choose the form, methods and means used in the educational process;
 - 19.1.5. to increase their knowledge and skills on the subjects they teach, attend training to continuously enhance their professionalism, improve their qualifications or acquire new qualifications;
 - 19.1.6. to be awarded and rewarded;
 - 19.1.7. to hold a position in education institution and, if appropriate, nominate his candidacy for elective positions;
 - 19.1.8. to exercise other rights stipulated by the Law.
- 19.2. Duties of educators of vocational education field shall be as follows:
 - 19.2.1. to participate in the implementation of the state policy in the field of vocational education;
 - 19.2.2. to attend refresher courses and attestation (without certification) for the purpose of improving their qualifications, and increasing their scientific-pedagogical and professional level;
 - 19.2.3. to ensure learners gain necessary knowledge and skills and master education programs (curricula) in compliance with the requirements of content standards set by the state;
 - 19.2.4. to comply with the internal discipline of the educational institution and perform the functions defined by the labour contract;
 - 19.2.5. to instil in learners respect for motherland, mother tongue, traditions, national-moral values, and state symbols, raise them in the spirit of Azerbaijanism and patriotism, prepare them for independent life and labour activity, and develop active citizenship of learners;
 - 19.2.6. to respect the honour and dignity of learners, adhere to pedagogical ethics and morals, properly perform their duties as educational worker, and demonstrate intellectuality;
 - 19.2.7. to participate directly in the protection of the safety and health of the learners, protect them against all forms of physical and psychological abuse and prevent them from harmful habits;
 - 19.2.8. to be responsible for carrying out the teaching and upbringing process, carry out evaluation and be ready to innovations;
 - 19.2.9. to fulfil other duties stipulated by the Law.

Article 20. Social protection of students and staff of the vocational training institution

- 20.1. Social protection of students and staff at the state vocational education institutions shall be governed by the rules established by the relevant executive authority, and by regulations of the institution in case of municipal and private vocational education institutions-.
- 20.2. Participants of the vocational education process shall be insured against occupational accidents and occupational disability caused by occupational diseases disability in accordance with the

Law on “Compulsory insurance against professional disability resulting from industrial accident and occupational diseases” of the Republic of Azerbaijan.

- 20.3. The state shall provide long-term and soft loans for the payment of tuition fees and other educational expenses of the students, and determine the mechanism of repayment after the students start their labour activity and enable its implementation.
- 20.4. The state shall guarantee social protection of educators in state vocational education institutions and other employees involved in the education process.
- 20.5. Salary and salary supplements of the employees of the state vocational education institutions shall be determined by the relevant executive authority, taking into account the employees' functional responsibilities, professional qualifications and work experience.
- 20.6. A state-owned vocational education institution may assign additional bonuses to the staff salaries and other incentive pay at the expense of the funds at its disposal.
- 20.7. Additional payments shall be paid to the employees, who work in special vocational education institutions, including those who work in high mountainous and frontier territories, remote settlements, and provide education, treatment, social adaptation and social integration to the students with disabilities, are in need of long-term treatment, have lost their parents or deprived of parental care, and are in need of serious upbringing environment.
- 20.8. The tuition fee for the following groups of persons, who need social protection, shall be paid at the expense of the state budget during their education period on a paid basis in state vocational education institutions:
 - 20.8.1. Children, who have lost their parents and deprived of parental care;
 - 20.8.2. disabled persons in group I, II and III;
 - 20.8.3. members of martyr families;
 - 20.8.4. persons, who have not reached the age of 20 and have a parent in the disability group I, whose monthly income is below the subsistence minimum.

Chapter IV

ECONOMICS OF VOCATIONAL EDUCATION

Article 21. Property relations in the vocational education system

- 21.1. Property of vocational educational institution shall include the property provided by the state, the founder (founders), legal entities and individuals, as well as property obtained through the activities indicated in this Law and its regulations, including intellectual property products.
- 21.2. The educational institution shall be responsible for the maintenance, protection and effective use of its property.
- 21.3. The development of the material and technical basis of the vocational education institution shall be carried out at the expense of funds allocated by the founder (founders) and attracted investments, as well as other sources stipulated by the law.
- 21.4. Privatization of the state vocational education institution, the placement and operation of enterprises in the territory of the state vocational education institutions not in line with the profile of the vocational institution, and the settlement of any person (persons) shall not be permitted.
- 21.5. The standards related to the protection of the real estate property of the state vocational education institution and protection of its area shall be determined by the relevant executive authority.

Article 22. Financing of a vocational education institution

- 22.1. Depending on the organizational-legal form and type of ownership, vocational education institution shall be financed through the following sources:
 - 22.1.1. the state vocational education institution:
 - 22.1.1.1. funds allocated from the state budget;
 - 22.1.1.2. resources of the state funds;
 - 22.1.1.3. extra-budgetary funds;

- 22.1.1.4. funds obtained from paid education services;
- 22.1.1.5. loans, grants, donations;
- 22.1.1.6. revenues from innovations and entrepreneurial activity in line with present Law;
- 22.1.1.7. investments attracted in accordance with the legislation;
- 22.1.1.8. other sources not prohibited by the legislation;
- 22.1.2. municipal and private vocational education institutions:
 - 22.1.2.1. funds of founder(s);
 - 22.1.2.2. funds received from educational services;
 - 22.1.2.3. financial contributions of legal entities and individuals;
 - 22.1.2.4. revenues from entrepreneurial activity;
 - 22.1.2.5. grants, donations, loans and contributions;
 - 22.1.2.6. funds received from other sources stipulated by the legislation.
- 22.2. The state vocational education institution shall be financed in accordance with the norms established by the relevant executive authority.
- 22.3. Vocational education institution may provide a variety of paid education and other services to individuals and legal entities and receive contributions and voluntary donations from legal entities and individuals in the manner stipulated by this Law and its regulations.
- 22.4. The tuition fee at the municipal and private vocational education institutions shall be regulated on the basis of the demand-supply principle in line with the demand of the labour market.
- 22.5. Funds obtained by vocational education institution from other financial sources shall be directly used to develop the material and technical basis of the institution, to encourage and motivate learners distinguished for their talent and to provide social protection of employees.
- 22.6. Pursuant to the Law “On Education” of the Republic of Azerbaijan, in case of poor quality training of the learners in the vocational education institution as a result of non-compliance with the state education standards, the claim may be raised in the court for compensation of the damage incurred and the costs of re-training of students at other educational institutions by the same education institution.

Article 23. Entrepreneurship and innovation activities in the field of vocational education

- 23.1. Pursuant to its profile and areas of activity within the scope of its regulations, and guided by the priority of education, vocational education institution may engage in entrepreneurial activity determined by the relevant executive authority in order to generate additional income.
- 23.2. In order to provide entrepreneurial and innovative activities, appropriate production and service fields can be established within a vocational education institution.
- 23.3. Vocational education institution shall have the right to engage in entrepreneurial and innovative activities by participating in operations of model industrial institutions.
- 23.4. The state shall create favourable conditions for attracting local and foreign investments for implementation of innovation and entrepreneurship activities in the vocational education institutions.
- 23.5. Vocational education institution may obtain additional income by concluding mutual agreements with business entities, pursuant to this Law.
- 23.6. State and municipal vocational education institutions shall not aim at generating direct profits.
- 23.7. The sale of products and services produced in vocational education institutions may be carried out to increase the opportunities for attracting additional financial means, pursuant to this Law.
- 23.8. Revenues received by state vocational educational institution from its entrepreneurial activity shall be directed to the development of the vocational education system and social protection of workers.
- 23.9. Employees of vocational education institution shall have the right to give innovative proposals and engage in innovative activities in order to improve the performance of the institution, to apply new training technologies, and create new internal structures.
- 23.10. The results of innovation activity of employees of vocational education institutions shall be taken into account when appointing them to a position.
- 23.11. Vocational educational institutions shall use privileges and discounts established by the

relevant executive authority for the import of equipment, installations, devices and other means necessary for educational activity to the Republic of Azerbaijan.

- 23.12. Individuals shall be encouraged to engage in innovation activities in vocational educational institutions.
- 23.13. Management of vocational education institution shall be responsible for maintaining high quality and safety of products and services and ensuring transparency in the distribution of revenues obtained from entrepreneurial activity.
- 23.14. Vocational education institution may create its own trademark.
- 23.15. Vocational educational institutions may conduct sales exhibitions to deliver their products and services to public and private organizations and broader audience under their own trademark (brand).

Article 24. Cooperation between public and private sectors in relation to vocational education

- 24.1. Employers and institutions representing them, including private institutions, may participate in organization of vocational education, formulation and teaching of educational programs (curricula), and final examinations.
- 24.2. Vocational education institutions may conclude agreements with employers to provide professional training and learning at workplace.
- 24.3. For the purpose of establishing a co-operation mechanism with employers in the field of vocational education and ensuring integration of employers into the vocational education and training system, incentive measures determined by the relevant executive authority shall be carried out.

Chapter V FINAL PROVISIONS

Article 25. International cooperation in the field of vocational education

- 25.1. International cooperation in the field of vocational education is carried out on the basis of international treaties, to which the Republic of Azerbaijan is a party.
- 25.2. Vocational education institution shall have the right to apply the international experience in accordance with this Law, the Law “On the Rules of Conclusion, Execution and Cancellation of International Agreements of the Republic of Azerbaijan” of the Republic of Azerbaijan and its functional parameters, to establish relations with foreign educational institutions, agencies, international organizations and funds for the purpose of providing modern knowledge and training and pedagogical skills for management and engineering-pedagogical staff, to conclude bilateral cooperation agreements, to establish joint structural units, to join governmental and non-governmental organizations engaged in the education sector, to receive international certificate on vocational education specialties, and to realize other forms of mutual co-operation.

Article 26. Liability for breach of legislation

Legal entities and individuals, who violate this Law shall bear responsibility in accordance with the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, Code of Administrative Offences of the Republic of Azerbaijan and Criminal Code of the Republic of Azerbaijan.

**Ilham Aliyev,
The President of the Republic of Azerbaijan
Baku, April 24, 2018**

“PEŞƏ TƏHSİLİ HAQQINDA” AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU ÖLKƏDƏ İQTİSADI İSLAHATLARIN SÜRƏTLƏNDİRİLMƏSİNİ TƏMİN EDƏN VASİTƏ KİMİ

Famil Mustafayev,

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi yanında
Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin direktoru,
iqtisad elmləri doktoru, professor
E-mail: famil.mustafayev@edu.gov.az*

Son dövrlər dünya iqtisadiyyatında baş verən siyasi və iqtisadi proseslərin təsiri əmək bazarından da yan ötməmişdir. Əmək bazarı artıq iş axtaranlardan yalnız formal təhsil deyil, səriştə və bacarıqlar tələb edir. Yüksək rəqabətə davam gətirmək üçün iş səriştələr davamlı olaraq inkişaf etdirilməlidir. Həm də bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə səriştələrin daha qısa müddətdə əldə edilməsinə və məzunların əmək bazarına daha tez daxil olmasına imkan verən peşə təhsili artıq ali təhsillə ciddi rəqabət aparmaqdadır. Müasir düşüncəli pragmatik insanlar uzun müddət ali təhsil alıb, sonra əmək bazarında ixtisasına uyğun azsaylı vakansiyalar uğrunda mübarizə aparmaqdansa, qısa müddətdə səriştələr əldə edərək çoxsaylı iş təkliflərindən yararlanmağı üstün tuturlar. Son illərin tendensiyası göstərir ki, bu proseslər artıq postsovet ölkələrinə də sirayət etməkdədir. Avropa İttifaqına üzv olmuş Latviya, Litva və Estoniyada bir çox ali təhsilli şəxs əmək bazarının tələbatına uyğunlaşmaq üçün peşə təhsili müəssisələrinə üz tutur və əldə etdikləri yeni səriştələr hesabına daha yüksək əməkhaqqı təklif edilən sahələrdə çalışmağa başlayırlar.

Son illərdə ölkəmizdə aparılan məqsədyönlü iqtisadi islahatlar nəticəsində qeyri-neft sektorunun, xüsusilə də əlavə dəyər yaradan sahələrin inkişafı rəqabətqabiliyyətli ixtisaslı kadr potensialına tələbatı çoxaltmış və bu da öz növbəsində keyfiyyətli peşə təhsilinə ehtiyacı artırmışdır. Ən vacib məqam isə odur ki, artıq təkcə dövlət strukturları deyil, cəmiyyət və xüsusilə də bu sahədə köklü islahatların həyata keçirilməsində maraqlıdırlar.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanda peşə təhsili və təlimi sistemi zəngin tarixə malik olmaqla iqtisadiyyatın bütün sahələrinin ixtisaslı kadrlara olan tələbatının ödənilməsində mühüm rol oynamışdır. 1879-1914-cü illəri əhatə edən dövr ərzində ölkə üzrə fəaliyyət göstərən 10-a yaxın peşə məktəbində müxtəlif sahələrdə sənətkarlar hazırlanmışdır. Sovet İttifaqının tərkib hissəsi və əsas sənaye mərkəzlərindən biri olduğu dövrdə Azərbaycanın peşə təhsilində sistemləşdirmə və bu sahədə ilk normativ-hüquqi tənzimləmə həyata keçirilmiş, peşə məktəblərinin şəbəkəsi genişləndirilmiş, maddi-texniki bazası möhkəmləndirilmişdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, 1969-1982-ci illərdə sovet Azərbaycanına rəhbərlik

edən ulu öndər Heydər Əliyevin apardığı siyasətin nəticəsidir ki, həmin illərdə 300 peşə üzrə 100 mindən artıq şagirdin təhsil aldığı 185 peşə təhsili müəssisəsi fəaliyyət göstərmiş, müxtəlif peşə istiqamətləri üzrə hazırlanan ixtisaslı fəhlə kadrları işlə təmin edilmişdir. Bu kadrların böyük əksəriyyəti bu gün də müstəqil Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində çalışmaqda ölkəmizin rifahına xidmət edirlər.

Sovet İttifaqının süqutundan sonrakı illər ərzində baş verən tarixi və siyasi-iqtisadi hadisələr fonunda bir çox sahələrdə olduğu kimi peşə təhsili sahəsinin göstəricilərində də tənəzzül müşahidə olunmuşdur. Ermənistan Respublikasının ölkəmizə təcavüzü nəticəsində öz torpaqlarından məcburi köçürülən şəxslər bir çox peşə təhsili müəssisələrinin yataqxanalarında və inzibati binalarında məskunlaşmış, bu isə öz növbəsində bu sahənin inkişafını əngəlləyən amillərdən birinə çevrilmişdir.

Son illərdə Ulu Öndərin layiqli davamçısı olan prezident İlham Əliyev tərəfindən peşə təhsili sahəsində dövlət siyasətinin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə bir sıra önəmli addımlar atılmış, institutional və sistemli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə tədbirlər sırasında 20 aprel 2016-cı il tarixində Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılmasını və 26 dekabr 2016-cı il tarixində “Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”nin təsdiq olunmasını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bundan sonra peşə təhsili sahəsinin inkişafı məqsədi ilə həyata keçirilən tədbirlərdən ən əhəmiyyətli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təşəbbüsü ilə 24 aprel 2018-ci il tarixində “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun Milli Məclis tərəfindən qəbul edilməsi və 18 iyun 2018-ci il tarixində Prezident İlham Əliyev tərəfindən imzalanaraq qüvvəyə minməsi olmuşdur. Artıq ölkəmizdə peşə təhsilinin inkişafında keyfiyyətə tam yeni mərhələnin başlanğıcındayıq desək yanılmırıq.

“Peşə təhsili haqqında” Qanun peşə təhsili sahəsində keyfiyyətli və fundamental hüquqi tənzimləmə zərurəti nəticəsində qəbul edilmişdir və peşə təhsili və təlimi sektorunda gələcəyə istiqamətlənən strateji baxış çərçivəsində vaxtında atılmış addım kimi qiymətləndirilməlidir.

Qanun layihəsinin hazırlanması prosesinə

Milli Məclisin Elm və Təhsil Komitəsi, Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi, aidiyyəti dövlət orqanlarının nümayəndələri, beynəlxalq layihələrin yüksək səviyyəli mütəxəssisləri cəlb edilmiş və beynəlxalq təcrübə, xarici dövlətlərin bu sahədəki normativ-hüquqi aktları, habelə SSRİ dövründə mövcud olan normalar hərtərəfli dəyərləndirilərək istifadə edilmişdir.

“Peşə təhsili haqqında” Qanun 5 fəsil, 26 maddədən ibarət olmaqla özündə ümumi müddəalar, peşə təhsilinin təşkili, peşə təhsili sisteminin idarə olunması, təhsil subyektlərinin hüquqları, vəzifələri və sosial müdafiəsi, peşə təhsilinin iqtisadiyyatı kimi məsələləri tənzimləyən normaları özündə birləşdirir. Qəbul olunmuş Qanunda Azərbaycanda peşə təhsili sahəsi üzrə nəzərdə tutulmuş əsas yeniliklər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. İndiyədək ölkədə peşə təhsili dedikdə, yalnız “ilk peşə-ixtisas təhsili” anlayışından istifadə olunurdu. Bu isə ingilis dilində “initial vocational education”, rus dilində “начальное профессиональное обучение” sözlərinə ekvivalent “ibtidai peşə təhsili” kimi başa düşülürdü. Nəticədə peşə təhsilinə istiqamətlənən insanlar, yəni 14 yaşından yuxarı şəxslər burada yalnız ilk-peşə (və ya ibtidai peşə) təhsilini əldə edəcəklərini bilib, bu sahəyə gələcək karyera baxımından çox maraqsız olurdular. Məlum olduğu kimi, “Təhsil haqqında” Qanunda təhsilin digər pillələrindən fərqli olaraq ilk peşə-ixtisas təhsili pilləsinin səviyyələrə bölgüsü nəzərdə tutulmamışdır. Bu da peşə təhsili alan şəxslərin bu təhsil pilləsi çərçivəsində inkişafını qeyri-mümkün edirdi. “Peşə təhsili haqqında” Qanunun 9-cu maddəsində isə artıq peşə təhsilinin üç: “ilk peşə təhsili”, “texniki-peşə təhsili” və “yüksək texniki-peşə təhsili” kimi səviyyələri müəyyənləşdirilmişdir. Peşə təhsili pilləsinin səviyyələrə bölgüsü təcrübəsinə bir çox xarici dövlətlərin (İngiltərə, Almaniya, İsveçrə, Latviya, Albaniya, Ukrayna, Gürcüstan, Cənubi Koreya, Çin) normativ-hüquqi sənədlərində də rast gəlmək mümkündür. Bu cür progressiv sistemin qurulması bütövlükdə peşə təhsili pilləsinin daxilində təhsilalanların ilk növbədə bacarıq və gələcək karyera inkişafının təminatına əsas verir. Həmçinin burada yüksək texniki-peşə təhsili alanlara sub-bakalavr peşə-ixti-

sas dərəcəsinin verilməsi ilə onların gələcəkdə ali təhsil pilləsinə maneəsiz və asan keçid imkanları da təmin edilir.

2. Peşə təhsili müəssisələri şəbəkəsinin rasionallaşdırılması tədbirləri çərçivəsində maddi-texniki bazası müasir dövrün tələblərinə cavab verməyən, eyni ixtisas hazırlığını həyata keçirən bir sıra peşə təhsili müəssisələrinin birləşdirilməsi yolu ilə iqtisadiyyatın prioritet istiqamətləri üzrə 34 peşə təhsili müəssisəsinin bazasında 14 ixtisaslaşmış Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi yaradılmışdır. Bu islahatların məntiqi nəticəsi olaraq qanunvericiliklə ilk dəfə olaraq peşə məktəbi və peşə liseyi ilə yanaşı, peşə təhsili müəssisəsinin yeni növü olan peşə təhsili mərkəzlərinin fəaliyyəti də nəzərdə tutulmuşdur. Bu mərkəzlərdə peşə təhsilinin bütün səviyyələri üzrə təhsil veriləcəkdir.
3. Ali təhsil almış şəxslərin peşə təhsili almaq hüquqlarının Qanunda təsbit edilməsi isə daha əvvəl qeyd edildiyi kimi nəinki respublikamızda, bütövlükdə dünyada təhsil sahəsində baş verən yeni tendensiya – ali təhsilli şəxslərin peşə təhsilinə marağının artması ilə bağlı olmuşdur. Şübhəsiz ki, ölkəmizdə də iqtisadiyyatın diversifikasiyalı inkişafı nəticəsində bir çox insanlar bu hüquqlardan arzularına və məqsədlərinə uyğun yararlanma biləcəklər.
4. Ənənəvi olaraq peşə təhsili yalnız ixtisaslaşmış peşə təhsili müəssisələrində həyata keçirilirdi. Qanunun qəbul edilməsi bu sahədə də ən böyük yeniliklərdən hesab edilə biləcək dəyişikliyə yol açmışdır. Belə ki, artıq Finlandiya, Avstriya, Fransa, Almaniya və digər qabaqcıl ölkələrdə olduğu kimi, ümumtəhsil məktəbləri də təməyüllü siniflər vasitəsilə ilk peşə təhsili səviyyəsi üzrə fəaliyyət göstərmək hüququ əldə etmişdir. Bunun üçün məktəbin müvafiq kadr potensialı və maddi-texniki tədris bazası olmalıdır.
5. İndiyədək dövlət peşə təhsili müəssisələrinin hüquqi statusu ilə bağlı mövcud olan vəziyyət bu təhsil müəssisələrinin effektiv idarə edilməsi sahəsində bəzi problemlərin yaranmasına səbəb olurdu. Bu məsələ də qəbul edilmiş yeni Qanunla öz həllini tapmış, dövlət və bələdiyyə peşə təhsili müəssisələrinin “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Artıq peşə təhsili müəssisələrinin hüquqi statusu tam dəqiq müəyyən edilir və onların idarə edilməsi “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Qanunun tələblərinə müvafiq olaraq mütərəqqi üsullarla həyata keçiriləcəkdir.
6. Formal təhsil çərçivəsindən kənarında formalaşan bacarıq və səriştələrlə bağlı münasibətlərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi məqsədi ilə Qanunda ilk dəfə qeyri-formal və informal təhsil formaları vasitəsilə əldə edilmiş bilik, bacarıq, səriştə və təcrübənin qiymətləndirilməsi və tanınması peşə təhsili sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərinə aid edilmişdir.
7. Peşə təhsili müəssisəsi tərəfindən işəgötürənlərin istehsalat təcrübəsinə rəhbər təyin etdiyi mütəxəssislərə təcrübə saatları üçün nəzərdə tutulmuş əlavə haqqın ödənilməsi bu sahəyə yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin cəlb olunmasının stimullaşdırılmasına xidmət edəcəkdir.
8. Peşə təhsili müəssisələrinin tədris qruplarında ayrı-ayrı peşə istiqamətləri üzrə təhsilalanların orta sıxlığı ilə bağlı müddəa bu qruplarda optimal sayın müəyyən olunmasına gətirib çıxaracaqdır. Bu isə öz növbəsində, müxtəlif ixtisaslar üzrə bacarıqların mənimsənilməsi prosesinin sürətləndirilməsinə, tədris prosesinin daha effektiv və səmərəli təşkilinə səbəb olacaqdır.
9. Qanunda təhsilalanların dövlət və özəl müəssisə və təşkilatlarda istehsalat təlimi və təcrübəsi keçdikləri zaman işəgötürənlərin təklifi əsasında təhsil müəssisəsinin iştirakı ilə üçtərəfli qaydada iş yerində təcrübə müqaviləsi bağlamaq imkanını nəzərdə tutan daha bir progressiv müddəa təsbit edilmişdir. Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi fəaliyyət göstərən qısa müddət ərzində təhsilalanların müəssisə və təşkilatlarda istehsalat təlimi və təcrübəsi keçmələri məsələsi müəyyən qədər tənzimlənmiş, bir çox hallarda bu iş təhsil müəssisəsi ilə işəgötürənlər arasında ikitərəfli qarşılıqlı razılaşma əsasında təşkil edilmişdir. Qeyd edilən məsələnin yeni norma kimi təsbit olunması isə müqavilə əsasında tərəflərin qarşılıqlı hüquq və vəzifələrini müəyyən etməklə yanaşı, istehsalat təlimi və təcrübəsinin keçirilməsi, təhlükəsizlik qaydaları və digər xüsusi şərtləri dəqiq müəyyən etməyə

imkan verəcək. Bundan əlavə, istehsalat təlimi və təcrübəsi keçən təhsilalanlara onların ixtisaslarına uyğun yerinə yetirdikləri iş və xidmətlərə görə işəgötürənlər tərəfindən minimum aylıq əməkhaqqından az olmamaq şərti ilə məvacibin ödənilməsi nəzərdə tutulub.

10. İndiyədək qanunvericilikdə həssas əhali qruplarının peşə təhsili pilləsində müəyyən imtiyaz və güzəştlərdən istifadə edə bilməsi ilə bağlı müddəalar mövcud deyildi. Məsələn, valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş şəxslərin sosial müdafiəsi "Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, "Şəhid adının əbədiləşdirilməsi və şəhid ailələrinə edilən güzəştlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu və digər mövcud qanunvericilik aktları ilə yalnız ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində təhsil alan şəxslərə şamil edilirdi. Bu isə təcrübədə çətinlik və anlaşılmaqlara, vətəndaşların haqlı narazılıqlarına səbəb olurdu. "Peşə təhsili haqqında" Qanunun qəbul edilməsi ilə artıq bundan sonra həm inklüziv peşə təhsilini həyata keçirən peşə təhsili müəssisələri üçün imtiyazlar, həm də sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan şəxslərin ödənişli qruplarda təhsil haqlarının dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödəniləcəyi nəzərdə tutulur.
11. Qanunda dövlət peşə təhsili müəssisələrini ümumtəhsil və ixtisas dərsləkləri, əyani və texniki vəsaitlərlə təmin etmək, burada təhsilalanlara ödənişsiz tibbi xidmətin təşkilini həyata keçirtmək, yaşlılar üçün peşə təlimi və ixtisasartırmanı, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların və əlillərin peşə təhsili almaq hüququnu təmin etmək və onların ixtisasına uyğun işlə təmin olunmasına yardımçı olmaq, təhsilalanları xüsusi iş geyim formaları ilə təmin etmək kimi müddəaların nəzərdə tutulması ölkədə keyfiyyətli peşə təhsilinin həyata keçirilməsinə zəmanət kimi qəbul olunmalıdır. Bununla yanaşı, müxtəlif maddələrdə təsbit olunan peşə təhsili prosesinin iştirakçılarının istehsalatda bədbəxt

hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta olunması, əlavə müayinə və müalicəyə ehtiyacı olan şəxslərə əlavə müalicə-bərpa xidmətinin göstərilməsi, təhsilalanların təhsil haqlarının və təhsillə bağlı digər xərclərinin ödənilməsinə uzunmüddətli və güzəştli kreditlərin verilməsi, sağlamlıq imkanları məhdud olan, uzun müddət müalicəyə ehtiyacı olan, valideynlərini itirmiş və ya valideyn himayəsindən məhrum olan, habelə onların arasından ciddi tərbiyə şəraitinə ehtiyacı olan təhsilalanların təhsilini, müalicəsini, sosial adaptasiyasını və ictimai həyata inteqrasiyasını nəzərdə tutan xüsusi peşə təhsili müəssisələrində, o cümlədən, yüksək dağlıq və sərhədyanı ərazilərdə, ucqar yaşayış məntəqələrində çalışan təhsil işçilərinin vəzifə maaşlarına əlavələrin olunması barədə müddəaların mövcudluğunu Qanunun daha çox sosialyönümlü olmasının göstəricisi hesab etmək olar.

12. Peşə təhsili müəssisələrinin və peşə təhsili müəssisələri məzunlarının sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaları üçün şərait yaratmağın dövlətin peşə təhsili sahəsində vəzifəsi kimi müəyyən edilməsi, peşə təhsili müəssisəsinin model sənaye müəssisələrinin işində iştirak etməklə, sahibkarlıq və innovasiya fəaliyyətini həyata keçirtmək, öz əmtəə nişanını yaratmaq və istehsal etdiyi məhsulları və xidmətlərini öz əmtəə nişanı (brendi) ilə dövlət, özəl müəssisələrə və geniş alıcı kütləsinə çatdırmaq məqsədi ilə satış-sərgiləri həyata keçirtmək hüquqlarının tanınması Qanunun yalnız təhsil sahəsində tənzimləməni həyata keçirən norma kimi deyil, həm də kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına stimül verəcək akt kimi qiymətləndirilməsinə imkan verir.

Beləliklə, "Peşə təhsili haqqında" Qanunun ölkəmizdə peşə təhsilinin və dolaylı yolla iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafına xidmət edəcəyini əminliklə demək olar. Əlbəttə, Qanunun qəbul edilməsi hər hansı bir sahədə islahatların sonu deyil, başlanğıcı hesab edilir. Bu mənada "Peşə təhsili haqqında" Qanunun qəbulu bu sahədə genişmiqyaslı islahatların və keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanğıcı kimi dəyərləndirilməlidir.

PEŞƏ TƏLİMİNDƏ İŞ ZAMANI ÖYRƏNMƏ VƏ İSTEHSALAT TƏCRÜBƏSİ

Herman Sonneveld,

*“Azərbaycanda Peşə Təhsili və Təliminin İnkişafına
Avropa İttifaqının dəstəyi” texniki-yardımlayihəsinin rəhbəri*
E-mail: herman.sonneveld@niras.com

Açar sözlər: iş zamanında öyrənmə, istehsalat təcrübəsi, işəgötürənlər, sərmayə, ilkin təlim xərcləri, təhsilalan, iş dünyası.

Ключевые слова: обучение в процессе работы, опыт производства, работодатели, инвестиции, начальные затраты на обучение, обучающийся, мир бизнес.

Key words: work based learning, production experience, employers, investment, initial training costs, educators, business.

İş zamanı öyrənmə modelləri Azərbaycan Hökuməti tərəfindən əmək bazarında tələb olunan ixtisaslı işçi qüvvəsi təminatının artırılmasına və iqtisadiyyatın inkişafına töhfə verəcək bir imkan kimi qiymətləndirilir. Azərbaycanda hazırlanmış yeni “Peşə təhsili haqqında” Qanunda iş zamanı öyrənməyə dair maddə də öz əksini tapmışdır.

İŞ ZAMANI ÖYRƏNMƏ (İZÖ)

Azərbaycanda və digər Cənubi Qafqaz ölkələrində İZÖ sovet vaxtından təyin edilmiş ənənəyə malikdir. Lakin “Turin Prosesi 2017-ci il” hesabatında da qeyd edildiyi kimi, bu ənənələr yalnız bir neçə növlə məhdudlaşdırılıb: ilk peşə-ixtisas təhsili (İPİT) pilləsi üzrə istehsalat təlimi və təcrübəsi, davamlı PTT (DPTT) səviyyəsi üzrə istehsalat təcrübəsi kursu. Planlı iqtisadiyyatın dağılmasından sonra həm PTT-nin təcizində, həm də İZÖ-də çox az səviyyədə inkişaf olmuşdur. Bu dövr ərzində hətta mövcud sistem daha da gerilədi və sosial tərəfdaşlar arasındakı əlaqələr demək olar ki, yox oldu. Nəticədə təhsil sistemi iş dünyası ilə effektiv əlaqələr olmadan əsasən, müstəqil

şəkildə fəaliyyət göstərməyə başladı.

Peşə Təhsili və Təliminin Keyfiyyətinin Təminatına dair Standartlar Çərçivəsində (EQAVET) Avropa Komissiyası İZÖ-ni “peşə təliminin fundamental aspekti” kimi müəyyənləşdirir və təhsilalanların iş həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edən bilik, bacarıq və səriştələr əldə etməsinə kömək etmək üçün İZÖ-nin birbaşa olaraq PTT missiyası ilə əlaqəli olduğunu vurğulayır.

İş zamanı öyrənmə təcrübəsinin tətbiqi və daha da genişləndirilməsi istiqamətində beynəlxalq tendensiyanı göstərən xeyli sayda dəlillər mövcuddur. İş yerində öyrənmə işəgötürənlərə və potensial işçilərə bir-birini tanımaq (uyğunlaşmaq) imkanı verməklə, ixtisaslaşmış işçilərin işə qəbulunu sadələşdirir. Eyni zamanda, təhsilalanlar-təcrübəçilər təlim şirkətinin məhsuldarlığına töhfə verir. Buna baxmayaraq, keyfiyyətli istehsalat təcrübələri işəgötürənlər PTT müəssisələri tərəfindən hərtərəfli idarəetmə və planlaşdırmanı, Qərbi Avropa ölkələrindəki təcrübənin göstərdiyi kimi, həmkarlar ittifaqları, ticarət palataları, sənaye və ya kiçik biznes assosiasiyalarının əməkdaşlığını tələb edir.

İSTEHSALAT TƏCRÜBƏSİ

Avropa İttifaqının Peşə Təhsili və Təliminin Keyfiyyətinin Təminatına dair Standartlar Çərçivəsində (EQAVET) istehsalat təcrübəsini istehsalat təlimlərindən fərqli olaraq iş yerində, təhsil müəssisəsində və ya təlim mərkəzində sistemli, uzunmüddətli təlimin növbələnən dövrləri kimi müəyyənəndirir. Təhsilalan və işəgötürən arasındakı münasibətlər müqavilə (üçtərəfli müqavilə) əsasında tənzimlənir və təhsilalan mükafat (əməkhaqqı və ya müavinət) alır. İşəgötürən təcrübə keçənin spesifik peşə ilə nəticələnməyə təminat edilmişinə görə cavabdehlik daşıyır. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) istehsalat təcrübəsini əsasən, müəssisə daxilində və ya müstəqil mütəxəssisin yanında qazınan təsdiq edilmiş peşə üçün uzunmüddətli sistemli təlim, istehsalat təcrübəsinə dair yazılı müqavilə ilə tənzimlənən və təyin edilmiş standartlara uyğun müəyyənəndirilən təhsilalan üçün yazılı müqavilənin imzalanma zərurəti kimi vurğulayır. Nəticədə, işəgötürən təcrübəçinin xüsusi peşə ilə nəticələnmə təminat edilmişinə görə cavabdehlik daşıyır.

İstehsalat təcrübəsinin əhəmiyyəti Azərbaycan Respublikasında PTT-nin İnkişafı üzrə Strateji Yol Xəritəsində təsdiq edilir və burada bildirilir ki, istehsalat təcrübəsi aşağı və orta bacarıqlı məzunların təhsildən məşğulluğa asan keçidi üçün özünü uğurlu alət kimi sübut edib və sənaye ilə əməkdaşlığın bu forması real iqtisadi təsir üçün böyük imkan yaradır.

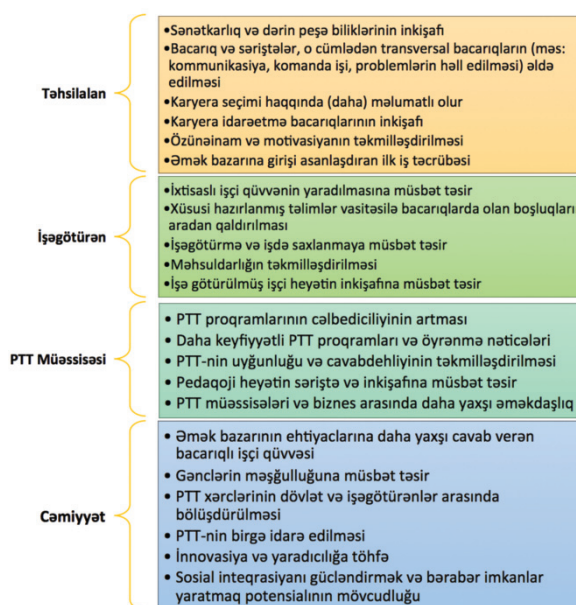
İZÖ VƏ İSTEHSALAT TƏCRÜBƏSİ PROQRAMLARININ FAYDALARI

Keçmişdə iqtisadçılar belə hesab edirdi ki, şirkətlər təlimə sərmayə qoymaq istəmir, çünki işçi qazandığı bacarıqları digər rəqib şirkətdə istifadə edə bilərdi. Tədqiqatçıların fikrincə, hələ də əksər firmalar İZÖ və istehsalat təcrübəsi təlimlərinə qoyulan sərmayələrdən faydalanır.

İşəgötürənlər tərəfindən təşkil olunan İZÖ sxemlərinin faydaları genişdir və çox vaxt məlum olmur. Şirkətin maliyyə gəlirləri müxtəlif olur. Ümumiyyətlə, keyfiyyətli istehsalat təcrübəsinin erkən mərhələlərində müəssisələrin mənfəəti olmur. Çünki təlimin ilkin xərcləri (məsələn, əməkhaqqı/müavinət) təhsilalanların malların və xidmətlərin istehsalına ilkin töhfəsini ötürür. 1-ci qrafikdə göstərilən istehsalat təcrübəsi proqramının icrası zamanı və bu proqramın bitməsindən sonra aparılan xərc-mənfəət təhlilindən də görünürü kimi, təhsilalanlar getdikcə daha məhsuldar

olduqca xərclər və faydalar bərabərləşməyə başlayır, işəgötürənlər isə təlimə qoyduqları ilkin sərmayənin xeyrini götürürlər. Bu səbəbdən də təhsilalanın istehsalat təcrübəsi dövründə şirkətin məhsuldarlığına verdiyi töhfə həmin dövr ərzində şirkətin ona çəkdiyi əməkhaqqı xərclərini artıq aşır. İstehsalat təcrübəsi dövründən sonra təhsilalanın təşkilat üçün dəyəri təşkilatın iş mədəniyyəti və prosedurları ilə tanış olacaq təcrübəli və yeni işə götürülmüş işçinin dəyərindən yüksək olur (1-ci qrafikin sağ sütununa baxın). Xərclərin hesablanması ilə əlaqədar olaraq, bəzi şirkətlər qoyduqları sərmayənin xeyrini istehsalat təcrübəsi dövründə, digər şirkətlər isə öz sərmayələrini yalnız kadr dövriyyəsi, işəgötürmə və ilkin təlim xərclərinin azaldılmasından sonra götürürlər.

Qrafik 1. İstehsalat təcrübəsinə qoyulan sərmayələrin tədricən verdiyi faydalar

Mənbə: Lerman, R., 2014b, Firmalar keyfiyyətli istehsalat təcrübəsinə qoyulan sərmayələrdən faydalanır. (Vaşinqton DC, Amerika Universiteti və Bon şəhəri, İZA Dünya Əmək və Şəhərsalma İnstitutu).

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, işəgötürənlərin əksəriyyəti İZÖ və istehsalat təcrübəsi proqramlarının layihələndirilməsində aparıcı rol oynayır və bu da öyrənmə nəticələrinin və PTT şagirdlərinin əmək qabiliyyətinin keyfiyyətinin yüksək olmasını təminat edir. İşəgötürənlər yalnız kifayət qədər mənfəət əldə etdiyi təqdirdə PTT-də iştirak edir. Bu səbəbdən PTT xərc kimi deyil, məhz sərmayə kimi görünür. Ona görə də işəgötürənin nöqtə-nözərindən baxmaqda, İZÖ və istehsalat təcrübəsi

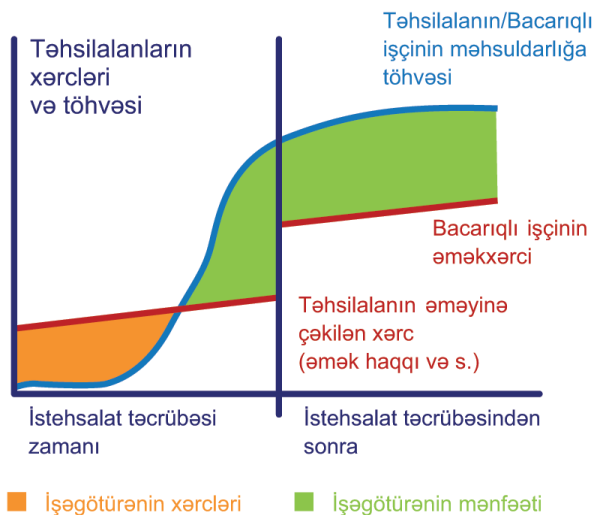
proqramlarının şirkətlərə gətirdiyi faydalar müxtəlif üsullarla qiymətləndirilə bilər. Bu səbəbdən də belə faydalar həmişə maddi olmur və ya asan qiymətləndirilmir.

Faydaları yaradan mənbələr:

- PTT təcrübəçilərinin məhsuldar fəaliyyətinin yaratdığı gəlirlər: müəssisə daxilində təlim keçən işçilərin məhsuldarlığı kənardan götürülən işçilərin məhsuldarlığından yüksək olur;
- müəssisə daxilində təlim keçən təhsilalanların ən yaxşılarının saxlanması və beləliklə, bacarıqlı işçilərin kənardan götürülməməsi sayəsində xərclərə qənaət edilməsi;
- müəssisə daxilində təlim keçən işçilər və şirkətin iş metodları arasında daha yaxşı təşkilati uyğunluq;
- şirkət daxilində və şirkətdən kənarında təlim keçən işçilərin məhsuldarlığı arasında fərqlər;
- digər faydalar (məsələn, təlim şirkətinin artmış imici);
- bəzi ölkələrdə istehsalat təcrübələrinin ilkin xərclərinin kənardan maliyyələşdirilməsi (məsələn, müxtəlif maliyyə stimulları).

Avropa Komissiyası Avropada iş zamanı öyrənmə adlı araşdırma hesabatında təhsilalandan və təhsilalana təcrübə keçən və ya PTT müəssisəsi ilə əməkdaşlıq edən şirkətdən başlayaraq, PTT müəssisələri və cəmiyyətin daha geniş səviyyəsinə cəlb olunmuş bütün tərəflər üçün aşağıdakı faydaları müəyyənləşdirib. Aşağıdakı 2-ci qrafikə baxın:

Qrafik 2. İş yerində öyrənmənin faydaları

İZÖ sxemlərinin tətbiqi üzrə bəzi meyarlar
İşəgötürənlər tərəfindən təşkil olunan İZÖ proq-

ramlarının etibarlı şəkildə yerinə yetirilməsi üçün aşağıdakı dörd meyar əməl edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bütün bu meyarlar Azərbaycan Respublikasında PTT-nin inkişafı üzrə Strateji Yol Xəritəsinin hədəflərinə tam uyğundur:

- işəgötürən, təhsilalan və PTT müəssisəsi arasında yazılı müqavilə (üçtərəfli);
- işəgötürən və PTT müəssisəsi tərəfindən müəyyənləşdirilən öyrənmə nəticələri;
- iş yeri komponenti: istehsalat təcrübəsinin müddətinin ən azı yarısı iş yerində həyata keçirilməlidir (kəmiyyət hədəfi);
- peşəyönümü xidmətləri.

5.1. Yazılı müqavilə

Məsləhət görülür ki, istehsalat təcrübəsinə başlamazdan əvvəl işəgötürən, təhsilalan və peşə təhsili müəssisəsi arasında təlim və işlə əlaqədar hər bir tərəfin hüquq və öhdəliklərini müəyyənləşdirən yazılı müqavilə imzalsın. Bir sıra hərtərəfli öyrənmə nəticələri təhsilalanların fərdi inkişafını və ömürboyu karyera imkanlarını dəstəkləyən, habelə onların dəyişən karyera nümunələrinə uyğunlaşmasına kömək edən işlə əlaqəli spesifik bacarıqlar və əsas səriştlər arasında tarazılıq yaradan işəgötürənlər və peşə təhsili müəssisələri tərəfindən müəyyənləşdirilməlidir.

5.2. Öyrənmə nəticələri

Öyrənmə nəticələri hər bir təlim proqramı üçün hərtərəfli qaydada işəgötürən və PTT müəssisəsi tərəfindən birgə müəyyənləşdirilməlidir. Avropa Komissiyası PTT təhsilalanlarının həm fərdi inkişafını, həm də ömürboyu karyera imkanlarını dəstəkləyən işlə əlaqəli spesifik bacarıqlar və əsas səriştlər arasında tarazılıq yaratmağı tövsiyə edir. Bir sıra əsas səriştlər və bacarıqlarla təmin olunan PTT dinamik əmək bazarlarına və dəyişən karyera nümunələrinə uyğunlaşa biləcək. Bu kontekstdə Dünya İqtisadi Forumu (DİF) tərəfindən aparılan sorğu diqqətəlayiqdir: sorğuda ibtidai məktəb şagirdlərinin hələ mövcud olmayan peşələrdə işləyəcəyi proqnozlaşdırılır.

5.3. İş yeri komponenti

Keyfiyyətli və effektiv istehsalat təcrübəsi üzrə Avropa Çərçivəsində təcrübəyönümlü öyrənmənin əhəmiyyətini və bu səbəbdən də istehsalat təcrübəsinin müddətinin ən azı yarısının (kəmiyyət hədəfi) iş yerində həyata keçirilmə zərurətini vurğulayır.

5.4. Peşəyönümü xidmətləri

Azərbaycan Respublikasında PTT-nin inkişafı üzrə Strateji Yol Xəritəsinə uyğun olaraq, peşəyönümü Hökumətin ömrüboyu öyrənmə strategiyasının bir hissəsidir. Avropa normativ bazasında erkən mərhələdə, yəni təhsildən məşğulluğa uğurlu keçidləri təmin etmək və təhsili yarımçıq qoyma hallarını azaltmaq üçün öncə istehsalat təcrübəsi zamanı təmin edilən peşəyönümü xidmətlərinin, təlim və təhsilə dəstəyin gücləndirilməsi nəzərdə tutulur. İkincisi, bir sıra istehsalat təcrübəsi və peşə seçimləri maarifləndirmə tədbirləri vasitəsi ilə həyata keçirilməlidir. Bu, Azərbaycan-Aİ Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinin (TƏS) şərtlərinə tam uyğundur. Sözügedən Sazişin 62-ci maddəsində (sosial əməkdaşlıq) qeyd olunur ki, bu əməkdaşlıq da xüsusilə, iştapma və məsləhət xidmətlərinin modernləşdirilməsinə texniki yardımı ehtiva etməlidir.

Yekun qeydlər

Bu, İZÖ və istehsalat təcrübəsi modellərində qısa bir giriş idi. Hazırda Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən “Azərbaycanda PTT-nin İnkişafına Avropa İttifaqının Dəstəyi” texniki-yardım Layihəsi ilə birgə İZÖ modellərinin yaxşı fəaliyyət göstərdiyi ölkələrdən öyrəndikləri təcrübələr əsasında Azərbaycanda İZÖ-nin tətbiqi istiqamətində uyğun variantların hazırlanması üzərində işləməkdədirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Avropa Təlim Fondunun İş zamanı öyrənmə üzrə hesabatı – siyasi xadimlər və sosial tərəfdaşlar üçün təlimat bir neçə həftə ərzində çap olunacaqdır. Avropa Təlim Fondunun İş zamanı öyrənmə üzrə hesabatı – faydalar və maneələr, 2013.
2. Bax: <http://www.eqavet.eu/qc/gns/glossary/a/-apprenticeship.aspx>
3. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının hesabatı: “Keyfiyyətli istehsalat təcrübəsi üçün alətlər dəsti 1-ci nəşr: siyasi xadimlər üçün soraq kitabçası”,

oktyabr, 2017-ci il.

4. Cedefop nəşrləri: “Avropada təhsil və təlim siyasətinin terminologiyası”. 2014, <http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/4117>.
5. Robert Lerman, Amerika Universiteti və Şəhərsalma İnstitutu, Almaniya Əmək Tədqiqatları İnstitutu, Hesabat: “Firmalar istehsalat təcrübəsinə qoyulan sərmayələrdən fayda götürür?”.
6. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD), Peşə təhsili və təliminin xərcləri və faydaları, 2008-ci il, səh. 11.
7. ATF-nun hesabatı – İş zamanı öyrənmə: faydalar və maneələr, ATF üzrə tərəfdaş ölkələrdə siyasi xadimlər və sosial tərəfdaşlar üçün ədəbiyyatın nəzərdən keçirilməsi. İyul, 2012-ci il.

H.Sonneweld

Learning and production experience during workplace and professional training

Summary

In the article, we would like to give a brief overview of the work-based learning and production experience of the PTT as part of the EU-funded “Support to Vocational Education and Training (PTT) Development” Project in Azerbaijan.

Г.Сонневелд

Производственный опыт и профессиональное обучение в процессе профессиональной деятельности

Резюме

В этой статье мы хотели бы дать краткий обзор опыта обучения и производства на основе работы PTT в рамках финансируемого ЕС проекта, “Поддержка профессионального образования и обучения (PTT) в Азербайджане”.

YÜKSƏK KEYFİYYƏTLİ PEŞƏ TƏHSİLİ VƏ TƏLİMİNİN TƏMİN OLUNMASI İSTİQAMƏTİNDƏ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATININ RƏQABƏT QABİLİYYƏTİNİN DƏSTƏKLƏNMƏSİ

Marqareta Nikolovska,

*Avropa Təlim Fondunun Ukrayna və Azərbaycan üzrə Ölkə
Nümayəndəliyinin rəhbəri, PTT siyasəti və sistemləri üzrə mütəxəssis
E-mail: Margareta.Nikolovska@etf.europa.eu*

Avropa Təlim Fondu (ATF) Avropa İttifaqının təhsil siyasətini həyata keçirən bir təşkilatdır. 1990-cı ildə Avropa İttifaqının təşəbbüsü ilə yaradılmış Avropa Təlim Fondu 1994-cü ildən rəsmi fəaliyyətə başlamışdır. Bu quruma Avropa Birliyinin üzvü olan, o cümlədən, Avropa sərhədlərinin yaxınlığında yerləşən və Aİ-nin önəm verdiyi ölkələr daxildir. Qeyd edək ki, bütün keçmiş sovet respublikalarının demək olar ki, hamısının ATF ilə əlaqələri mövcuddur.

Qətnamə İtaliyanın Turin şəhərində qəbul olunduğuna görə daimi qərargahın burada yerləşdirilməsi qərara alınmışdır. Avropa İttifaqının maliyyələşdirdiyi bu təşkilatın 130-a yaxın rəsmi əməkdaşı fəaliyyət göstərir. Təşkilatın rəhbəri təxminən 5 ildən bir keçirilən seçki yolu ilə təyin edilir və həmin şəxs Avropa Birliyinin təqdim etdiyi namizədlərin arasından seçilir.

Bu təşkilatın rəsmiləri 2011-ci ildən başlayaraq Azərbaycanda, xüsusən də peşə təhsili sahəsində milli ixtisas çərçivəsinin hazırlanması, birgə layihələrin icra edilməsi, ekspert dəstəyinin göstərilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərirdilər. Artıq bu sahədə qanunverici bazanın təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra mühüm addımlar atılmışdır.

Təhsil və təlim sahəsində 20 ildən artıq təcrübəyə sahib olan Marqareta Nikolovska peşə təhsili və təlimi sektorunda siyasətin təhlili, texniki-iqtisadi əsaslandırma və əsas prioritetlərin müəyyən edilməsi kimi bir çox vəzifələri icra edib. 2007-ci ildən etibarən o, ATF-nin Albaniya, Monteneqro, Bosniya və Herseqovina, Ukrayna və Azərbaycan üzrə Ölkə Nümayəndəliyinin rəhbəri olmuşdur.

Aşağıda təcrübəli bir mütəxəssis kimi, Marqareta Nikolovskanın ölkəmizin peşə təhsili və təlimi üzrə analitik fikirlərini təqdim edirik.

YÜKSƏK KEYFİYYƏTLİ PEŞƏ TƏHSİLİ VƏ TƏLİMİNİN TƏMİN OLUNMASI İSTİQAMƏTİNDƏ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATININ RƏQABƏT QABİLİYYƏTİNİN DƏSTƏKLƏNMƏSİ

ATF Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin strateji tərəfdaşdır və Agentliyin təsis olunduğu vaxtdan, yəni 2016-cı ilin aprel ayından etibarən bu əməkdaşlıq PTT sahəsində bir çox mühüm məsələlər istiqamətində inkişaf etdirilib. Agentlik yeni qurum olsa da, son iki il ərzində onun Azərbaycanın PTT sektorunda mövcudluğu mühüm əhəmiyyət kəsb edib və sözügedən sektorda əldə olunan inkişaf da göz qabağındadır. Ötən iki ildə PTT və bacarıqlar istiqamətində önəmli siyasətlər hazırlanıb və Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılması ilə PTT əsas prioritetlərdən birinə çevrilib. Bu, iqtisadiyyatın və rəqabət qabiliyyətinin inkişafına dair bütün strateji yol xəritələrində öz əksini tapmışdır.

2018-ci ilin aprel ayında Azərbaycan Parlamenti tarixdə ilk dəfə olaraq “Peşə Təhsili haqqında” Qanun qəbul edib və həmin Qanun 2018-ci ilin iyununda ölkə başçısı tərəfindən imzalanıb. Agentlik də bu Qanunun ərsəyə gəlməsində əsas rol oynayıb. Artıq bu gün Azərbaycan peşə təminatında keyfiyyəti əsas diqqət mərkəzində saxlayan müasir qanunvericiliyə malikdir. Yeni Qanunun verdiyi əsas töhfə isə Azərbaycanda PTT-nin keyfiyyətinin artması olacaq. Çünki o, məzmun, idarəetmə, logistika, infrastruktur, şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuş ölçülə bilən keyfiyyət göstəriciləri, bilik və bacarıqların səviyyəsini və s. müəyyən edən peşə təhsilinin yeni və təkmilləşdirilmiş dövlət standartları üzərində qurulacaq. Peşə təhsili və təlimi proqramının praktiki hissəsini öyrənmək üçün şagirdlərə iş yerində və istehsalatda, eləcə də təhsil müəssisəsi, işəgötürən müəssisə və təşkilatların təlim, istehsalat və iqtisadiyyat sahələrində təcrübə keçmək üçün bir çox yeni imkanlar yaradılacaq.

Bu yeni Qanunun ən ümdə məqsədi iqtisadi inkişafı, xüsusilə 2016-cı ilin dekabr ayında təsdiqlənmiş “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorlar üzrə Strateji Yol Xəritəsi” və “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış İnkişaf Konsepsiyası” əsasında müəyyən edilmiş sahələrin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin etməkdir. Bunlar gələcək tədbirləri müəyyən edən mövcud bilik və bacarıqlar bazasının müasir, bilik üzərində qurulmuş iqtisadiyyat istiqamətində şaxələndirmək

zərurətini vurğulayan, bununla da əmək bazarının tələblərinə cavab verən təhsil sisteminin formalaşdırılmasına diqqət ayıran əsas strateji sənədlərdir. Yeni qurum – Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi öz missiyasını əsas mandatına, yəni insan kapitalının keyfiyyətinin Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət-qabiliyyətini yüksəltmək üçün aparıcı qüvvələrdən biri olmaqla yanaşı, həm də uzunmüddətli dayanıqlı inkişafı təmin edən mühüm şərt olması ideyasına uyğun olaraq həyata keçirir.

Avropa İttifaqının ixtisaslaşmış Agentliyi olaraq, Avropa Təlim Fondu (Baş qərargahı İtaliyanın Turin şəhərində yerləşir) tərəfdaş ölkələrdə peşə təhsili və təlimi sistemlərini təkmilləşdirməklə insanların bacarıq və səriştələrinin ömürboyu inkişafına töhfə verir. Bu mənada ATF-nin Azərbaycandakı fəaliyyəti Aİ ilə onun altı şərq qonşusu arasındakı münasibətləri genişləndirmək və möhkəmləndirmək məqsədi daşıyan Avropa Qonşuluq və Şərq Tərəfdaşlığı siyasəti çərçivəsində həyata keçirilir. Azərbaycan da həmin altı ölkədən biridir. Aİ-nin agentliyi kimi ATF sözügedən sektora ümumilikdə 19 milyon avro dəyərində töhfə verən 2014-cü il üzrə illik Fəaliyyət Planının icrasını dəstəkləmək məqsədilə Aİ-nin Bakıdakı nümayəndəliyi ilə yaxından əməkdaşlıq edir. Ali təhsil və PTT sektoruna diqqət ayırmaqla təhsil sisteminin keyfiyyət və uyğunluğunu yaxşılaşdırmaq, PTT-nin bütün səviyyələrinin cəlbediciliyini və əmək bazarının tələblərinə uyğunluğunu artırmaq, cəmiyyətin iştirakını, təhsil sisteminin idarə olunması və inklüzivliyini gücləndirmək 2014-cü il üzrə İllik Fəaliyyət Planının məqsədləri sırasına daxildir. ATF-nin Azərbaycandakı fəaliyyəti Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi ilə strateji əməkdaşlıq çərçivəsindədir.

2019-cu ildə Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi Şərq tərəfdaşlığı ölkələrinin ehtiyaclarına uyğun olaraq müəyyən edilmiş müddət ərzində “Turin prosesi”ni həyata keçirəcək. “Turin prosesi”nin məqsədi siyasətin gedişatının iki il ərzində monitorinqini aparmaqdır ki, bu da tərəfdaş ölkələrə ATF tərəfindən hazırlanmış analitik çərçivə əsasında PTT üzrə islahatların həyata keçirilməsinə nəzarət etməyə, prosesin gedişatını və təsirini qiymətləndirməyə imkan yaradacaqdır.

STATE AGENCY FOR VOCATIONAL EDUCATION OF THE MINISTRY OF EDUCATION IN AZERBAIJAN, TOWARDS HIGH QUALITY VET PROVISION TO SUPPORT THE COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY OF AZERBAIJAN

ETF is strategic partner of the State Agency for Vocational Education of the Ministry of Education in Azerbaijan, and since the establishment of the Agency, in April 2016, the cooperation evolved on number of important issues in VET. Even the Agency of VE is young institution, its presence in Azerbaijan VET, in last two years, is significant and developments in the sector are evident. Important policies have been prepared in the last two years, focusing on VET and skills issues. In 2016, with the establishment of the Agency of Vocational Education, VET became one of the top priorities and it features across all Strategic Roadmaps to boost the economy and competitiveness.

In April 2018, Azerbaijan Parliament adopted the first in history Law on VET, and the Law has been signed by the President in June 2018. The Agency of VE played a key role in the process of preparation and drafting the legislation. Azerbaijan now has modern legislation, focusing on quality in vocational provision. The key contribution is that with the new law, VE in Azerbaijan will improve the quality, as it will be based on newly and reformed State vocational education standards, which define the content, management, logistics, infrastructure, measurable quality indicators for the students, the level of knowledge, skills, etc. In order to learn the practical part of the vocational education and training program, students will be provided with many new possibilities, such as renewed and improved possibility for in company and industrial training, including possibilities for experience in training, production, and economic areas of the educational institution and employer enterprises and organizations.

The high level objective of this new Law is to increase the competitiveness of the economy, primarily in areas as identified in The 'Strategic roadmaps for the national economy and main economic sectors', approved in December 2016, the 'Azerbaijan 2020: Look to the future' development concept. These are the main strategic documents that outline future actions and emphasise the need to diversify the stock of knowledge and skills available to a modern, knowledge-based economy, putting emphasis on

education to labour market requirements. The young institution, the Agency of VE, is fulfilling its mission day by day, and in line with its core mandate, that human capital quality is one of the key drivers for increasing international competitive capability of Azerbaijan and significant precondition to ensure long-term sustainable development.

The ETF European Training Foundation as specialised Agency of the European Union, based in Turin, Italy, contribute to the lifelong development of individuals' skills and competences through the improvement of vocational education and training systems in its partner countries. In that context, ETF work in Azerbaijan is delivered within EU Neighbourhood and Eastern Partnership policy, which aims to deepen and strengthen relations between the EU and its six Eastern neighbours, Azerbaijan is one of them. As Agency of EU, ETF is working actively with the EU Delegation in Baku to support implementation of the Annual Action Programme (AAP) 2014 that contributes a total budget of EUR 19 million to the sector, EU funding. The objectives of the AAP 2014 relate to enhancing the quality and relevance of the education system, with a focus on higher education and VET, increasing the attractiveness and labour market relevance of all levels of VET, and strengthening civic participation, governance and inclusiveness of the education system. The work of ETF delivered in the country is in strategic partnership with the State Agency for Vocational Education of the Ministry of Education in Azerbaijan.

In 2019 Agency for Vocational Education, in 2019 will implement Torino Process, in a timeline adjusted to the needs of Eastern Partnership countries. The objective of the Torino Process is biennial monitoring of policy progress, which enables partner countries to monitor the implementation of VET reforms and assess progress and impact, based on analytical framework developed by ETF.

Margareta Nikolovska,
*Specialist in VET Policies and Systems –
Country Desk Ukraine and Azerbaijan
Operations Department, European Training
Foundation, ETF Agency of EU*

“AVROPA İTTİFAQI BİZNES MÜHİTİ HESABATI”ndan

AZƏRBAYCAN 2018

Avropa Birliyi və ya Avropa İttifaqı 28 dövləti birləşdirən dövlətlərüstü və eyni zamanda, dövlətlərarası iqtisadi və siyasi təşkilatdır. Formal olaraq 1 noyabr 1993-cü ildə Maastrixt sazişi ilə təsis edilmiş bu ittifaqın təməli 18 aprel 1951-ci il tarixli Paris Müqaviləsinə əsasən, Belçika, Almaniya, Fransa, Niderland, Lüksemburq və İtaliya tərəfindən Avropa Kömür və Polad Birliyinin (AKPB) yaradılması ilə qoyulub. Təşkilatın mənzil qərargahı Brüsseldə yerləşir. AB yeganə beynəlxalq təşkilatdır ki, özündə həm beynəlxalq təşkilat, həm də dövlət əlamətləri daşıyır, əslində isə formal olaraq heç biri deyil. Bəzi məsələlər birliyin ümumi institutları, bəziləri isə üzv dövlətlərin nümayəndələrinin razılaşması ilə qəbul edilir.

Kestutis Jankauskas,
Avropa İttifaqının
Azərbaycandakı
Nümayəndəliyinin
Rəhbəri

Tobias Baumann,
Alman-Azərbaycan
Xarici Ticarət
Palatasının
İcraçı Direktoru

Azərbaycanın əsas iqtisadi tərəfdaşı və Azərbaycanada xarici investisiyaların (həm neft, həm də qeyri-neft sektorlarında) və ticarətin böyük hissəsinin mənbəyi olan Aİ bu təşəbbüsdə Azərbaycanın yanındadır. Aİ Biznes Mühiti Hesabatının bu nəşrində Alman-Azərbaycan Xarici Ticarət Palatası tərəfindən toplanılmış ümumi məlumatlar Azərbaycanda aydın şəkildə yaxşılaşan, lakin hesabatın əks etdirdiyi kimi hələ də çətinliklərin mövcud olduğu biznes və investisiya mühitinin hansı sahələri üzrə atılması mümkün olan müsbət addımların müəyyən edilməsində əvəzsiz olacaqdır.

Artıq ardıcıl olaraq üçüncü ildir ki, Alman-Azərbaycan Xarici Ticarət Palatası və Avropa İttifaqının Azərbaycandakı Nümayəndəliyinin etibarlı və faydalı əməkdaşlığı nəticəsində Azərbaycana dair Aİ Biznes Mühiti Hesabatı ərəsəyə gəlir.

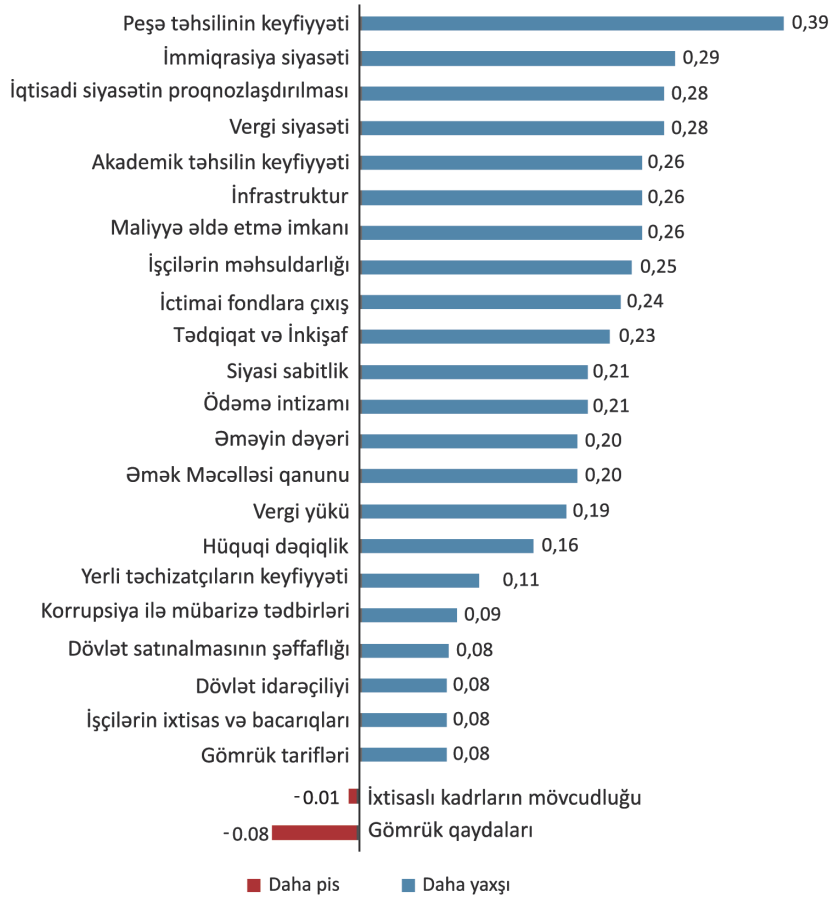
Son üç ildə Azərbaycan hökuməti bazarda mövcud olan çatışmazlıqların və zəifliklərin aradan qaldırılması üçün əsaslı islahat tədbirləri həyata keçirmişdir. Bu sorğunun əsas nəticələrindən biri odur ki, Aİ şirkətləri islahatları müsbət qiymətləndirir. Deyə bilərik ki, cari iqtisadi vəziyyətin qiymətləndirilməsində nəzərəcarpaq müsbət artım müşahidə olunur və bu, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf perspektivlərinə dair nikbin olmağa imkan verir.

AZƏRBAYCANDA FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN Aİ ŞİRKƏTLƏRİNİN FİKİRLƏRİ

- * Ölkədə yüksək ixtisaslı kadrlara tələbatın artdığı bir dövrdə əmək bazarının tez dəyişən tələblərinə cavab verən ixtisaslı peşəkarların mövcudluğu dayanıqlı iqtisadi inkişafda önəmli faktora çevrilir.
- * Ardıcıl olaraq üçüncü ildir ki, Aİ şirkətləri xarici investisiyaların cəlb edilməsi (və ölkədə saxlanması) üçün başlıca şərtlərdən biri kimi, Azərbaycanın ali və peşə təhsili sisteminin daha da inkişaf etdirilməsi zəruriyyətini vurğulayırlar. Bu məqsədlə, Aİ digər beynəlxalq donorlarla birlikdə hökumətin təhsili və təlimi (PTT) sisteminin gücləndirilməsi istiqamətindəki söylərini dəstəkləyir. Bu öz növbəsində PTT-nin inkişafı üzrə Strateji Yol Xəritəsində qeyd olunduğu kimi, iqtisadiyyatın inkişafına və şaxələndirilməsinə töhfə verə bilər. Bu istiqamətdə ötənlik sorğu ilə müqayisədə az irəliləyiş qeyd olunsada,

Aİ şirkətlərinə əsasən, PTT müəssisələri və şirkətlər arasında əməkdaşlığı daha da genişləndirmək üçün potensial mövcuddur. İxtisaslı kadr çatışmazlığı baxımından yaşayış icazələrinin verilməsi mövzusu bilki sorğuda daha geniş vurğulanıb və onun səbəblərinin və mümkün həllinin araşdırılması zəruridir.

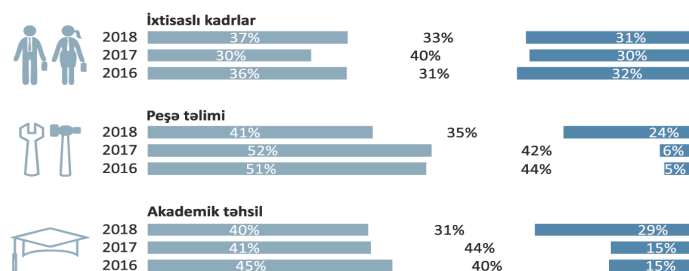
Şəkil 8: Aİ şirkətlərinin fikrincə biznes mühiti göstəricilərində dəyişiklik, 2017-2018

- * Təhsil və peşə təliminin keyfiyyətinə dair fikirlərdə 2017-ci illə müqayisədə müəyyən müsbət dəyişiklik müşahidə olursa da, onlar aşağı səviyyədən başlayır və bu səbəbdən, ümumilikdə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Aİ şirkətləri tərəfindən hələ də aşağı qiymətləndirilir.
- * Peşə təhsilinin 2017-ci ildəki 6% göstərici ilə müqayisədə bu il Aİ şirkətlərinin 24%-i peşə təhsili və təliminin qənaətbəxş olduğunu düşünür.
- * Sorğu iştirakçılarının 41% və 40%-i ölkədə müvafiq olaraq, peşə təliminin və akademik təhsilin keyfiyyətindən narazıdılar. Bu sektoru təmsil edən 7 sorğu iştirakçısından 6-sı və 5-i müvafiq olaraq, peşə təlimini və akademik təhsili qənaətbəxş kimi qiymətləndirirlər.

Şəkil 9: Əmək bazarındakı göstəricilərin qiymətləndirilməsi

■ Qeyri-qənaətbəxş □ Orta ■ Qənaətbəxş

Turizm sektorundan
Baş İcraçı Direktor

Xidmət və turizm sektorlarında xüsusilə qeyri-texniki bacarıqlar çatışmır. Turizm menecmenti məktəblərinin və bu sahədə tədrisin aparılması ilə bağlı olan PTT proqramlarının bu sektorlarda çalışan işçilərin praktiki bacarıqlarını artırmaq və kadr çatışmazlığını aradan qaldırmaq məqsədilə akademik kurikulumdan əlavə, tələbələrə real iş təcrübəsi təklif etməsi yaxşı olardı.

PEŞƏ TƏHSİLİ ÜZRƏ DÖVLƏT AGENTLIYININ FƏALİYYƏTİNİN 2 İLİ

İlk peşə-ixtisas təhsili ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına təkən verən aparıcı sahələrdən biri hesab olunur. Son illər ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişafına ayrılan diqqət və qayğı peşə təhsilinin inkişafını da gündəmə gətirib. Məhz bu səbəbdən, ölkə prezidentinin 20 aprel 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi yaradılaraq, prioritet hesab olunan bu sahənin idarə olunması və tədrisinin keyfiyyətinə nəzarət belə bir yeni quruma tapşırılmışdır.

Agentliyin yaradılmasında məqsəd ilk peşə-ixtisas təhsili sahəsində peşə hazırlığının səmərəliliyinin artırılması və rəqabətqabiliyyətli ixtisaslı kadrların hazırlanmasının təmin edilməsi, bu sahədə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi, habelə əmək bazarının dəyişən tələblərinə müvafiq ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin fəaliyyətinin təşkili, işəgötürənlərlə əməkdaşlıq və iqtisadiyyatın yeni inkişaf mərhələsinə uyğun olaraq kadr hazırlığına nail olmaqdır. Ölkədə gedən islahatların istiqaməti, bazarın tələbi Agentliyin yaradılmasını zəruri etdi. Artıq bu zərurətdən irəli gələrək sistemin normativ-hüquqi bazası formalaşdırılıb, peşə təhsili ilə bağlı uzunmüddətli Dövlət Proqramı hazırlanaraq, ömürboyu təhsili üzrə Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsi və s. sənədlər təsdiq olunub.

Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin 2 illik fəaliyyətinə işıq salan hesabatı oxucularımızın nəzərinə çatdırırıq.

Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin yaranması və fəaliyyətinin təşkili

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 20 aprel 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi yaradılıb və Əsasnaməsi təsdiq edilib.
- Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 26 avqust 2016-cı il tarixli, 588 nömrəli əmri ilə Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi Aparatının strukturu və ştat cədvəli təsdiq edilib.
- Agentliyin balansına verilmiş inzibati bina (Bakı şəhəri, Nərimanov rayonu, Nazim Hacıyev küçəsi 4) əsaslı təmir və yenidənqurmada sonra 12 may 2017-ci il tarixində istifadəyə verilib.

Peşə təhsili sahəsində qanunvericilik bazasının formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” təsdiq olunub.
- Təhsil Nazirliyinin 23 iyun 2017-ci il tarixli, 157 nömrəli əmri ilə “Strateji Yol Xəritəsi”nin

Tədbirlər Planında 2017-ci il üzrə tədbirlərin icrasının təşkili məqsədi ilə Fəaliyyət Planı təsdiq edilib.

- “Strateji Yol Xəritəsi” üzrə 6 prioritet istiqamət əhatə olunmaqla icraçı qurumların nümayəndələrindən ibarət 5 işçi qrupu yaradılıb və müntəzəm iclaslar keçirilib.
- “Azərbaycan Respublikasında ilk peşə-ixtisas təhsilinin Dövlət Standartları”nın yeni layihəsi hazırlanaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib.

- “Dövlət və bələdiyyə tərəfindən yaradılan ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisəsinin Nümunəvi Nizamnaməsi”nin layihəsi hazırlanaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib.
- “Təhsil müəssisələrində təhsilalanların attestasiyasının, o cümlədən, yekun attestasiyasının aparılması və təhsilalanların biliyinin yenidən qiymətləndirilməsi qaydaları”nın layihəsi hazırlanaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib.
- “Peşə təhsili müəssisələrində yaşlıların təhsili və ixtisasartırma kurslarının təşkili Qaydaları”nın layihəsi də hazırlanaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib.
- “İşəgötürənlərlə əməkdaşlıq mexanizminin qurulması, işəgötürənlərin peşə təhsili və təlimi sistemində inteqrasiyasının təmin edilməsi üçün stimullaşdırıcı tədbirlər haqqında Qaydalar” layihəsi hazırlanaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib.
- Təhsil Nazirliyinin 26 dekabr 2017-ci il tarixli, 460 nömrəli əmri ilə “Peşə təhsili müəssisələri üzrə əsas fəaliyyət göstəriciləri” təsdiq edilib.
- Ölkəmizin tarixində ilk dəfə olaraq Milli Məclisin Elm və Təhsil Komitəsində millət vəkillərinin, Təhsil Nazirliyinin nümayəndələrinin və ekspertlərin üzv olduğu işçi qrupu tərəfindən “Peşə təhsili haqqında” Qanun layihəsi hazırlanıb.
- 15 noyabr 2017-ci il tarixində Qanun layihəsi Elm və Təhsil Komitəsində müzakirə edilərək Milli Məclisin plenar iclasına tövsiyə edilib.
- 02 fevral 2018-ci il tarixində qanun layihəsi Milli Məclisdə müzakirə edilərək birinci oxunuşda qəbul edilib.
- “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il 24 aprel tarixli 1071-VQ nömrəli Qanununun tətbiqi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı imzalanıb.

Peşə təhsili müəssisələrinin rasionallaşdırılması və optimallaşdırılması tədbirlərinin keçirilməsi

- Təhsil Nazirliyinin tabeliyində olan 109 peşə təhsil müəssisəsindən (cəzaçəkmə müəssisələrində yerləşən 8 və fəaliyyəti dayandırılan 6 müəssisəni çıxmaqla) 95-də infrastruktur və maddi-texniki bazanın mövcud vəziyyətinin araşdırılması və qiymətləndirilməsi məqsədi ilə monitorinqlər keçirilib.
- Monitorinqlərin nəticəsində ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin mövcud vəziyyəti, inf-

- rastruktur, maddi-texniki baza, mühəndis-peşə qüvvə heyətin potensialı, paralel kadr hazırlığı qiymətləndirilməklə onların rasionallaşdırılması və optimallaşdırılması ilə bağlı təkliflər hazırlanıb.
- Nazirlər Kabinetinin 16 oktyabr 2016-cı il tarixli, 405 nömrəli Qərarı ilə Bakı və Gəncə şəhərlərində yerləşən ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələri şəbəkəsinin rasionallaşdırılması həyata keçirilib.
- Nazirlər Kabinetinin 5 iyun 2017-ci il tarixli, 250 nömrəli Qərarı ilə Qəbələ Turizm və Otelçilik üzrə Peşə Tədris Mərkəzi və Qəbələ Peşə Məktəbinin bazasında Qəbələ Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi yaradılıb.
- Ümumilikdə 34 ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisəsinin bazasında (Bakıda 26, Gəncədə 6, Qəbələdə 2 peşə təhsil müəssisəsi) 14 Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi (Bakıda 11, Gəncədə 2, Qəbələdə 1 təhsil mərkəzi) yaradılıb:

- *Dəmir Yolu və Metropoliten üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Emal Sənayesi üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Texnika və Texnologiyalar üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Turizm və Sosial Xidmətlər üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Sənaye və İnnovasiyalar üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Tikinti və Quraşdırma işləri üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Mədəniyyət və Sənətkarlıq üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Dəniz Nəqliyyatı, Gəmiqayırma və Liman İşləri üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Aviasiya və Avtomobil Nəqliyyatı üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *İctimai-İaşə və Xidmət üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Sənaye və Texnologiyalar üzrə Gəncə Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Ticarət və Xidmət üzrə Gəncə Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*
- *Qəbələ Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi.*

– 22 dekabr 2017-ci il tarixli, 02-25-5767/14 nömrəli məktubla Təhsil Nazirliyi tərəfindən hazırlanan peşə təhsili müəssisələri şəbəkəsinin rasionallaşdırılması və optimallaşdırılması, fəaliyyətinin dayandırılması və ya müvəqqəti dondurulması, yeni təhsil müəssisələrinin inşası ilə bağlı Tədbirlər Planının layihəsi Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib.

Pilot peşə təhsil müəssisələrinin yaradılması

– İqtisadiyyatın prioritet istiqamətləri nəzərə alınmaqla pilot peşə təhsili müəssisələrinin seçilməsi üçün müxtəlif seçim meyarları əsasında Sənaye və İnnovasiyalar, Texnika və Texnologiyalar, Dəniz Nəqliyyatı, Gəmiqayırma və Liman İşləri üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzləri, Lənkəran, Cəlilabad, Saatlı, Bərdə peşə liseyləri, Mingəçevir Peşə Məktəbi, Sənaye və Texnologiyalar üzrə Gəncə Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi və Qəbələ Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi pilot peşə təhsil müəssisələri kimi müəyyənləşdirilib.

– 16 oktyabr 2017-ci ildə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu hesabına kənd təsərrüfatı və turizm sahəsində ixtisaslaşmış kadrlara olan tələbatı ödəmək üçün müasir infrastruktur, maddi-texniki baza və tədris resurslarına malik Qəbələ Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi istifadəyə verilib.

– Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi və Koreya Respublikasının İqtisadi İnkişaf və Əməkdaşlıq Fondu arasında bağlanmış müqaviləyə əsasən, ölkə sənayesi üçün əhəmiyyətli olan müxtəlif sahələrdə əmək bazarının tələblərinə uyğun kadr hazırlığını həyata keçirən nümunəvi peşə təhsili mərkəzinin yaradılması məqsədi ilə Təhsil, Maliyyə və İqtisadiyyat nazirliklərinin nümayəndələrindən ibarət Tender Komissiyasının qərarına əsasən, “Korea Telecom Corporation” şirkəti ilə müqavilə imzalanıb. Layihənin monitorinqi, inşaat işləri və avadanlıqların yoxlanılması, müvafiq kurikulum və tədris vəsaitlərinin nəzərdən keçirilməsi üçün Azərbaycan tərəfindən məsləhətçi şirkət qismində Koreyanın “HRD KOREA” – Biliklərin Transferi üzrə Qlobal İnstitutu seçilib. 26 yanvar 2018-ci il tarixində Sənaye və İnnovasiyalar üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzinin ərazisində Koreya İqtisadi İnkişaf və Əməkdaşlıq Fondunun “Peşə Tədris

Mərkəzinin yaradılması” layihəsinə uyğun 8 ixtisas üzrə – “mexanika”, “elektronika”, “elektrik mühəndisliyi”, “sənayedə quraşdırma işləri”, “tikinti”, “İT”, “avtomobil”, “avtomatlaşdırma” bütün növ zəruri avadanlıqlar, təlim və tədris vəsaitləri ilə təchiz olunacaq ixtisaslaşmış peşə təhsil mərkəzinin təməli qoyulub və inşasına başlanılıb. Layihənin icra müddəti 18 ay nəzərdə tutulub.

– “Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il dövlət büdcəsində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri) üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsünün təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 yanvar 2018-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, 4 pilot peşə təhsil müəssisəsinin (Texnika və Texnologiyalar, Dəniz Nəqliyyatı, Gəmiqayırma və Liman İşləri üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzləri, Bərdə və Cəlilabad peşə liseyləri) təmiri, tikintisi və yenidən qurulması ilə bağlı maliyyə vəsaiti nəzərdə tutulub.

– Yeni qurulacaq Dəniz Nəqliyyatı, Gəmiqayırma və Liman İşləri üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzində dənizçilik və gəmiqayırma sahəsində birgə peşə təhsili proqramlarının həyata keçirilməsi məqsədi ilə Türkiyə Respublikasının Milli Təhsil Nazirliyi ilə müvafiq danışıqlar aparılır.

– 27 fevral 2018-ci il tarixində Mingəçevirdə Təhsil Nazirliyinin və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin birgə layihəsi olan “ASAN Peşə” təhsil mərkəzi yaradılıb. “ASAN Peşə” təhsil mərkəzi 4 istiqamət üzrə – “elektrik”, “mexanik”, “santexnik”, “tikişçi” peşələri üzrə ən müasir maddi-texniki bazaya malik bütün növ zəruri avadanlıq, təlim və tədris vəsaitləri ilə təchiz olunub. Mərkəzdə elektromexanika, rəqəmsal idarəetmə proqramlı dəzgah, sanitariya-texniki avadanlıqlar üzrə laboratoriyalar və tikiş emalatxanasının fəaliyyət göstərməsi nəzərdə tutulub.

Peşə təhsili müəssisələrinin mühəndis-pedaqoji heyətinin diaqnostik qiymətləndirilməsi və maddi rifahının yaxşılaşdırılması

– 2017-ci il ərzində peşə təhsili müəssisələri üzrə bütün ümumtəhsil fənn müəllimlərinin diaqnostik qiymətləndirilməsi keçirilib. Diaqnostik

qiymətləndirilmədən keçən ümumtəhsil fənn müəllimləri təhsil kurikulumlarının tətbiqi üzrə təlim kurslarına cəlb edilib və onlara sertifikatlar verilib.

- İlk dəfə olaraq peşə təhsili müəssisələrində çalışan ixtisas fənn müəllimləri və istehsalat təlimi ustalarının diaqnostik qiymətləndirilməsini həyata keçirtmək məqsədi ilə ölkədə fəaliyyət göstərən ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin potensialından istifadə etməklə, 175 peşə-ixtisas istiqaməti üzrə test sualları bankının yaradılması prosesinə başlanılıb və artıq 107 peşə-ixtisas istiqaməti üzrə test sualları bankı hazırlanıb.
- 29 dekabr 2017-ci il tarixində rasionallaşdırılmış peşə təhsili müəssisələrinin 51 peşə-ixtisas istiqaməti üzrə mühəndis-pedaqoji heyətinin iştirakı ilə diaqnostik qiymətləndirilmə keçirilib.
- 2018-ci ilin mart ayında rasionallaşdırılmış peşə təhsili müəssisələrində 56 peşə-ixtisas istiqaməti üzrə çalışan mühəndis-pedaqoji heyətin diaqnostik qiymətləndirilməsi keçirilmiş və həmin müəssisələr üzrə diaqnostik qiymətləndirmə tam başa çatmışdır.
- 2018-ci il ərzində mərhələlərlə bütün peşə təhsili müəssisələrində çalışan mühəndis-pedaqoji heyətin diaqnostik qiymətləndirilməsi həyata keçiriləcəkdir.
- İlk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində vakant olan yerlərə ümumtəhsil fənn müəllimlərinin seçimi ilə bağlı elan verilib və müvafiq vakant vəzifələr üzrə ümumtəhsil fənn müəllimləri seçilib.
- “Dövlət ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində çalışan, bilik və bacarıqlarının diaqnostik qiymətləndirilməsi aparılmış müəllimlərin dərslər yükünün və əməkhaqlarının, idarəetmə və təlim fəaliyyəti ilə məşğul olan işçilərin iş əməkhaqlarının artırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 yanvar 2018-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, 2018-ci il yanvarın 1-dən dövlət ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində çalışan, bilik və bacarıqlarının diaqnostik qiymətləndirilməsi aparılmış müəllimlərin həftəlik dərslər yükü norması 1,5 dəfə, aylıq vəzifə maaşları orta hesabla 2 dəfə artırılıb.

Dövlət-özəl partnyorluğunun və işgötürənlərlə əməkdaşlığın qurulması

- 3-4 oktyabr 2017-ci il tarixində Qəbələ Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzində “İşgötürənlərin peşə

təhsili və təlimi sistemində inteqrasiyası, Aİ-nin Azərbaycanda Təhsilə Dəstək Proqramı çərçivəsində peşə təhsili və təlimi müəssisələrinin müasirləşdirilməsi üzrə Fəaliyyət Qrantları” adlı konfrans keçirilib.

- 6 dekabr 2017-ci il tarixində Qəbələ Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzində Təhsil Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi və Sahibkarlar (İşgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyasının birgə təşkilatçılığı, Avropa İttifaqının Bakı ofisi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı, British Petroleum (BP), British Council və Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GİZ) kimi beynəlxalq təşkilatların, iri sahibkarlıq subyektlərinin nümayəndələri, yerli iş adamlarının iştirakı ilə peşə təhsili müəssisələrinin işgötürənlərlə birgə əməkdaşlığına dair konfrans keçirilib.
- Tikinti və Quraşdırma İşləri üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi ilə Mənzil İnşaatı Dövlət Agentliyi yanında “MIDA” MMC arasında bağlanmış əməkdaşlıq razılaşmasına görə təhsilalanların maddi stimullaşdırılması əsasında istehsalat təcrübəsinin iş yerində keçirilməsi təmin edilib.
- Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi ilə “Gilan Holding”in kənd təsərrüfatı istiqaməti üzrə ixtisaslaşdırılmış və özündə 65 müəssisəni birləşdirən “Gilan Agricultural Group” MMC ilə Anlaşma Memorandumu imzalanıb.
- Sənaye sahəsində ixtisaslı kadrların hazırlığı istiqamətində Qafqazın ən böyük sement istehsalçısı olan “Norm Cement” MMC ilə Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi arasında birgə əməkdaşlığa dair Memorandum imzalanıb.
- Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti və Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi arasında Əməkdaşlıq Memorandumu imzalanıb. Memorandum əsasən, turizm-rekreasiya zonalarında (Qusar, Şəki, Lənkəran, Gəncə və Zaqatala) mövcud peşə məktəb və liseylərində turizmlə bağlı əmək bazarının ehtiyac duyduğu ixtisasların açılması, seçilmiş pilot peşə məktəb və liseylərində turizm və ictimai-iaşə üzrə ixtisaslarda tədrisin müasir tələblər əsasında qurulması istiqamətində birgə fəaliyyət nəzərdə tutulub.
- Texnika və Texnologiyalar üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi ilə “Zəhmət-Ruzi” MMC, Lənkəran Peşə Liseyi ilə “Yaşıl Çay” Fermer

Təsərrüfatı MMC arasında Anlaşma Memorandumları imzalanıb.

- “STEP IT Academy” beynəlxalq tədris müəssisəsi ilə əməkdaşlıq əsasında yüksək akademik göstəricilərə malik 30 nəfər təhsilalanın pulsuz təhsil alması (illik ödəniş haqqı 2750 manat) təmin edilib.
- Qəbələ Dövlət Peşə Təhsili Mərkəzi üzrə kənd təsərrüfatı istiqamətində 60 təhsilalan “Gilan Qəbələ Aqrotexservis”, “Gilan Dairy Farms” MMC, “Aqro Kompleks Qəbələ” MMC müəssisələrində, turizm və otelçilik istiqamətində 40 təhsilalan isə “Qafqaz Riverside”, “Qafqaz Tufandağ Mountain”, “Qafqaz Resort”, “Qafqaz Karvansaray”, “Qafqaz Sport” otellərində əməkhaqları ödənilməklə iş yerində istehsalat təcrübəsi keçib. “Xalçaçı” ixtisasında 20 təhsilalan “Azərxaçça” ASC-də istehsalat təcrübəsi keçmiş, toxuduqları bir kvadrat metr üçün 130-160 manat əməkhaqqının ödənilməsinə dair razılıq əldə edilmişdir. Almaniyanın “CLAAS” şirkəti tərəfindən kənd təsərrüfatı texnikasının texniki istismar qaydaları və təmir texnologiyasının tədrisi məqsədi ilə müəllimlərə təlimlərin keçirilməsinə başlanılmışdır. Şirkət müəllimlərə gələcəkdə hər təlim üzrə 150 avro ödəməyi, habelə “CLAAS” texnikasının satışı zamanı onu istismar edəcək operatorun müvafiq sertifikatı olduqda alıcıya 10%-dək endirim edilməsini öhdəsinə götürüb.

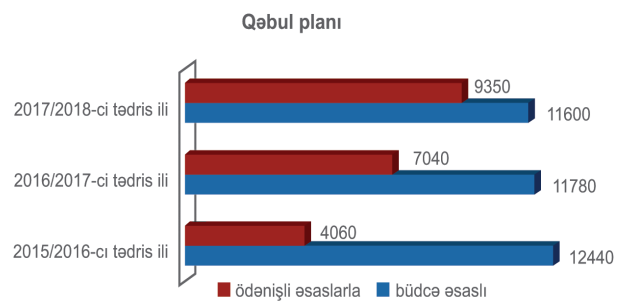
Peşə təhsil müəssisələrində sahibkar düşüncə tərzinin təşviqi

- Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi və “Baku Business Factory” (BBF) biznes inkubasiya mərkəzinin birgə təşəbbüsü ilə ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində təhsilalan şagirdlər üçün 11-12 noyabr 2017-ci il tarixlərində mentorluq proqramı təşkil edilib.
- “Neuron Technologies” MMC və “GoldenPay” şirkətinin nümayəndələri ilə Rabitə və Yüksək Texnologiyalar, Sənaye və İnnovasiyalar üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil mərkəzlərində görüşlər keçirilib.
- Göyçay, Qəbələ, Şəki rayonları və Gəncə şəhərində yerləşən ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində “Junior Achievement Azərbaycan” İctimai Birliyinin dəstəyi ilə “Karyera üçün Təhsil” layihəsinə start verilib və təhsilalanlar təlimlərə cəlb edilib.

- “Təhsildə inkişaf və innovasiyalar” üzrə I qrant müsabiqəsi çərçivəsində qalib olmuş Qusar rayonu Balaqusar bələdiyyəsi ərazisində yerləşən 4 orta ümumtəhsil məktəbinin şagirdlərinin Qəbələ Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzinə info turu təşkil edilib.
- Mədəniyyət və Sənətkarlıq üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzinin nümayəndələri “ABAD” mərkəzlərində qeydiyyatdan keçmiş və suvenir xalçaların toxunması üçün sifarişlər alınmışdır.

Əmək bazarının dəyişən tələblərinə uyğun peşə təhsili müəssisələrinə qəbul prosesinin təkmilləşdirilməsi

- Təhsil müəssisələrinin qiymətləndirilməsi nəticəsində büdcə hesabına şagird qəbulu planı əsaslı dərəcədə azaldılıb, əmək bazarının tələblərinə uyğun əlavə dəyər yaradan ixtisasların sayı artırılıb.
- 2017/2018-ci tədris ilində ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbul planı 20950 nəfər təşkil edib. Bu, 2016/2017-ci tədris ili ilə müqayisədə 2130 nəfər çoxdur.
- 2016/2017-ci tədris ilindən başlayaraq, ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinə sənəd qəbulunda şəffaflığın və vətəndaşların rahatlığının təmin edilməsi üçün “ASAN Peşə” layihəsi həyata keçirilir.
- 2017/2018-ci tədris ilində “ASAN Peşə” layihəsinin əhatə dairəsi genişlənərək bütün ölkəni əhatə etmiş, ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinə sənəd qəbulu prosesində Bakı, Gəncə ilə yanaşı, Qəbələ və digər rayonlarda yerləşən “ASAN xidmət” mərkəzləri cəlb olunub.
- Qəbul prosesində iştirak edənlərin 65%-i “ASAN xidmət” mərkəzlərində qeydiyyatdan keçib. Bu isə ötən illə müqayisədə 40%-dən artıqdır.

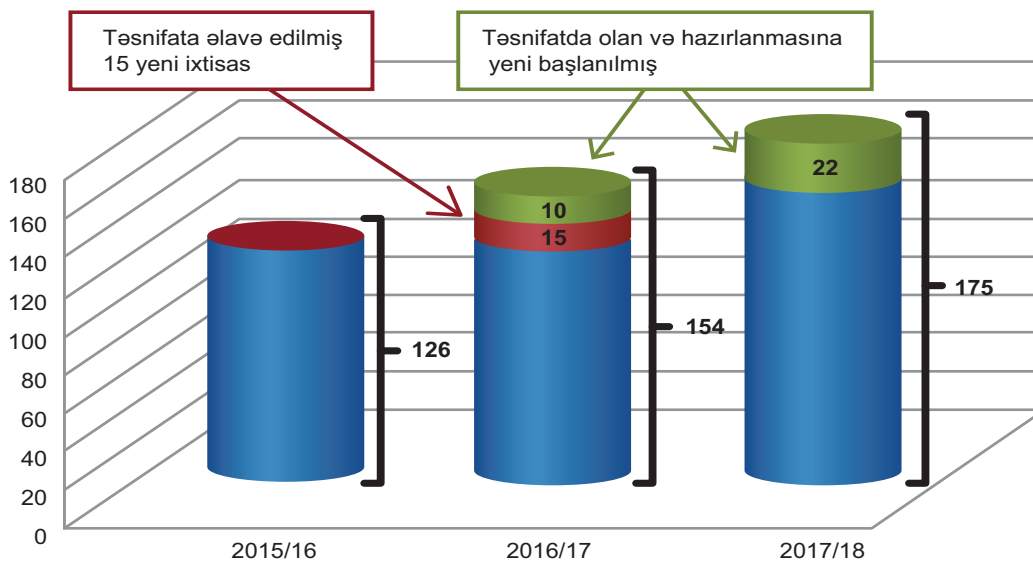
- Qəbulda iştirak edənlərin keyfiyyət göstəriciləri üzrə 2017/2018-ci tədris ilində əhəmiyyətli dəyişikliklər olmuş, peşə təhsili müəssisələrinə qəbul olunanların 20%-nin orta

attestat balı 4 baldan yuxarı olub.

- 2017/2018-ci tədris ilində sənəd qəbulunda iştirak edənlər arasında attestat qiymətləri “4” və “5” olanların sayı ötən illə müqayisədə 3 dəfə çoxdur (cari ildə müraciət edənlərdən 2103 nəfərin orta attestat balı 4 baldan yuxarı olmuşdur ki, ötən il bu rəqəm 713 nəfər təşkil edib).
- 2017/2018-ci tədris ilində 175 ixtisas üzrə şagird qəbulu həyata keçirilib.

də Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin (GİZ) Gürcüstan Respublikasının Tbilisi şəhərində təşkil etdiyi “Peşə təhsili sahəsində çalışan mühəndis-pedaqoji heyətin təlimləndirilməsi” mövzusunda seminarla peşə təhsilində “dual-sistemin” tətbiqi üzrə beynəlxalq təcrübə mübadiləsi və Azərbaycanda tətbiq imkanlarının öyrənilməsi üçün peşə təhsili müəssisələrində çalışan 15 mütəxəssis iştirak edib.

Qəbul aparılmış ixtisasların sayı

Peşə təhsili müəssisələrinin mühəndis-pedaqoji heyəti üçün təlimlərin keçirilməsi

- 12-14 sentyabr 2017-ci il tarixlərində “BP” şirkəti və tərəfdaşlar tərəfindən maliyyələşdirilən, Təhsil Nazirliyinin dəstəyi ilə “British Council” tərəfindən icra edilən AVEDNO (Kənd təsərrüfatı üzrə peşə təhsilində yeni ixtisasların yaradılması) layihəsi çərçivəsində Qəbələ Dövlət Peşə Təhsili Mərkəzində, Balakən, Bərdə, Qax və Şəmkir peşə təhsil müəssisələrinin mühəndis-pedaqoji heyəti üçün “Modul Yanaşması” təlim kursu keçirilib.
- Almaniyanın Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GİZ) “Cənubi Qafqazda Özəl Sektorun İnkişafı Proqramı” çərçivəsində “Peşə təhsilinin və məşğulluğunun təşviqi komponenti” üzrə ilk peşə-ixtisas təhsili və təlimi sahəsində çalışan mütəxəssislər üçün Bakı şəhəri, Göyçay, İsmayilli, Qəbələ, Quba və Xaçmaz rayonlarında idarəetmə və pedaqogika üzrə təlimlər keçirilib.
- 16-27 oktyabr və 7-8 dekabr 2017-ci il tarixlərin-

Peşə təhsili sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq

- Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi məqsədi ilə Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin əməkdaşlarının Cənubi Koreya, Sinqapur, Filippin, Finlandiya, Belçika, İtaliya, İspaniya, Birləşmiş Krallıq, İsveç Krallığı, Almaniya, İsveçrə, Moldova, Rusiya, Norveç, Latviya, Türkiyə, Belarus, Estoniya və Gürcüstan respublikalarına təlim səfərləri təşkil edilmiş, beynəlxalq seminarlarda iştirakı təmin edilmişdir.
- Beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla, “Aqroservis mütəxəssisi”, “heyvandarlıq mütəxəssisi”, “bitkiçilik mütəxəssisi”, “xalçaçı”, “arıçı” ixtisasları üzrə BMT-nin İnkişaf Proqramının (UNDP) dəstəyi ilə 18 adda, “BP” şirkəti və “British Council”-un köməyi ilə 9 adda modul/dərslik hazırlanaraq nəşr olunub və təhsilçilərin istifadəsinə verilib.
- Təhsil Nazirliyi, “British Council” və turizm sənayesi müəssisələri ilə birgə həyata keçirilən “Turizm-xidmət sahəsi üzrə kadrların təkmil-

ləşdirilməsinə dair praktik təcrübə proqramı” çərçivəsində “oteldə konsiyerj (qonaqlara məlumat verən və xidmətlərin satışını təşkil edən əməkdaş)”, “aşpaz”, “mehmanxanada təsərrüfat işləri üzrə nəzarətçi” ixtisasları və kadr hazırlığı üzrə uğurlu təcrübə Bakı ilə yanaşı, Gəncə və Qəbələ peşə təhsili müəssisələrində tətbiq edilib.

- Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi ilə Peşə Təhsili və Təlimi üzrə Koreya Tədqiqat İnstitutu (KRİVET) arasında peşə təhsili və insan resurslarının inkişafı, kvalifikasiya çərçivəsi, peşə təhsili və təlimi proqramlarının hazırlanması, karyera inkişafı siyasəti üzrə əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu imzalanıb.
- Avropa İttifaqının Avropa Qonşuluq Aləti Proqramı çərçivəsində Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi ilə birləşmə 30 yanvar 2017-ci il tarixindən etibarən “Azərbaycanda peşə təhsili və təliminin (PTT) inkişafına Avropa İttifaqının dəstəyi” (EuropeAid/137866/IH/ SER/AZ) adlı Texniki Yardım layihəsinin icrasına başlanılıb. Layihə 4 komponenti əhatə edir:
 - ömürboyu təhsil imkanlarını təşviq edərək, sosial tərəfdaşların iştirakını fəallaşdırmaqla PTT siyasətinin və bu sahədə tənzimləyici bazanın təkmilləşdirilməsi;
 - çoxsəviyyəli idarəetmə sisteminin və idarəçiliyin, o cümlədən, Təhsil Nazirliyi çərçivəsində mərkəzi və yerli səviyyələrdə sektor üzrə əlaqələndirmənin təkmilləşdirilməsi;
 - kvalifikasiyaların (təhsil standartları) və peşə standartları ilə bağlı 10 kurikulumun işlənilib hazırlanması və onların prioritet sahəyə tətbiq edilməsi;
 - PTT islahatları üzrə monitorinqin həyata keçirilməsində Təhsil Nazirliyinə dəstəyin göstərilməsi.
- Azərbaycanda peşə təhsili və təlimi mərkəzlərinin müasirləşdirilməsi üzrə Avropa İttifaqının 4 qrant layihəsinin icrasına başlanılıb. Aİ qrant layihələri aşağıdakılardır:
 - Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı – Gəncə Dövlət Sənaye və Texnologiyalar üzrə Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi üzrə “Kompetensiyayönlü Regional Sənaye Peşə Təhsili Mərkəzinin yaradılmasına dəstək” layihəsi (6

kurikulumun işlənilib hazırlanması) – icra müddəti 36 ay;

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı – Cəlilabad Peşə Liseyi üzrə Lənkəran iqtisadi rayonunda təhsilin keyfiyyətinin artırılması və əmək bazarının tələblərinə cavab verən peşə təhsili sisteminin yaradılması layihəsi (6 kurikulumun işlənilib hazırlanması) – icra müddəti 36 ay;
- Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GİZ) – Qəbələ Dövlət Peşə Təhsili Mərkəzi, Qax Peşə Liseyi, İsmayılı Peşə Tədris Mərkəzində “Kənd təsərrüfatı və turizm sahələrində 4 ixtisas üzrə “dual” sistemə bənzər pilot peşə təhsili və təlimi sisteminin” layihəsi (3 kurikulumun işlənilib hazırlanması) – icra müddəti 30 ay;
- “Yerli İdarəetməyə Yardım” İctimai Birliyi (Yerli QHT) – “Bərdə Peşə Liseyinin işəgötürənlər və digər maraqlı tərəflər üçün “biznes və sosial partnyor” və “nümunəvi mərkəz” kimi inkişaf etdirilməsi” layihəsi (3 kurikulumun işlənilib hazırlanması) – icra müddəti 36 ay.
- Müxtəlif kateqoriyalı avtonəqliyyat vasitələrinin sürücülərinin hazırlığını və ixtisasartırmasını həyata keçirtmək məqsədi ilə Azərbaycan Hökuməti ilə Çin Xalq Respublikası Hökuməti arasında imzalanmış texniki-iqtisadi əməkdaşlıq sazişi çərçivəsində “SHENZHEN CASIC GUANGYU LTD” şirkətinin istehsalı olan 70 adda 168 ədəd müxtəlif təyinatlı simulyatorlar, təlim sistemləri üzrə avadanlıqlar, iş masaları, mexanizmlər, alətlər və s. ləvazimatlar ölkəmizə gətirilib. Həmin avadanlıqların Bakı və Gəncədə yerləşən müvafiq peşə təhsil müəssisələrində quraşdırılması nəzərdə tutulub və s.

Hazırda Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin perspektiv planında görülməsi nəzərdə tutulan və həyata keçirilməsi mühüm olan digər layihələr də mövcuddur. Ümid edirik ki, yaxın gələcəkdə Agentliyin səmərəli fəaliyyəti nəticəsində ölkəmizin ilk peşə-ixtisas təhsili sistemi öz statusunu daha da yüksəldərək iqtisadiyyatımızın inkişaf etdirilməsinə gərəkli olan geniş kadr hazırlığını həyata keçirəcəkdir.

İNSAN KAPİTALI, ƏMƏYƏ DƏYƏR KİMİ YANAŞMA VƏ PEŞƏYÖNÜMÜ PROBLEMİ

Müseyib İlyasov,

*ADPU-nun kafedra müdiri, pedaqogika üzrə
elmlər doktoru, professor
E-mail: müseyibilyas@gmail.com*

Açar sözlər: insan kapitalı, əmək, dəyər, peşəyönümü, informasiya, rəqabət.

Ключевые слова: человеческий капитал, труд, ценность, профориентация, информация, конкуренция.

Key words: human capital, labor, value, choice of profession, information, competition.

Sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə keçid həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, təhsilin bütün pillə və səviyyələrində də əsaslı dəyişikliklərin yaranmasına, təlim-tərbiyə prosesinin yenilənməsinə mühüm təsir göstərmişdir. İnformasiya cəmiyyətinin yaranması sənaye cəmiyyətindən daha mürəkkəb bir sistemin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Bu cəmiyyət keçmişin informasiya sistemlərindən fərqli olaraq sosial təsisatların qarşılıqlı asılılığı və yeni transformasiya mexanizmləri ilə seçilir. Sosial təsisatların qarşılıqlı təsirlərinə həyatın yeni-yeni sahələrinin və ənənəvi yarım sistemlərin – ekologiyanın, şəxsiyyətin psixikasının, qarşılıqlı sosial təsirlərin davamlılığının böhran səviyyəyə çatması da əlavə olunur. Bununla əlaqədar iqtisadiyyat və cəmiyyətin **“insan kapitalı”** adlanan inkişaf amili də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu amil postsənaye cəmiyyətindən fərqli olaraq, informasiya cəmiyyətində daha önəmli əhəmiyyət və xarakter daşması ilə seçilir. “İnsan kapitalı”

amili geniş mahiyyət və məzmunu malikdir. Bu anlayış meydana gəldiyi ilk vaxtlar dərk olunan bilik və dərəcələrin məcmusu kimi şərh olunurdu. Lakin sonralar onun daha dərin mahiyyət və məzmun daşdığı özünü göstərdi.

“İnsan kapitalı” anlayışının banisi Çikaqo məktəbinin nümayəndəsi T.Şults olmuşdur. Onun irəli sürdüyü konsepsiyanın mahiyyəti ondan ibarət idi ki, insan kapitalı iqtisadiyyatın inkişafını həm mikro, həm də makro səviyyədə şərtləndirir. İşçi qüvvəsinin daşıyıcısı üçün insan kapitalının keyfiyyəti şəxsi gəlirin miqdarına təsir göstərir. Təkrar ictimai istehsal səviyyəsində isə insan kapitalının keyfiyyəti istehsalın səmərəliliyinə və iqtisadi artım templərinə təsir göstərir. Beləliklə, insan kapitalına qoyulan investisiyalar milli iqtisadiyyata daha çox gəlir gətirir və onun inkişafına səbəb olur. Onlar cəmiyyətin yeni bilik və texnologiyalara həssaslığını təyin edir, inkişaf və tərəqqi üçün motivasiya yaradır. Ona görə də təhsilə qoyulan vəsaitlər bütün dünyada kapitalın yerləşdirilməsinin ən sərfəli forması hesab olunur.

Son illər dünyanın ən inkişaf etmiş 20 ölkəsinin inkişafına səbəb olan amillərin araşdırmaları göstərir ki, bu ölkələr təhsilə ən çox investisiya qoyan, kapital ayıran ölkələrdir. “İnsan kapitalı” nəzəriyyəsinə görə, onun yığımı müxtəlif formalarda həyata keçirilir. Onlardan ən geniş yayılanı kapitalın (qabiliyyət və vərdislərin inkişafı) məktəb illərində və məktəbdən sonrakı təhsil prosesində toplanılması, habelə bilik və bacarıqların peşə fəaliyyəti prosesində əldə edilməsidir. [1, c.10]. “İnsan kapitalı” anlayışı özündə dərin sosial mənə daşıyır. Cəmiyyət inkişaf etdikcə onun sosial mənəsi və sferası daha da artaraq genişlənir. Rəqabət və informasiya axınlarının genişləndiyi şəraitdə yeni, daha mürəkkəb inteqrasiya formaları meydana gəlir. İnformasiya və digər kommunikasiyaların inkişafı davamlı, qarşılıqlı təsir normalarına olan tələbatı obyektiv olaraq artırır. Buna misal olaraq transaksiya xərclərinin iqtisadi və sosial aspektini, yəni sosial pessimizmi, deviant davranışı və s. göstərmək olar. İnsan kapitalı elementlərinə, həmçinin xərclərin eliminasiyasına işləyən dəyərləri və sosial normaları, əməyə və təhsilə özünürealizə kimi münasibəti də aid etmək olar. Bu gün yetişməkdə olan nəsil üçün insan kapitalının formalaşdırılması xüsusilə əhəmiyyətliyədir. Bu nəsil keçmişlə gələcəyin arasında əlaqəni yaradan xüsusi sosial qrup təşkil edir və bu nəslin dəyərlər sistemi cəmiyyətin tamlığının mühüm cəhətlərini şərtləndirir.

Psixologiya və pedaqogika elmi sübut etmişdir ki, şəxsiyyətin fəaliyyətini və fəallığını şərtləndirən bir çox dəyərlər, qiymətləndirmə və özünüqiymətləndirmə meyarlarının formalaşdırılması yeniyetməlik dövründə baş verir. Bu xassələrin dərinləşərək formalaşdığı dövr gənclik dövrüdür. Xarakter, dünyagörüşü, həyat mövqeyi, peşə-ixtisas seçimi məhz bu dövrdə formalaşır. Kiçik məktəb yaşlarında özünü bürüzə verən şəxsə dəyərlər getdikcə genişlənir, daha konkret olaraq yönüm kəsb etməyə başlayır. Yuxarı məktəb yaşlarında şəxsiyyətin əsas psixoloji xassələri stabilləşməyə başlayır. Sosial həyat hadisələrinin müxtəlifliyi onların şüuruna və davranışına təsir edərək sistemləşdirilmiş və ümumiləşdirilmiş səciyyə alır, şüurda anlayışlar və dəyərlər halında əks olunur. Nəsillərin varisliyi də, məhz yeni nəsə əsas dəyərlərin çatdırılmasında öz ifadəsini tapır. Gənc nəsildə formalaşan, onlar tərəfindən qəbul edilən dəyərlərin yönümü gənclərin müəyyən hadisə və proseslərə sosial dəyərli münasibətləri-

nin, müəyyən peşə və ixtisasa yiyələndikdən sonra sosial dəyərli fəaliyyətin seçiminə mənəvi fəallığın formalaşdırılmasına mühüm təsir göstərir. Ona görə də insanın hər bir yaş dövrünə müvafiq olan və yaş xüsusiyyətləri ilə bağlı olan səmərəli vaxtı itirmək olmaz. Bu dövrdə, xüsusən yeniyetməlik dövründə ümumi, lakin davamlı şəkildə gələcək peşə motivasiyasının bünövrəsi qoyulmalı, uşaqlara insanların həyatında əməyin, zəhmətin əhəmiyyəti dərk etdirilməli, hər hansı bir peşəyə, ixtisasa yiyələnməyin zəruriliyi aşılmalı, əməyə hörmət və məhəbbət hissi formalaşdırılmalıdır.

Müasir dövrün iqtisadiyyatının sosialyönümlü xarakter daşdığına dəyərlərə yeni münasibət yarandığı hazırkı inkişaf tendensiyalarını, yeni əxlaqi dayaqlara söykənən postindustrial cəmiyyət realitələrini nəzərə alaraq, sadəcə **“əmək”** deyil, **“yaradıcı əmək”** anlayışından istifadə etməyi məqsədəuyğun hesab edirik. Belə əmək sadəcə təkrar istehsal xarakteri yox, yaradıcı xarakter daşdığından onun tətbiqi və təbliği daha məqsədəmüvafiq hesab edilməlidir. Hesab edirik ki, “yaradıcı əmək” kateqoriyası özündə **“yaradıcılıq”**, **“şəxsiyyətin yaradıcı potensialı”**, **“sosial əhəmiyyətli fəaliyyət”** komponentlərini birləşdirən ümumiləşdirilmiş anlayış olduğundan gənc nəslin əmək tərbiyəsi üzrə fəaliyyətə də bu aspektdən yanaşılması daha düzgündür. Bu, yeniyetmə və gənclərin gələcək həyat yollarını şüurlu surətdə müəyyənləşdirmələrində və peşə seçiminin düzgün formalaşdırılması üçün də olduqca əhəmiyyətlidir.

Son illər bu sahədə nəzəri və praktik istiqamətdə bir sıra işlər görülməsinə baxmayaraq, peşəyönümü müasir şəraitdə özünün əsas məqsədinə, yəni gənclərdə hər bir şəxsiyyətin fərdi xüsusiyyətlərinə və cəmiyyətin tələblərinə uyğun gələn peşə özünü-təyinin formalaşdırılması məqsədinə hələ də nail ola bilmir. Məktəb məzunlarının əksəriyyəti peşələr və ixtisaslar haqqında hərtərəfli və dərin biliklərə malik deyildirlər. Peşə, ixtisas seçimi şagirdlərin hər hansı tədris fənlərini yaxşı bilib-bilməməsi üzərində qurulur və ona tabe edilir. Peşə seçimi haqqında son qərar hansısa peşəyə maraqdan və psixofizioloji imkanlarının ona uyğunluğundan deyil, tədris fənlərinə olan münasibətdən və maraqdan asılı olur. Bəzən də şagirdin psixofizioloji imkanları nəzərə alınmır, seçim yalnız marağa əsasən edilir. Etiraf etmək lazımdır ki, hələ də məktəblinin, eləcə də

müəllimin də masasında peşələrin psixoloji və pedaqoji təsvirlərini verən, onların məzmununu və mahiyyətini əks etdirən, peşə seçəcək gəncdən nələrin tələb edildiyini əks etdirən profессиogram xarakterli hansısa bir məlumat kitabçası yoxdur. Məlum həqiqətdir ki, bir şeyi seçmək üçün əvvəlcə haradan və necə seçmək lazım olduğunu bilmək lazımdır. Belə bir mənbə olmadığı üçün peşə və ya ixtisası seçərkən şagirdlər bir çox çətinliklərlə üzləşirlər. Çox vaxt mütəxəssis və müəllimlərdən məsləhət də ala bilmir, yaxud da almırlar. Bu da peşə və ixtisasın təsadüfən və ya elmi əsası olmayan digər faktorların təsiri ilə seçilməsinə gətirib çıxardır.

Son illər məktəblərdə şagirdlərin peşəyönümünə və peşə seçməyə hazırlanmalarına laqeyd münasibətin yaranmasının əsas səbəblərindən biri ona ehtiyacın olmaması haqqında yanlış təsəvvürlərin formalaşmasıdır. Bəzi insanların şüurunda belə bir yanlış təsəvvür yaranmışdır ki, guya bazar iqtisadiyyatı şəraitində və tələbə qəbulunun testlər vasitəsi ilə aparılması nəticəsində məktəblərdə peşəyönümü üzrə fəaliyyətə ehtiyac qalmır. Gənclər seçimlərini sərbəst surətdə edə bilir və ona görə də onlarla əlavə olaraq peşəyönümü işlərinin aparılması lazım deyildir. Təəssüf ki, belə fikirlər müəllimlər arasında da geniş yayılmışdır. Məktəblərdə aparılan peşəyönümü işlərinin səviyyəsinin aşağı olması, bu gün cəmiyyətin əmək resurslarının itkisinə, işçi qüvvəsinin təkrar istehsalındakı tarazlığının pozulmasına, əməyə, motivasiyanın zəifləməsinə, həmçinin gənclərin həyat səviyyəsinin aşağı düşməsinə münbit şərait yaratmışdır. Nəticədə də mənəviyyətsizlik, sosial marginallaşma, fiziki və psixi sağlamlığın pozulması, gənclər arasında narkomanıyanın artması, fiziki işdən qaçma və s. kimi neqativ halların sayı artmışdır. Bunlara imkan yaratmamaq, gənc nəslin düzgün həyat mövqeyi tutmalarına təkan vermək, kömək etmək və gələcək həyat yollarını düzgün seçə bilmək üçün vacib olan məsələlərdən biri də onlarda əməyə dəyər kimi yanaşmanın formalaşmasına nail olmaqdan ibarətdir.

Cəmiyyətin müasir inkişaf mərhələsində əməyə dəyər kimi yanaşma problemi, bu cür yanaşmanın formalaşdırılmasının şərtləri və tendensiyaları pedaqoji elm və praktikanın bu problemə yeni baxış və onu reallaşdırma vasitələri tələb edən ən mühüm məsələlərdən biridir. Məsələyə yeni pedaqoji təfəkkür prizmasından yanaşmaqla, bu sahədə mühüm işlərin aparılmasına ciddi

ehtiyac duyulur. Şəxsiyyətdə əməyə dəyər kimi yanaşmanın formalaşdırılması probleminin pedaqoji aspekti əməyin dəyər kimi nədən ibarət olmasının şəxsiyyət tərəfindən dərk olunmasını, mənimsənilməsinə və dəyərləryönümlü fəaliyyət halında reallaşdırılmasını nəzərdə tutur. Gənclərdə onların gələcəyinin yaradıcı əməklə bağlı olacağı haqqında təsəvvürlər tərbiyə etmək, peşə vasitəsi ilə özünü təsdiq imkanlarının reallaşma biləcəyinə inamı formalaşdırmaq müəllim və valideynlərin təlim-tərbiyə fəaliyyətində əsas ideyalardan birinə çevrilməlidir.

Tədqiqatlar göstərir ki, bu gün maddi cəhətdən uğur qazanmaq, maddi təminat dəyərləri əməyə dəyər kimi yanaşmanı sıxışdıraraq az qala gənclərin şüurundan çıxarmışdır. Maddi dəyərlər, o cümlədən, əməyə dəyər kimi yanaşmaq üzərində üstünlük təşkil etməyə başlayır, onlara nail olmaq üçün isə gənclər hərdən etik cəhətdən şübhəli norma və davranış strategiyalarına əl atırlar. Gənclər əməyə, zəhmətə, əsasən, maddi tələbatların ödənilməsi və əmək bazarında rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsinə nailolma vasitəsi kimi baxırlar. Gənclərin əksəriyyəti ilk növbədə, “yaxşı” əməkhaqqı əldə etməyə can atırlar. Gənclər tərəfindən maddirifah yüksək statusa, yüksək istehlak səviyyəsinə nailolma vasitəsi kimi qavranılır. Beləliklə, gənclərin əməyə və təhsilə münasibəti instrumental xarakter daşıyır. Ali məktəbə daxil olmaq istəyən əksər gənclər əsasən, gələcək sosial statusunu planlaşdırırlar. [2; 3] Odur ki, təhsilə münasibət insan kapitalının formalaşma dərəcəsini əks etdirir. Təhsil təkcə hansısa sahədə fəaliyyət göstərmək üçün hüquqi əsas deyil, bu həm də şəxsiyyəti formalaşdırmaq üçün vasitədir. Həqiqi təhsil insana dünyagörüşü, humanizm, mənəviyyət, birgə fəaliyyət qaydaları, həyatı bilik və bacarıqlar və s. aşılayır, insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasına yardım edir. Lakin təəssüf doğuran faktıdır ki, sorğu apardığımız tələbələrin heç də hamısı belə fikirləşmirlər. Onların bir çoxu etiraf edir ki, formal olaraq yalnız diplom almaq üçün oxuyurlar.

Cəmiyyət durmadan çox sürətlə inkişaf edir. Dəyərlər də dəyişir, onlara münasibətlər də. Belə şəraitdə bütün təhsil müəssisələri – orta təhsil, ilk peşə-ixtisas təhsili, orta və ali ixtisas təhsili müəssisələri də böyüməkdə olan nəsilə əməyə dəyər kimi yanaşmanı formalaşdırmaqla, dəyərlər vakuumunu aradan qaldırmaqlı və bu işdə onlara köməklik göstərilməlidir. Bu proses gəncləri

əməyin bütün növlərinin eyni olmasına inandırmağı nəzərdə tutmur. Bu, əməyin, sağlam cəmiyyətin və həyatın əsası olduğuna, peşənin, şəxsiyyətin qabiliyyətlərinin, ideallarının, niyyətlərinin ən mühüm özünürealizə sferası olduğuna inamın formalaşdırılmasını nəzərdə tutur, əməyin terminal dəyər kimi nəzərdən keçirilməsini ehtiva edir. Bu gün ümumtəhsil məktəblərində peşə seçiminə düzgün münasibətin formalaşdırılmasının əsas şərtlərindən biri insanda əməyin bütün növlərinə eyni hörmətlə yanaşmanın tərbiyələndirilməsi və hansısa peşənin nüfuzlu və nüfuzsuz olması haqqında yanlış fikirlərin aradan qaldırılmasıdır. Gənclərin “nüfuzsuz” hesab etdikləri peşələrə mənfi münasibət bu peşələrin seçimində çətinliklər yaradır. Ona görə də ilk növbədə, yeniyetmə və gənclərdə belə bir fikrin formalaşmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir ki, peşəni nüfuzlu edən də, nüfuzdan salan da peşənin özü yox, həmin peşənin sahibidir.

Peşəyönümü işi real həyat perspektivlərinin formalaşmasına, peşə və həyat planlarının şəxsiyyətin imkanları ilə uzlaşmasına səbəb olmalıdır. Çünki qüvvə və enerji sərf etmədən həyatdakı məqsədlərə çatmaq olmur. Məqsədlər və iddialar insanların həm psixoloji, həm də fizioloji imkanlarına müvafiq olmalı, iddialar yüksəldikcə, insan özünü ona hazırlamalı və həmin iddiaya uyğun olan mürəkkəb şəraitə hazır olmalıdır.

Müasir dövrdə cəmiyyət təhsilə müəyyən olunmuş sosial sifariş verir. Bununla əlaqədar olaraq təhsil sistemimizdə təhsilin sosial şəxsiyyətyönümlü paradiqması formalaşmaqdadır. S.L.Rubinşteynin əsaslandığı “yaradıcı öz-fəaliyyət” prinsipinə uyğun olaraq, təhsil sistemi yaradıcı öz-fəaliyyəti inkişaf etdirmək məqsədini güdən yeni sistemlə əvəz olunmalıdır. Ənənəvi paradiqma təhsil təsisatını, məktəbləri böyüməkdə olan insanın gələcək həyatda lazım olacaq bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələndiyi müstəqil müəssisə kimi nəzərdən keçirirdisə, yeni paradiqma onu real həyatın ətraf gerçəkliyinin praktiki mənimsənilməsində yaxından iştirak edən, həyatı bacarıqlara yiyələnən şəxsiyyətin əməklə tərbiyələndirildiyi hissəsi kimi nəzərdən keçirir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində şəxsiyyətin rəqabətəqabil şəxsiyyət kimi formalaşması önə çıxır. İxtisas məktəblərinin heç bir təyinat vermədiyi bir şəraitdə o, özünə iş tapmalı, həyatın mürəkkəb situasiyalarından çıxış yolu axtarmalıdır.

Ona görə də şəxsiyyətin bu və ya digər fəaliyyətə maraq və meyli ilə yanaşı, rəqabətə davam gətirə biləcək səriştəsi, bacarığı və qabiliyyəti olmalı və məktəblərdə aparılan peşəyönümü işi sistemli və tam olmalı, sosial-psixoloji xidmətlə əlaqələndirilməli, gənclərdə əməyə dəyər kimi yanaşmanı formalaşdırmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Колесова В.П., Маккинли Т. и др. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса: Учебное пособие. М., 2000.
2. Дидковская Я.В. Динамика профессионального самоопределения студентов. Социологические исследования. 2001, № 7.
3. Хлопова Т.В., Озерникова Ж.Г. Трудовые ценности молодежи. Народонаселение. 2002, № 4.

M.Hyasov

Human capital, approach to labor as important and problem in the choice of profession

Summary

Investments in human capital bring more income to the national economy and lead to its development. Special attention and care of the young generation's professionalism is one of the important investments.

M.Ильясов

Капитал людей отношение к труду как к ценности и проблема профориентации

Резюме

Инвестиции вложенные в человеческий капитал приводят еще большую пользу в национальную экономику и способствуют его развитию. Оказанию особого внимания и заботы профориентации молодого поколения одно из таких важных инвестиций. В статье уделено особое внимание этой проблеме, подчеркнута важность отношения к труду как к ценности. Был выдвинут их учет в решении проблема профориентации.

PEŞƏ TƏHSİLİNDƏ KADR HAZIRLIĞININ ELMİ-NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ

Novruz Quliyev,

*Azərbaycan Turizm və Menecment Universitetinin
Mehmanxana və restoran biznesi kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
E-mail: guliev56@mail.ru*

Açar sözlər: *informasiya bazası, qabaqlayıcı kadr, sahibkar, regional əmək bazarı, əmək defisiti, əmək artıqlığı, tarazlıq, assimilyasiya, yeni standart.*

Ключевые слова: *информационная база, превентивный кадр, предприниматель, региональный рынок труда, дефицит рабочей силы, избыток рабочей силы, равновесие, ассимиляция, новый стандарт.*

Key words: *information base, forwarding staff, entrepreneur, regional labor market, labor deficit, labor surplus, balance, assimilation, new standard.*

Peşəkar işçi kadrların və mütəxəssislərin hazırlığı təhsil mühitinin ayrılmaz tərkib hissəsi, insan kapitalının dayanıqlı və ümumiyyətlə, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının effektiv təminatının başlıca komponentlərindəndir.

Respublikamızda texniki-peşə təhsili müxtəlif inkişaf mərhələlərində formalaşaraq, ölkə iqtisadiyyatının peşə-ixtisas kadrlarına olan ehtiyacının ödənilməsində mühüm rol oynamışdır. 1990-cı illərin ortalarından başlayaraq, ölkədə texniki-peşə təhsilinə diqqət artırılmış, onun zamanın tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq addımlar atılmışdır. Bazar münasibətləri əsasında formalaşan iqtisadi reallıqlar texniki-peşə təhsili sistemində, ilk nö-

bədə, təşkilati dəyişikliklərə yol açmışdır. Maddi-texniki bazası zəif və yüksək ixtisaslı kadrlar hazırlamaq imkanları məhdud olan texniki-peşə məktəbləri ləğv edilmiş və ya birləşdirilmiş, texniki-peşə təhsili müəssisələrinə peşə məktəbi və lisey statusu verilmişdir. Bununla yanaşı, texniki-peşə təhsilinin məzmununun yeniləşdirilməsi sahəsində xeyli iş görülmüş, tədris plan və proqramlarının məzmununun təkmilləşdirilməsi istiqamətində real addımlar atılmışdır.

Peşə təhsilinin fəaliyyəti ilə bağlı dövlətin bu sahəyə göstərdiyi diqqət xüsusi qeyd edilməlidir. Ölkəmizdə əmək bazarının tələblərinə uyğun ixtisaslı kadrlar hazırlayan peşə təhsili sisteminin inkişaf etdirilməsi sahəsində ölkə prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə "Azər-

baycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” təsdiq edilmişdir. Yol Xəritəsində qarşıdakı dövrdə peşə təhsili və təlimi sektoru üzrə normativ-hüquqi, iqtisadi və informasiya bazasının təmin edilməsi, peşə təhsilinin yeni pozitiv imicinin formalaşdırılması, peşə təhsili sisteminin özəl sektor üçün cəlbediciliyinin artırılması, müasir infrastruktur, maddi-texniki və tədris bazasına malik ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin formalaşdırılması məsələləri təsbit olunmuşdur. Hazırda əmək bazarında rəqabətə davamlı yüksək ixtisaslı kadrlara artan tələbatı ödəmək qabiliyyəti yeni pilləli

liğının planlaşdırılması işinin müasir tələblər səviyyəsində qurulmaması;

- iqtisadiyyatın inkişaf perspektivlərinə uyğun olaraq, əmək bazarının tələbatlarının uzunmüddətli elmi əsaslarla proqnozlaşdırılması sisteminin olmaması;
- texniki-peşə təhsili sistemində istifadə olunan proqramlar, ixtisas fənləri üzrə dərslik və dərs vəsaitlərinin müasir tələblərə cavab verməməsi;
- texniki-peşə təhsili müəssisələrinin fəaliyyətinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üzrə yeni mexanizmlərin tam tətbiq edilməməsi;
- texniki-peşə təhsili sistemində ixtisaslı kadrla-

təhsil komplekslərinin yaradılmasının vacibliyini ön plana çəkir. Belə təhsil kompleksləri sosial-iqtisadi inkişafın müasir istiqamətlərini çevik şəkildə özündə əks etdirmək və peşə təhsili proqramlarının müvafiq şaxələndirilməsinə əsaslanmaq, müasir texnologiyaların tətbiqi üçün tələb olunan qabaqçılıq kadr hazırlığını təmin etmək qabiliyyətinə malik olmalıdır.

Hazırda ölkəmizdə texniki-peşə təhsili sahəsində mövcud olan problemləri aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar:

- kadr hazırlığının əmək bazarının tələbləri ilə uzlaşmaması;
- texniki-peşə təhsili sistemində kadr hazır-

rın çatışmamazlığı;

- mühəndis-pedaqoji heyətin hazırlıq səviyyəsinin qənaətbəxş olmaması.

Peşə təhsilinin inkişafına yönəldilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsinin vacibliyi bir sıra sahələrə aid qəbul edilmiş dövlət proqramları ilə bilavasitə əlaqədardır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamları ilə təsdiq edilmiş “Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı (2003-2005-ci illər)”, “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dair Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət

Proqramı (2004-2008-ci illər)”, “Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası (2006-2015-ci illər)”, “Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə Dövlət Proqramı (2007-2010-cu illər)” və Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi (2016-2025-ci illər)” kimi normativ-hüquqi aktlarda peşə-ixtisas təhsilinin təkmilləşdirilməsinə, texniki-peşə təhsili müəssisələri ilə işəgötürənlər arasında əlaqələrin daha da yaxşılaşdırılmasına və müasir tələblərə cavab verməsinə ciddi ehtiyac olduğu göstərilmiş və müvafiq tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasında texniki-peşə təhsilinin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2007-2012-ci illər)”na uyğun olaraq, 2008-2009-cu tədris ilindən Qəbələdə Turizm və Otelçilik üzrə Peşə Tədris Mərkəzi fəaliyyətə başlamışdır. Bu müəssisə Azərbaycanda turizm və otelçilik üzrə fəaliyyət göstərən ilk peşə tədris mərkəzidir.

Bu il Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 5 iyun 2017-ci il tarixli, 250 nömrəli qərarı ilə Qəbələ Peşə Məktəbi Qəbələ Turizm və Otelçilik üzrə Peşə Tədris Mərkəzi ilə birləşdirilərək, onların bazasında peşə liseyi statusu ilə fəaliyyət göstərən **Qəbələ Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi** yaradılmışdır. Təhsil Nazirliyinin tabeliyində olan Qəbələ Turizm və Otelçilik üzrə Peşə Tədris Mərkəzi 2009-2010-cu tədris ilindən şagird qəbulu planı əsasında fəaliyyətə başlamışdır. Mərkəzdə orta ümumtəhsil məktəbi şagirdlərə təhsillərini davam etdirməklə yanaşı, ödənişli yolla peşə təhsili almaq imkanı da yaratmışdır. Eyni zamanda, burada əsas iş yerindən ayrılmamaqla, əlavə peşə almaq, ixtisasartırmadan keçmək də mümkündür. Mərkəzdə müasir standartlara cavab verən peşələr – “barman-bufetçi”, “ofisiant”, “aşpaz”, “qənnadıçı”, “otel nəzarətçisi”, “tur bələdçisi”, “turist səfərlərinin təşkili üzrə sifarişlərin qəbulu agent”, “otel xidməti”, “qapıçı”, “otel inzibatçısı” üzrə ixtisaslı kadrlar hazırlanmaqdadır.

Mərkəzin yaradılmasında əsas məqsəd regionda turizm və otelçilik sahələrinin inkişafına nail olmaq, turizm və otel obyektlərində xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsinə yardım göstərməkdir.

Regionda fəaliyyət göstərən otellərin əməkdaşları daima tədris mərkəzi ilə əlaqə saxlayırlar.

Bundan əlavə, şagirdlər istehsalat təlimi zamanı rayonda fəaliyyət göstərən istirahət mərkəzləri və otellərdə təcrübə keçir və onlar nəzəri dərslərdə öyrəndiklərini praktiki dərslərdə tətbiq edirlər. Peşə təhsili müəssisələrində işləyən mütəxəssislərin bilik səviyyəsini yüksəltmək məqsədi ilə bölgədə əmək bazarı tələbatının monitorinqi və proqnozlaşdırılması mərkəzi yaradılmışdır.

Əmək bazarında mövcud olan qüvvələr – sahibkarlar, işçilər dövlət arasında müəyyən müddət ərzində inkişaf səviyyəsini və maraqların balansını əks etdirən ictimai əlaqələr sistemidir. Fikrimcə, regionda işçi qüvvəsinin təkrar istehsalı prosesini idarə etmək, iş qüvvəsinə ehtiyac qiymətləndirilmədən mümkün deyil. İşçi qüvvəsinin dövriyyəsinə təsir edən faktorlar iki qrupa (iş yerlərinin dövriyyəsi və sabit iş yerlərində işçilərin hərəkəti) ayrılır.

Əməyin tələbi və təklifi arasında qarşılıqlı əlaqədən asılı olaraq regional əmək bazarı üç vəziyyətdə müşahidə olunur: əmək defisiti əmək bazarının əmək təklifi çatışmazlığı; əmək artıqlığı əmək bazarında həddindən artıq miqdarda işsizlik; əməyə tələbat onun təklifinə uyğunluq (tarazlıq).

İşçi kadrların yenidən hazırlanması və yeni ixtisas almasının effektiv sisteminin təmin edilməsi üçün görülməli işləri belə sıralamaq olar:

- normativ-hüquqi bazanın qəbulu, peşə təhsili strukturunun optimallaşdırılmasını təmin edən əmək bazarının ehtiyaclarına, məqsədli kadrların hazırlanması sisteminin formalaşmasına və sistemin bütün iştirakçılarının əlaqələrinin nizama salınmasına yönəldilməsi;
- əmək bazarının monitorinqi və işçi kadr, mütəxəssislərə uzunmüddətli ehtiyacın yaradılması üçün idarələrarası sistemin yaradılması;
- işçi kadr hazırlığı və ixtisasartırması sisteminin mobilliyinin təhsil müəssisələri səviyyəsində yüksəldilməsi.

Gəldiyim qənaətə görə, dövlət təhsil standartlarının reallaşdırılması və tətbiqi ilə sadəcə əmək bazarı üçün tələbi və məşğulluğu, eləcə də sənayenin müasir texnologiyalarını nəzərə almadan işçi qüvvəsi hazırlamaq mümkünsüzdür. Əmək bazarının funksional-təşkilati strukturu

aşağıdakı elementləri – məşğulluq və işsizlik sahəsində dövlət siyasətinin prinsiplərini, kadrların hazırlıq və işəgötürmə sistemini, işsizlərə dəstək fondu, yenidən hazırlıq və ixtisasartırma sistemini, əmək mübadiləsi və məşğulluğun hüquqi tənzimlənməsini özündə birləşdirir.

İqtisadi inkişaf işçi şəxsiyyətinin sosiallaşdırılması və peşəkarlığının yüksəldilməsi, əmək bazarında rəqabət aparan istehsalçı işçilərin formalaşdırılması üçün yeni tələblər təqdim etmişdir.

Xidmət sahəsi üçün işçilərin hazırlığının mövcud prosesinin təhlili göstərir ki, qüvvədə olan ikinci nəsil standartlar əsasında həyata keçirilən təhsil modeli tələblərinə nəzəri konsepsiyalar və iş üsulları şəklində bir sıra məlumatların assimilyasiya edilməsi məqsədi daşıyır. Bu da ilk peşə-ixtisas təhsilinin müasir əmək bazarının rəqabətə davamlı işçilərinin hazırlanmasının prioritet hədəfinə nail olmasını təmin etmir. Eyni zamanda, müasir işçi üçün ən vacib ixtisas tələbi bir neçə peşə fəaliyyətinə sahib olmaqdan ibarətdir. Üçüncü nəsil təhsil standartları əsasında ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin tətbiqi kontekstində xidmət sektoruna işçilərin təlimini uğurla təşkil etmək üçün bir sıra ziddiyyətləri həll etmək lazımdır. Bura daxildir: xidmət sahəsində işçi kadrların hazırlıq səviyyəsinə cəmiyyətin və müasir əmək bazarının artmış tələbləri və kompleks-metodik təminatın işlənilməməsi təhsil müəssisələrində yeni DTS-nin (dövlət təhsil standartları) reallaşdırılması, pedaqoji aparatın hazırlıqsız olması müasir peşəkar və pedaqoji texnologiyaların işığında təhsil prosesi; təhsil proqramlarının reallaşdırılmasının vacibliyi, perspektiv regional əmək bazarının nəzərə alınan ehtiyacları, məzunların müvafiq ixtisaslar üzrə hazırlığının təmin edilməsi, müəllimlərin vaxtında ixtisasartırma və təcrübə keçmələri, həmçinin işəgötürənlərlə əməkdaşlığın tənzimlənmiş sisteminin reallaşdırılmasının işlənilmiş mexanizminin yoxluğunu həyata keçirir.

Beləliklə, ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin fərqləndirici xüsusiyyəti onların müəssisələrlə daimi qarşılıqlı əlaqədə olmasıdır. Yeni standartlar tədris müəssisəsinin işəgötürənlərlə əməkdaşlıq edərək təhsil proqramının məzmununu birlikdə işləməyə sövq edir. Bu səbəbdən də təhsil işçiləri üçün əmək bazarını öyrənmək bacarığı aktual olaraq qalmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Малороссиянова О.И., Кравченко Т.А., Михайлова Л.А. и др. Изучение рынка труда. – Кемерово, 2011, 56 с.
2. Леднев В.С. Государственные образовательные стандарты в системе общего образования – М.: МПСИ, НПО МОДЭК, 2002.
3. Национальная образовательная инициатива “Наша новая школа” [Электронный ресурс] утверждено Президентом РФ Д.А. Медведевым. <http://mon.gov.ru/dok/akt/6591/>. (дата обращения: 28.09.2011).
4. Шиканов С.В. Проблемы современной экономики, №1 (29), 2009,
5. <http://edu.gov.az/az/page/83/587>
6. <http://apa.az/iqtisadiyyat-xeberleri/infrastruktur/azerbaycanda-turizm-ve-otelcilik-uzre-pese-tedris-merkezi-fealiyyete-baslayacaq.html>
7. <http://www.qebele-ih.gov.az/page/61.html>

N.Guliyev

Scientific-theoretical aspects of personnel training in vocational education

Summary

The importance of eliminating problems in the development of vocational education is always associated with the implementation of state programs. In the creating an applied regional labor market, the regulation of legal employment became a key issue in the subject.

Н.Гулиев

Научно-теоретические аспекты подготовки кадров в области профессионального обучения

Резюме

Важность устранения проблем в развитии профессионального образования всегда связана с реализацией государственных программ. Реализация государственных образовательных стандартов путем внедрения новых квалификаций персонала в модели образования и регулирования легальной занятости в создании регионального рынка труда является основной проблемой.

AZƏRBAYCAN TƏHSİLİ: PROBLEMLƏR, TƏKLİFLƏR

Fərid Ağayev,

*Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin
kafedra müdiri, dosent*

E-mail: agayev_f_h@yahoo.com

Təhsil sahəsi Ulu Öndərin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin çox önəm verdiyi və diqqət yetirdiyi sahədir. Bu istər ölkə prezidentinin elm və təhsilə dair sərəncamları və tövsiyələrində, istərsə də Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunda öz əksini tapır. Dövlət büdcəsindən təhsilə ayrılan vəsaitlər hər il artırılır, Azərbaycanın bütün bölgələrində “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb” layihəsi uğurla həyata keçirilir. Bütün bu işlərdə Heydər Əliyev Fondu öz fəaliyyəti ilə Azərbaycan xalqının geniş dəstəyini qazanmışdır. Lakin bunlarla yanaşı, bu gün Azərbaycan təhsilində bir sıra problemlər mövcuddur ki, onlar bütövlükdə görülən işlərə mane olmaqla yanaşı, həm də təhsilin keyfiyyətinə zərbə vurur. Mövzuda təhsildə olan problemləri ümumiləşdirərək, diqqəti aşağıdakılara yönəltmək istədim.

Ümumi təhsillə bağlı problemlər: Qənaətimə görə, ümumtəhsilin qarşısında qoyulan vəzifələr konkretləşdirilməli, məktəbdən bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə ciddi əməl edilməlidir. Bu vəzifələr içərisində başlıca olaraq yüksək biliyə, mədəniyyətə, dünyagörüşünə, əxlaqa, milli və dünyəvi dəyərlərə malik olan sağlam, vətənpərvər gənclərin hazırlanması və tərbiyə edilməsi xüsusi önəm daşmalıdır. Odur ki, orta məktəbin yuxarı

sinif şagirdlərinin ali məktəblərə hazırlanması üçün repititorlardan istifadə edilməsi məsələsi ya hüquqi müstəviyə çıxarılmalı, ya da bu məsələ bircəfəlik həll olunmalıdır. Əgər şagirdləri ali məktəblərə repititorlar hazırlayırsa, bəs onda orta məktəbin vəzifəsi nədir? Repititorluğun ən qorxulu cəhəti fundamental bilik verilmədən şagirdlərin valideynlərinin “pulu hesabına” hazırlanması və nəticədə lazımı keyfiyyətin əldə edilməməsidir. Bu, heç repititorların marağında və imkanları daxilində deyil, onlar əslində şagirdlərə test əzbərlədir, hətta imtahanlarda ən yüksək bal toplamış abituriyentlər də qısa bir zaman ərzində aldıkları “biliklərin” çoxunu unudurlar. Erkən repititorluq da artıq geniş yayılmağa başlamışdır. Bu yaş qrupunda olan gənclər sinif yoldaşlarından ayrılmaq məcburiyyətində qalırlar. Bu isə yetkinlik yaşına çatan oğlan və qızlarda vətənpərvərlik, mərdlik, mübarizlik, səmimilik və milli maraqların şəxsi maraqlardan üstün tutulması kimi keyfiyyətlərin formalaşmasına ciddi əngəl törətmiş olur. Çünki onlar repititor yanında bu keyfiyyətləri aşılayacaq tərbiyə prosesinə deyil, şəxsi maraqlarının (çox vaxt isə valideynlərin arzu və istəklərinin) reallaşdırılması məsələləri ilə məşğul olurlar. Bu gənclər həm də çox ağır psixoloji duruma məruz qalırlar. Belə gənclər daima əsəbi və narahat olur, bu hal da onların

sağlamlığını çox ciddi təhlükə altına atmış olur. Onlar demək olar ki, həyata hazırlanmır, ona görə də məktəbi bitirən gənclərin peşə hazırlığı olmur. Məsələn, dünyanın qabaqcıl dövləti hesab olunan Almaniyada təhsil 12 ildir, lakin bu təhsilə fundamental biliklərlə yanaşı, mütləq cəmiyyətə və dövlətə lazım olan bir peşənin öyrədilməsi, bir əcnəbi dilin (adətən ingilis dilinin) mükəmməl mənimsənilməsi və hətta sürücülük vəsiqəsinin verilməsi də daxildir. “Abituriyent” almanca orta məktəbi bitirən deməkdir. Burada orta məktəbi bitirənlər vahid Dövlət buraxılış imtahanlarını verir və nəticələr kompüterlərə daxil edilir. Ali məktəblərə qəbul da, məhz bu nəticələrə görə müəyyən edilir (spesifik ixtisaslarda əlavə imtahanlara və ya yoxlamalara icazə verilir). Lakin bizdə DİM vahid test üzrə buraxılış imtahanları (attestat vermək üçün), daha sonra isə qəbul imtahanları keçirir (məlum deyil ki, kim kimə inanmır). Hər iki imtahanlar orta təhsil bazasında həyata keçirilir. Fikrimcə, gec-tez bu iki imtahanın bir imtahan ilə əvəz edilməsi ilə bağlı qərar qəbul edilməlidir ki, bununla da həm xeyli miqdarda vəsaitə, həm də vaxta qənaət edilmiş olsun.

Ümumtəhsilə cəlb olunan pedaqoji kadrların professional səviyyələrinin yüksəldilməsi qeyd olunan çatışmazlıqların aradan qaldırılmasında əhəmiyyətli amil olduğundan bu sahəyə xüsusi fikir verilməlidir. Lakin bu problem bilavasitə ali təhsillə bağlı olduğundan bu məsələ eyni zamanda ali məktəbin problemləri sırasına daxildir.

Ali təhsillə bağlı problemlər: Ali məktəblərdə hazırlanan ixtisasların ciddi ekspertizası ilə bu ixtisasların Avropa təhsil standartlarına uyğunluğunun yoxlanılması, həmin ixtisaslara Azərbaycanda olan ehtiyacın müəyyən edilməsi və yalnız bu təhlil əsasında kadr hazırlığının planlaşdırılmasının həyata keçirilməsi çox vacibdir. Bu amil Azərbaycanın mövcud sənaye potensialından səmərəli istifadə edilməsi və onun daha da inkişaf etdirilməsi baxımından da gərəklidir. Tədris planlarında axırıncı dəyişikliklər ixtisasların adlarını Avropa təhsilindəki adlara yaxınlaşdırırsa da, məzmunları çox fərqlidir. Əslində bir çox tədris planları köhnə tədris planlarındakı fənlərin adlarında qismən dəyişikliklər edilməklə düzəldilmiş, hətta bəzilərində bu adlar dəyişilməmişdir. Tədris planlarının optimallaşdırılması, onların Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması, ixtisas üçün mühüm olmayan fənlərin tədris

olunmaması (məsələn, texnika sahəsində bir sıra humanitar fənlərin tədrisi diplomların tanınmasında problemlər yaradır), tədris planına daxil olan fənlərin 100%-lik metodiki təminatına (tədris dilində), müasir tələblərə cavab verən maddi-texniki laboratoriya bazasına və kadr potensialına (elmi dərəcəli və kvalifikasiyalı) malik olan kafedralara kadr hazırlığının həvalə edilməsi əsas şərt kimi qəbul edilməlidir. Avropada olduğu kimi, bizdə də kadr hazırlığı tamamilə ixtisas kafedralarına həvalə olunmalıdır. Əslində keyfiyyətli kadr hazırlığına mane olan bir sıra amillər aradan qaldırılmalıdır. Məsələn, texniki universitetlərdə ümumtəhsil kafedraları adlandırılan riyaziyyat, fizika, kimya və s. kimi kafedraların müəllimlərinin müəyyən seçimlə ixtisas kafedralarına paylanılmasını həyata keçirtmək çox vacibdir. Belə ki, bu kafedralar müstəqil olaraq kadr hazırlığında elə bir məsuliyyət daşımır və tədrisdə ixtisasın xüsusiyyətlərini nəzərə almırlar. Məsələn, onların mexanika, elektronika və yaxud da kompüter mühəndisliyi üçün tədris etdikləri riyaziyyat və fizika fənninin məzmunca elə bir fərqi yoxdur. Çünki bu kafedraların mütəxəssisləri bir qayda olaraq, ixtisasın predmet sahəsini bilmirlər. Lakin Avropa universitetlərində onlar ixtisas kafedralarında işlədiklərindən predmet sahəsini bilir və hətta müəyyən ixtisas fənlərini mənimsəyərək onların tədrisinə cəlb olunurlar.

Ali məktəblər üçün çox ciddi bir problem onların özləri üçün kadrların hazırlanması məsələsidir. Bu, əsasən təhsilin ikinci pilləsi olan magistratura və doktorantura vasitəsi ilə həyata keçirilir. Lakin burada da müəyyən problemlər mövcuddur. Məlumdur ki, magistraturaya qəbul iki mərhələdə DİM tərəfindən həyata keçirilir. Birinci mərhələ məntiqi təfəkkür, informatika və xarici dil fənlərindən imtahanı nəzərdə tutur. Məntiqi təfəkkür bir fənn kimi heç bir tədris planının tərkibinə daxil deyildir. Onda belə sual ortaya çıxır ki, məntiqi təfəkkürdən imtahan nəyə əsaslanır, tələbələr buna necə hazırlaşır və dünya praktikasında magistr təhsili ilə bağlı belə bir imtahan mövcuddurmu? Suala cavab tapmaq yəqin ki, çətin deyildir, çünki belə bir praktika mövcud deyildir. Lakin burada da təhsildəki “işbazlar” öz sözlərini deyirlər – operativ olaraq məntiqi təfəkkürdən müxtəlif kurslar (təbii ki, pullu kurslar) təşkil olunur.

İnformatikaya gəldikdə isə, onun bir fənn kimi qəbul imtahanlarına salınması və testlərin

məzmunu yalnız təəssüf hissi doğurur (bunun üçün testlərin məzmununa baxmaq kifayətdir). Xarici dil testləri isə ixtisasların xarakterini nəzərə almır və bir qayda olaraq, müxtəlif əcnəbi dillərin qrammatikası əsasında tərtib olunur, yəni texniki, humanitar sahələrin tələbələri eyni məzmunlu testlərə cavab verməli olurlar.

Ali təhsilin keyfiyyətinə ciddi təsir edən amillərdən biri də semestr imtahanlarının keçirilməsi formasıdır. Son illər tətbiq olunan çoxballı təhsil sistemi və bu gün bir sıra ali məktəblərdə geniş tətbiq olunan test sistemi, fikrimcə, özünü döğrultmur. Testlə imtahan vermək heç də həmin fənni bilmək demək deyildir. Bu formada imtahan Avropanın heç bir universitetində aparılmır. Semestr imtahanlarının bu formada aparılması ixtisas kafedralarını nüfuzdan salır və tələbələri kafedralardan uzaqlaşdırır. Çünki bu imtahanlar adətən, dekanlar tərəfindən təşkil olunaraq, onların vasitəsi ilə də idarə olunur. İmtahanlar Avropa universitetlərində olduğu kimi, yazılı şəkildə aparılmalı, sonra şifahi sorğu keçirilməli (fənnin məzmununa dair bilik səviyyəsinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə) və mütləq fənni tədris edən müəllimin iştirakı təmin olunmalıdır. İmtahan sessiyalarında yarana biləcək münaqişələrin həll edilməsi üçün münaqişə komissiyalarının tərkibinə tələbələrin də daxil edilməsi prosesi daha da demokratik olardı. Halbuki belə bir praktika Avropada çoxdan mövcuddur. Ciddi problemlərdən biri də tələbə gənclərin asudə vaxtlarının səmərəli təşkili, onların fiziki və hərbi-vətənpərvərlik tərbiyyəsinin yüksəldilməsi, universitetlərin tələbə idman komplekslərinin gənclərin istifadəsinə verilməsinin təmin edilməsi Azərbaycanda kütləvi tələbə idmanının inkişafına nail olunması, tələbələrin ildə bir dəfədən az olmayaraq, ümumi tibbi yoxlamalardan keçirilməsinin təşkil edilməsi, onların narkomaniyaya və digər çirkin əməllərə qurşanmalarının qarşısının alınması çox ciddi və gündəlik işlərin sırasına daxil edilməlidir. Bundan əlavə, ixtisas kafedraları ilə müəssisələrin sıx əməkdaşlığına nail olmalı və tələbələrin gündəlik və istehsalat təcrübələrinin uyğun sənaye müəssisələrində keçirilməsinə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada dəstək verilməlidir. Təəssüf ki, çox vaxt bu məsələlər şəxsi tanışlıq zəminində həyata keçirilir. Qabaqcıl sənaye müəssisələrinin əməkdaşlarının universitetlərdə mühazirələr oxumaları, onlarla görüşlərin keçirilməsi təşkil olunmalı və bu müəssisələrin

kafedralara əməli köməyi həyata keçirilməlidir. Dövlət sifarişi əsasında təhsil alan tələbələrin iş yerlərinə təyinat almaları təmin olunmalıdır.

Texniki-peşə təhsili sahəsində problemlər:

Dünyanın qabaqcıl ölkələrindən olan Almaniya və Yaponiyanın təcrübəsi göstərir ki, bu ölkələrin inkişafının əsas səbəbi, məhz peşə təhsili sahəsinin inkişafı ilə bağlıdır. Adı çəkilən ölkələrdə orta təhsil forması kimi orta-texniki təhsil forması üstünlük təşkil edir. Bu təhsil forması hesabına adı çəkilən texnologiya ölkələri tələb olunan professional işçi kadrlarla təmin olunurlar. Bu sistem ölkə gənclərinin mütəxəssis kimi formalaşmasında, onlardan gələcəyin yüksək peşəkarlığa malik mühəndis-konstruktorların, ixtiraçıların və alimlərin hazırlanmasında önəmli rol oynayır. Ölkəmizdə qəbul edilmiş peşə təhsili konsepsiyası dövlətimizin bu sahəyə nə qədər diqqət verməsini bir daha təsdiqləmiş olur. Fikrimcə, bu sahədə mütəxəssis hazırlığı, aparılacaq peşələr ciddi təhlil edilməli, respublikamızın əsas sənaye sahələrinin tələbatı və inkişaf perspektivləri nəzərə alınmalıdır. Peşə təhsilində qabaqcıl sənaye müəssisələri, layihə-konstruktor büroları və ali təhsil müəssisələri yaxından iştirak etməlidirlər. Onların maddi-texniki təminatları sənayenin bugünkü tələbatına uyğun qurulmalı, təhsilə ali məktəblərin ixtisas kafedralarının aparıcı mütəxəssisləri, gənc magistrantlar və doktorantlar cəlb edilməlidirlər.

Peşə təhsilində yaradıcı gənclərə ixtiraçılıq sahəsində biliklər aşılanmalı, onların malik olduqları peşə sahəsi üzrə ali təhsil almaları üçün hazırlıqlar aparılmalıdır. Bundan əlavə, peşə təhsili sistemində yaradıcılıq müsabiqələri və olimpiadaları, sərğilərin mütəmadi olaraq keçirilməsinə nail olmaq əsas vəsifələrdən hesab edilməlidir. Həmçinin peşə təhsili müəssisələri kiçik istehsal və xidmət müəssisələrinə çevrilməli və beləliklə də, onlar tam müstəqil fəaliyyət göstərmək imkanına malik olmalıdırlar.

Peşə təhsilində əsas diqqət yetirilməli məsələlərdən biri də gənclərin yüksək ünsiyyət və davranış mədəniyyətinə malik olması, müasir dünyagörüşlü gənclər kimi hazırlanmasının təmin edilməsidir. Bu problemlərin həlli təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən hər üç qurumun – ümumtəhsil, texniki-peşə və ali təhsil müəssisələrinin birgə fəaliyyəti nəticəsində mümkündür.

İNSAN KAPİTALI KEYFİYYƏTLİ TƏHSİLƏ ƏSASLANIR

Şahrza Ağayev,
ADPU-nun müəllimi, pedaqogika
üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
qabaqcıl təhsil işçisi
E-mail: shahrza-a@mail.ru

Sevinc Məmmədaliyeva,
Abşeron rayonu,
Xırdalan şəhər 3 nömrəli
məktəb-liseyin direktoru

Açar sözlər: insan kapitalı, keyfiyyətli təhsil, əmək fəaliyyəti, “İnsan İnkişafı Hesabatı”, texnoloji hazırlıq, istedadlı şagirdlər.

Ключевые слова: человеческий капитал, качественное образование, трудовая деятельность, “Отчет о развитии человека”, технологическая подготовка, талантливые ученики.

Key words: human capital, quality education, labor activity, “Human Development Report”, technological preparation, talented pupils.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev müasir təhsilimizin inkişafı haqqında demişdir: *“Azərbaycan çox zəngin ölkədir. Bizim çox zəngin sərvətimiz vardır. Ancaq bizim ən böyük resursumuz insanların biliyi, savadıdır. Öz imkanlarımızdan səmərəli istifadə edərək, maddi kapitalı insan kapitalına çevirməliyik və bunu edirik”.*

İnsan kapitalı dedikdə, hər bir səmərəli fəaliyyətdə olan şəxsin cəmiyyətdə özünü tam ifadə etməsi üçün biliyinin, bacarığının, əlaqələrinin, peşəkarlığının cəmi başa düşülür. Bu, intellekt, sağlamlıq, bilik, keyfiyyətli əmək və həyat şəraitinin yüksək səviyyədə olması ilə səciyəyəldir. İlk dəfə olaraq, “insan kapitalı” anlayışı **Teodor Şults** tərəfindən işlədilmişdir. Bu sahəni onun davamçısı **Heri Bekker** inkişaf etdirmişdir. İnsan kapitalı qazanılması vacib olan ən dəyərli nailiyyətdir. Ona sərf edilən investisiya və eləcə də ailəsinə çəkilən təhsil, səhiyyə, dövlətin xərcləri və mədəni tələbləri aid edilir. İnsanlar bəşər tarixində həmişə heyrətləndirici kəşflərə imza atmışdılar. Kosmik fəzanın tədqiqi, elektromaqnit dalğalarının yaratdığı möcüzələrin kəşfi insan təfəkkürünün məhsuludur. Bu fikirləri

bütün insanlara aid etmək olmaz. Yalnız zehni və fiziki əməyi ilə reallaşan, yüksək idrak səviyyəli insan kapitalına xas olan şəxslər istedad nümayiş etdirə bilirlər. Bu problemin həllində ümumi təhsil məktəblərində təhsilə təlim əməyinə olan marağın formalaşmasının tələb və imkanın qanunauyğunluğunun təmin olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnsan kapitalını səciyələndirən bütün sərmayələrin qoyuluşunda əsas məqsəd hər bir şəxsin istedad və qabiliyyətinin hesabına peşə fəaliyyətində yüksək nəticə əldə etməkdir. Aparılan tədqiqatlardan aydın olur ki, ümumi təhsil məktəblərində şagirdlərin maraqları üzrə qoyulan tələblərlə onların imkanları arasındakı ziddiyyətlərin həllinə lazımcı diqqət göstərilir. Belə olduqda insan kapitalı gözlənilən nəticəni vermir.

Dahi Çin filosofu Konfutsi demişdir: *“Elm və təhsildən faydalanmağı bacaran xalq həmişə firavan yaşayar”.* Müstəqil respublikanın davamlı tərəqqisi insan potensialının inkişafından asılıdır. Yaxşı yaşamağa nail olmaq üçün, keyfiyyətli təhsil sistemi və müasir tələblər səviyyəsində səriştəyə malik, öyrətməyin yolunu bilən müəllim təminatı reallaşmalıdır.

İbtidai təhsildən başlayaraq şagirdlərin dünyada 240 minə yaxın peşə növünün beş tipə bölünməsi barədə maarifləndirilməsi insan kapitalı baxımından gələcəkdə faydalı olmasına əminlik yaradır. Keyfiyyətli təhsilin hesabına arzu olunan peşənin seçilməsində insan kapitalının imkanları genişlənir. Bura daxil olan hər bir peşə növünə (“insan-insan”, “insan-təbiət”, “insan-ışarələr sistemi”, “insan-texnika”, “insan-bədii obraz”) uyğun olaraq şagirdin şəxsi keyfiyyəti barədə məktəbdə müəllimlər dəqiqləşdirmə aparmaqla maarifləndirmə həyata keçirməlidirlər. Məsələn, **“insan-insan”** tipli peşələr üzrə maraqlı olanlarda aşağıdakı şəxsi keyfiyyətlər özünü göstərməlidir:

- yaxşı əhval-ruhiyyənin olması;
- insanların məqsəd və vəzifələrini başa düşmək;
- insanların qarşılıqlı münasibətlərini araşdırmaq bacarığı;
- insanların mənəvi zənginliyini öyrənmək;
- səbr, hövsələ, təmkin, mülayimlik, qarşı tərəfi dinləməyi bacarmaq;
- konkret istehsal, elm, texnika, incəsənət sahələri üzrə bilik nümayiş etdirmək.

İnsan həyatının ən vacib və mürəkkəb məsələlərindən biri peşə seçimidir. Nə üçün biz bu və ya digər peşəni seçirik? İnsana elə gəlir ki, bu sualın cavabı peşə fəaliyyətinin özünə olan marağı ilə bağlıdır. Lakin psixoloqlar insanların əmək fəaliyyətinin **beş** əsas motivini müəyyən ediblər:

1. **Maddi vəsait** – əməkhaqqı.
2. **İşin stabilliyi** – insan ona görə işləyir ki, bu iş onun gələcəyinə ümid verir, çünki stabil və etibarlıdır.
3. **Həmkarlarla ünsiyyət** – insan ona görə işləyir ki, onu maraqlı insanlar, mehriban kollektiv əhatə edir və bu ünsiyyət ona sevinc gətirir.
4. **Peşənin nüfuzlu olması** – hər bir insan seçdiyi peşənin cəmiyyətdə, onu tanıyanlar arasında nüfuzlu olmasını istəyir.
5. **Peşəkarlıq** – öz ixtisasını mükəmməl bilmək, yüksək peşəkarlıq insana əmək fəaliyyətindən həzz almağa stimül verir.

“İnsan-təbiət” – peşə növünün nümayəndələrinə təbiətə məhəbbət hissi xasdır. Əgər şəxs təbiətə öz iş yeri, yaradıcılıq emalatxanası kimi münasibət bəsləyirsə, bu tip peşələr ona uyğundur, əgər təbiətə yalnız təmiz hava udmaq, gəzmək, istirahət etmək mənasında yanaşırsa, bu tip peşələr ona yararsızdır.

“İnsan-texnika” – bu tip peşələrdə istifadə edi-

lən texniki obyektlərin xüsusiyyətləri əsasında peşə tələbləri müəyyən əlamətlərə görə dəqiq müəyyənləşdirilə bilər. Texniki obyektlərin emalı, çevrilməsi, yerdəyişməsi, qiymətləndirilməsi zamanı işçidən hərəkətlərin konkretliliyi, dəqiqliyi, müəyyənliyi tələb olunur. Bu sahədə praktiki təfəkkürün böyük rolu vardır. Texniki-fantaziya, texniki-obyekt və onların hissələrini xəyalən birləşdirmək və ayırmaq qabiliyyəti bu sahədə müvəffəqiyyətin mühüm amillərindəndir.

“İnsan-insan” – peşə növündə əməyin əsas məzmunu insanlar arasında münasibətlərin, qarşılıqlı təsir əlaqələrinin qurulmasından ibarət olur. Əgər belə münasibətlər çətinliklə qurularsa, işdə də çətinliklər yaşanacaq.

“İnsan-ışarələr” – peşə növündə biz gündəlik həyatımızı ışıarələr sistemi ilə təsəvvür etdiyimizdən də çox rastlaşırıq. Bu ışıarələr rəqəm, kod, şərti ışıarə, çertyoj, təbii və süni dillərdən ibarətdir. İstənilən halda insan ışıarəni, nişanı real obyekt və ya hadisənin simvolu kimi qəbul edir. Ona görə də ışıarə sistemi ilə işləyən mütəxəssis bir tərəfdən bu və ya digər simvollarla ışıarə edilən cisimlərin, maddələrin real fiziki, kimyəvi, mexaniki xassələrini mücərrədləşdirməli, digər tərəfdən isə bu ışıarələrin ifadə etdiyi real hadisə və obyektlərin xüsusiyyətlərini təsəvvür etməli, anlamalıdır. Bu tip peşələri seçənlər güclü inkişaf etmiş mücərrəd təfəkkürə və yaradıcı təxəyyülə malik olmalıdır.

“İnsan-bədii obraz” – peşə növü incəsənət, musiqi, bədii ədəbiyyat, aktyor, səhnə fəaliyyəti ilə bağlı peşələrin tələblərinə daxildir. İnsan incəsənətə, yaradıcılıq təxəyyülünə, obrazlı təfəkkürə sahib olmalı, yüksək əməksevərliyi ilə fərqlənməlidir. Bu sahə ilə bağlı əməyin son nəticəsinin müşahidəsi, çox vaxt iş prosesinin asanlıığı barədə səhv təsəvvür formalaşdırır. Bilmək lazımdır ki, ilk baxışda asan və sadə görünən bu nailiyyətlərin arxasında gündəlik gərginlik dayanır. İncəsənət işçisi öz əməyinin nəticəsindən razı qalması üçün ictimai rəyə real qiymət verməli (layiq olduğundan artıq şan-şöhrətə, populyarlığa iddia etməməli), daim məqsədə can atmalıdır. Seçilən peşə üzrə fəaliyyətdə olan şəxsin cəmiyyətdə özünü tam ifadə etməsi üçün biliyini, bacarığını, əlaqələrini, peşəkarlığını nümayiş etdirməklə insan kapitalını ehtiva etmiş olur.

Ölkə prezidenti İlham Əliyevin “Milli iqtisadi

sadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritəsinin başlıca istiqamətləri”nin təsdiqi və bundan irəli gələn məsələlər haqqında 2016-cı il 16 mart tarixli Sərəncamına müvafiq olaraq, milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın 11 sektoru üzrə ümumilikdə 12 strateji yol xəritəsi hazırlanmışdır. Milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi qısa, orta və uzunmüddətli dövrləri əhatə etməklə, 2020-ci ilədək iqtisadi inkişaf strategiyası və tədbirlər planı, 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış və 2025-ci ildən sonrakı dövrləri əhatə edən hədəf baxışdan ibarətdir.

Strateji Yol Xəritəsində hədəflənən istiqamətlərdən biri də insan kapitalının inkişaf etdirilməsidir. İnsan kapitalı əmək məhsuldarlığının artırılmasında, dayanıqlı iqtisadi inkişafda, istehsal və xidmət sektorlarının rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsində, eləcə də ölkənin qlobal bazarlara inteqrasiyasında mühüm rol oynayır. Bu hədəflərin reallaşması, ilk növbədə, təhsilin bütün pillələrində keyfiyyətin yüksəldilməsini mühüm tələb kimi qoyur.

Məktəbəqədər təhsilin uzunmüddətli perspektivdə insan kapitalının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsirini nəzərə alaraq bu istiqamətdə stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsinə, təlim-tərbiyə texnologiyalarının təkmilləşdirilməsinə zərurət vardır. Keyfiyyətli təhsil insan kapitalının formalaşmasında strateji əhəmiyyət kəsb edərək yeni məzmun daşıyır. YUNESKO-nun müəyyən etdiyi beynəlxalq tərifə görə təhsil şəxsiyyətin bacarıq və davranışlarının təkmilləşməsinin elə bir prosesi və nəticəsidir ki, bu zaman o əqli yetkinlik və fərdi inkişafa nail olur. Deməli, təhsil insanda əqli yetkinlik və fərdi inkişafı təmin etməklə bilik və qabiliyyətləri reallaşdırmış olur.

İnsan kapitalının formalaşması dövlətin əsas siyasəti kimi, İnsan İnkişafı İndeksi (İİİ) – 1990-cı ildən etibarən hər il BMT-nin İnkişaf Proqramı tərəfindən nəşr edilən “İnsan İnkişafı Hesabatı”nda dünya ölkələrində əhalinin rifahını əks etdirən göstərici üç ölçüsünü özündə birləşdirir:

1. **Uzun və sağlam ömür** (orta ömür uzunluğu əsasında hesablanır).
2. **Təhsil səviyyəsi** (böyükələr arasında savadlılıq, həmçinin ibtidai, orta və ali məktəblərdə təhsil alanların say nisbəti əsasında hesablanır).
3. **Layiqli yaşayış standartları** (alıcılıq qabiliyyəti pariteti gəlir əsasında hesablanır).

Qeyd olunan göstəricilərin hər biri qarşılıqlı

funksional əlaqədə olub, aparıcı rol oynayır. Təhsilin əhəmiyyətini səciyyələndirən bu dəyərli fikirlər deyilənləri daha da inandırıcı edir: “Təhsil həyata hazırlıq deyil, təhsil həyatın özüdür” (Con Dyui), “XXI əsrin savadsızları oxumağı və yazmağı bacarmayanlar deyil, öyrənməyi, bildiklərini bir kənara qoymağı və yenidən öyrənməyi bacarmayan kəslərdir” (Alvin Toffler).

Ümummilli lider Heydər Əliyev elmin, təhsilin inkişafına milli dövlət quruculuğu prosesinin zəruri əsası kimi yanaşmış, xalqın intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsini vacib vəzifələrdən biri hesab etmişdir. Ötən illərdə respublikanın təhsil sistemində davamlı inkişafa yönəldilmiş əsaslı infrastruktur dəyişikliklərinin baş verməsi, inkişafyönümlü proqram və layihələrin həyata keçirilməsi, məhz ölkə başçısı İlham Əliyevin təhsilə müntəzəm diqqət və qayğısı sayəsində mümkün olmuşdur. Son illərdə imzalanan mühüm fərman və sərəncamlar, dövlət proqramları, ölkənin dövlət büdcəsində təhsilə ayrılan xərclərin ildən-ilə artırılması bu sahədə uğurlu islahatların aparılmasını təmin edir.

İnsan kapitalı milli sərvət kimi digər sahələrin dinamik inkişafını elmi əsaslarla təmin etmək imkanına malik olub, ölkənin iqtisadi qüdrətinin yüksəldilməsində müstəsna əhəmiyyət daşıyır. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında, “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda, “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə insan kapitalının inkişafında fasiləsizliyin təmin edilməsi və formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən ümumi təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə mühüm strateji hədəf kimi dəyər verilir. Tədris olunan hər bir fənnin imkanları daxilində şagirdlərin qazanmış olduqları biliklər, onların əməli fəaliyyətləri zamanı tədqiqatçılıq bacarıqlarını təmin etməsi təhsilin keyfiyyət səviyyəsi ilə düzmütənasiblik təşkil edir. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Milli Kurikulumu çərçivə sənədinə uyğun olaraq ümumtəhsil məktəblərində texnologiya fənninin ibtidai təhsil səviyyəsində vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- şagirdlərdə müqayisə və çeşidləmə, ilkin emal, özünəxidmət və birgəfəaliyyət vərdişləri;
- sadə layihələndirmə, tərtibat, modelləşdirmə, dizayn, canlı təbiətə xidmət bacarıqları;
- ölçü, mütənasiblik, simmetriya və digər həndəsi anlayışları;

– sadə konstruksiyalar və yaradıcı işlərin yerinə yetirilməsi üzrə qabiliyyətlərin aşılması.

Bu məqsədlə fənni tədris edən müəllim keyfiyyətli təhsilin əsasını qoyub insan kapitalının tələblərinə uyğun aşağıda qeyd olunan tədris məsələləri üzrə hərtərəfli bilik və bacarığa malik olmalıdır:

- şagirdlərin hərtərəfli inkişafında texnoloji hazırlığın rolu; texnologiya təliminin prinsip və üsulları; əməyin növləri; sənaye və kənd təsərrüfatı, məişət, kulinariya və özünəxidmət əməyi; sadə əmək, bacarıq və vərdislərin qazanılması;
- heyvanlara, bitkilərə, təbiətə, təbii sərvətlərə, ərzaq məhsullarına qayğılı münasibət tərbiyə etmək; əmək alətləri və vasitələri; emal vasitələrinin quruluşu, iş prinsipi və istifadə qaydaları haqqında anlayışlar; texnoloji əməliyyatlar və onların kompüterləşdirilməsi texnikası, qrafik savad;
- müxtəlif materiallar, onların xassələri, emal formaları və tətbiqi sahələri;
- kağız və kartonla görülən işlər; parça məhsullarının emalı texnologiyası; parça və müxtəlif materiallarla iş;
- texnika, elektrotexnika və elektronika elementləri; modelləşdirmə və konstruksiyatmə;
- məişət mədəniyyəti, kulinariya və özünəxidmət işləri;
- kənd təsərrüfatı istehsalının texnologiyası;
- xalq sənətkarlığı nümunələri üzrə materialların emalı;
- ilkin iqtisadi biliklər əsasında əməyin səmərəli təşkili; sahibkarlığın ümumi əsasları;
- texnologiya və onun tədrisi metodikası kursu üzrə əldə edilən müvafiq bilik, bacarıq və vərdisləri şagirdlərə aşılamaq yolları və onların mənimsənilməsi; istedadlı şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi;

Mövzu ilə bağlı aşağıdakı nəticələri söyləmək olar:

1. Zehni və fiziki əməyi ilə reallaşan yüksək idrak səviyyəli insan kapitalına xas olan şəxslər istedad nümayiş etdirir. Bu problemin həllində ümumi təhsil məktəblərində keyfiyyətli təhsil alana təlim əməyinə olan marağın formalaşmasının tələb və imkanın qanunauyğunluğunun təmin olunması əhəmiyyətlidir.
2. İbtidai təhsildən başlayaraq, eyni zamanda, şagirdlərin arzu olunan peşənin seçilməsi ilə əlaqədar maarifləndirilməsi insan kapitalı baxımın-

dan gələcəkdə faydalı olmasına əminlik verir.

3. Keyfiyyətli təhsil insan kapitalının formalaşmasında strateji əhəmiyyət kəsb edərək yeni məzmun daşıyır. Şəxsiyyətin bacarıq və davranışlarının təkmilləşməsinin elə bir prosesi və nəticəsidir ki, bu zaman o, əqli yetkinlik və fərdi inkişafa nail olur.

ƏDƏBİYYAT

1. Qaralov Z. Tərbiyə (I cild). Bakı, 2003.
2. Azərbaycan Respublikası Ali Təhsilin bakalavr pilləsinin ibtidai sinif müəllimlərinin çərçivə kurikulumu. Bakı, 2008.
3. Mehrabov A. Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri. Bakı: Mütərcim, 2007.
4. Ağayev Ş., Məmmədova S. Texniki-peşə təhsili müəssisələrində təlimin təşkilinin didaktik məsələləri. Bakı: Nasir, 2010.
5. Texnologiya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu I-IX siniflər). Bakı, 2013.

Sh.Aghayev, S.Mammedaliyeva Human capital is based quality education

Summary

The essence of human capital is that the knowledge, ability, relationships, professionalism of the person, quality of the education, the most important issues of human life, (İPI) the knowledge gained by the pupils with in the capabilities of each subject being taught, has been clarified by the current issues, such as providing research skills in their practical activities and the level of quality of education.

Ш.Агаев, С.Мамедалиева Человеческий капитал основан на качественном образовании

Резюме

Суть человеческого капитала заключается в том, что знания, умения, отношения, профессионализм человека, качество образования, важнейшие и наиболее важные проблемы человеческой жизни, (ИПИ) знания, полученные учениками в рамках возможностей каждого учащегося, были разъяснены текущими проблемами, такими как предоставление исследовательских навыков в их практической деятельности и в уровне качества образования.

EKOLOJİ PROSESLƏRDƏ SİNİERGETİK MƏSƏLƏLƏR

Azad Bayramov,

*Silahlı Qüvvələrin Hərbi Akademiyasının professoru,
fizika-riyaziyyat elmləri doktoru
E-mail: azad.bayramov@yahoo.com*

Açar sözlər: ekologiya, sinergizm, qeyri-tarazlı proseslər, entropiya, dissipativ sistemlər.

Ключевые слова: экология, синергизм, неравновесные процессы, энтропия, диссипативные системы.

Key words: ecology, synergism, non-equilibrium processes entropy, dissipativ processes.

Bəşəriyyətin inkişafının bütün dövrlərində, hətta antik dövrlərdə belə insanlar tərəfindən təbiətə, onun yeraltı və yerüstü sərvətlərinə, ətraf mühitə, onun amillərinə (torpaq və su ehtiyatlarına, atmosfərə, flora və faunaya) olduqca qeyri-humanist münasibət formalaşmış, insan-təbiət münasibətlərində çox geniş miqyasda disbalans yaranmış və onun arealı gündən-günə daha da genişləndirilmişdir.

Qeyd olunan hadisələr və proseslər ekologiyanın planetar və bəşəri əhəmiyyətli, bütün elmləri öz ətrafında birləşdirən sərbəst elm sahəsi kimi formalaşmasına çox böyük zərurət yaratmışdır. Hazırda ekologiya insan həyatının bütün sferalarına (sosial-iqtisadi, ailə-məişət, sağlamlıq, texnoloji-tərəqqi və s.) güclü inteqrasiya edən ən perspektivli elm sayılır. Ekoloji aspektlər nəzərə alınmadan həyat fəaliyyətinin heç bir növünün gerçəkləşməsi mümkün deyil.

Ekologiya – canlı orqanizmlərlə onları əhatə edən mühit arasında olan qarşılıqlı münasibətlər haqqında elmdir. Həmçinin ekologiya insanın təbiətdə davranışının nəzəri əsaslarını öyrədir. 1986-cı il 26 aprel tarixində Çernobıl hadisələrindən sonra məlum oldu ki, insanların törətdiyi fəlakətlər min dəfə təbiətin törətdiyi ən kəskin fəlakətlərdən qorxulu və dəhşətlidir. Bugünədək belə güman edirdilər ki, qəflətən təsir göstərən fəlakətlər idarə edilə bilməyən təbiət qüvvəsi ilə bağlıdır. Fəlakətlərə diqqətlə baxdıqda görürük ki, insanla, onun fəaliyyəti ilə bağlı fəlakətlər daha çoxdur və dəhşətlidir. Bunlardan atom reaktorlarında olan qəzalar, kimyəvi zavodlarda olan partlayışları, təyyarə qəzalarını, qatarların toqquşmasını göstərmək olar. Lakin son zamanlar aydın olmuşdur ki, fəlakətlərin belə təbii və süni növlərə ayrılması heç də düzgün deyil.

Şəhərlər, sənaye və şəhər aqlomerasiyaları – binələr, qurğular, nəqliyyat sistemi ağırlıq çəkisi altında əlavə dinamik və statistik yük yaradırlar ki, bu da şəhər, yaşayış sahələrinin, ərazinin çökməsinə səbəb olur. Belə halda daha təsirli effekt yeraltı suların çıxarıldığı zaman baş verir. Bu məsələyə ilk dəfə Yaponiyada diqqət verilmiş, ölkədə 70-ci illərdən bəri Tokio şəhərinin sahəsi 4,5 m enmişdir. XIX əsrin sonundan yeraltı suların intensiv çıxarılması nəticəsində Meksika şəhərinin sahəsi enməyə başladı. Keçən əsrin 70-ci illərinin sonunda şəhərin sahəsi 4 m-dən daha çox və onun Şimali-Şərq hissəsi isə daha çox – 9 m-ə qədər aşağı düşmüşdür. Amerikada isə Lonq-Bic şəhəri burada neft-qaz hasil etdiyinə görə XX əsrin 50-ci illərində 8,8 m enmişdir. Belə enmə şəhərin sənaye obyektlərinə, yaşayış evlərinə, nəqliyyata, dəniz limanına xələl gətirmişdir.

Bəzən bir texnogen, yaxud təbiət hadisəsi digər hadisələrə səbəb olur. Belə proseslər **sinergetik proseslər** adlanır. Təbiət hadisələrinin sayının və texnosferin sıxlığının artması nəticəsində ekoloji riskli sahələr dedikdə bəzən atom elektrik stansiyaları, kimyəvi müəssisələr, yanar və zəhərli anbarlar, nəqliyyat sistemi və s. başa düşülür. Yaşayış ərazilərində sənaye obyektlərinin yüksək konsentrasiyası ilə bağlı təbii fəlakətlər müşayiət olunan texnogen xarakterli fəlakətlər – yanğın, partlayış, kimyəvi elementlərin partlayışını yarada bilər. Belə sinergetik ekoloji fəlakətin qarşısını almaq, ləğv etmək təbii və texnogen fəlakətlərdən çətindir. Hətta inkişaf etmiş ölkələrdə təbii fəlakət zamanı belə texniki qəzaların qarşısını almaq üçün çətinlik çəkirlər.

Respublikamızın alim və mütəxəssislərinə görə texniki qəza ilə əlaqədar olan sinergetik bədbəxtliklərin – fəlakətlərin sayı istehsal fondu resurslarının 50-80% səlisləşdirilməsi ilə artır. Bir sıra mühüm energetika, neft-kimya sənaye, nəqliyyat, inşaat kompleksləri layihə resursları kənarında işləyir və bu sahələri istismar zamanı potensial daxili sahələrə çevirir. Belə ki, 1993-1998-ci illərdə respublikada neft-qaz boruları sahələrində 10-dək müxtəlif miqyaslı belə hadisə qeydə alınmışdır. Sinergetik hadisələrin inkişafı təbiət, texniki, ekoloji fəlakətlər arasında sıx əlaqə olduğunu göstərir. Məlum olduğu kimi, fəlakətlərin çoxunun təbiətlə bağlılığı göstəriləndiyi halda, onlar əsasən insan fəaliyyəti ilə

bağlıdır. Son illər Afrikada baş verən dəhşətli quraqlığın (bu quraqlıq nəticəsində 100 minlərlə insan aclıqdan tələf olmuşdur) insan fəaliyyəti ilə bağlılığı bildirilir. Alimlərə görə, bu quraqlıq iqlimin dəyişməsi ilə deyil, əhali tərəfindən kənd təsərrüfatı işlərinin düzgün aparılmaması üzündən baş vermişdir.

Sinergetika – (yunan dilində synergtikos – müştərək, yəni birgə fəaliyyət göstərən) elə bir elm istiqamətidir ki, burada hansısa struktur elementləri (altsistemləri) arasında olan əlaqələr öyrənilir. Bu elementlər qeyri-tarazlıq halında maddə və enerjinin ətraf mühitlə intensiv mübadiləsi nəticəsində açıq sistemlərdə (bioloji, fiziki-kimyəvi və s.) əmələ gəlir. Belə sistemlərdə altsistemlərin uzlaşdırılmış hərəkəti müşahidə olunur, nəticədə onların nizama salınmasının dərəcəsi artır, yəni entropiyası azalır (öz-özünü təşkil etməsi).

Sinergetikanın əsasını qeyri-tarazlı proseslərin termodinamikası, təsadüfi proseslərin qeyri-xətti rəqs və dalğalarının nəzəriyyəsi təşkil edir. Öz-özünü təşkil etmə – bu, dissipativ mühitdə zamanla inkişaf edən fəza strukturlarının qurulmasıdır. Onların parametrləri sistem tərəfindən təyin olunur və mənbəyin fəza strukturu, qeyri-tarazlıq (enerjisi, kütləsi və s.) sistemin ilkin vəziyyəti və onun hüdudlarından zəif asılıdır.

Dissipativ sistemlər hərəkət etdikdə onların tam mexaniki enerjisi (kinetik və potensial enerjiləri) azalır, başqa növ enerjilərə keçir (məsələn, istilik enerjisinə). Dissipativ sistemlər qeyri-mexaniki də ola bilər. Onların əsas xüsusiyyəti nizamlanmış prosesin enerjisinin addım-addım nizamlanmamış prosesin enerjisinə keçməsi və axırda istilik enerjisinə çevrilməsidir. Belə ki, elektrik konturlar sistemi dissipativ sistemdir. Çünki burada ommik müqavimətə görə rəqs edən elektrik cərəyanı get-gedə sönmür və elektrik enerjisi coulun istilik enerjisinə keçir. Ekologiyada sinergizmin bir cəhəti də ondan ibarətdir ki, o canlı orqanizmin iki və ya bir neçə dərman preparatlarının birgə təsirindən və ayrı-ayrı dərmanların təsirindən də güclüdür.

Sinergetika **fundamental** bir anlayışdır. Onun entropiya kimi dərin fəlsəfi və fiziki mənası vardır. Sinergetika ümumiləşdirici elm olmaqla, öz-özünü tənzimləyən mürəkkəb sistemlərin əsas qanunlarını araşdırır. Bura qeyri-xətti dinamika, xaos, fraktallar, böhran keçidləri, bifurkasiyalar,

dalğalar, solitonlar, sahə effektləri və s. elm sahələri daxildir. Qeyd etmək lazımdır ki, öz-özünü tənzimləyən, idarə edən dinamik sistemlər – System of Systems (SoS – ing., sistemlərin sistemi) adlanır. Ona görə də SoS dinamikası sinergetikanın qanunları ilə təsvir olunur. Sinergetikanın predmeti gözlənilməyən hadisələrin səbəblərini təhlil etməkdən ibarətdir. Bunun üçün dinamik sistemlərin nəzəriyyəsi (riyazi aparatı) istifadə edilir. Tənzimlənmənin əmələ gəlməsi, təşkili, inkişafı və öz-özünü mürəkkəbləşdirmə qanunlarının araşdırılması sinergetikada həll edilən məsələlərdəndir. Sinergetikanın məqsədi fiziki, kimyəvi, iqtisadi, ekoloji və s. müxtəlif məsələlərin həlli zamanı nizama salınması, qurulması və formalaşdırılmasıdır. Elm və texnikada bir sıra məsələlərin həllində sinergetizm qanunlarından və yeni riyazi metodlardan istifadə etməklə, müxtəlif təbiətli mürəkkəb proseslərin təhlili əsas problemlərdən biridir.

Klassik riyazi fizikada biz əməliyyatları xətti tənliklərlə aparırıq. Bu tənliklərdə məchul kəmiyyətlər birinci dərəcədə olurlar. Reallıqda isə müxtəlif xarici təsirlər altında eyni şəkildə gedən prosesləri təsvir edirlər. Təsirlərin intensivliyi artdıqca, kəmiyyətdə dəyişikliklər müşahidə olunur və yeni keyfiyyətlər əmələ gəlir. Lakin həddindən artıq intensiv xarici təsirlər sistemin keyfiyyətə yeni bir hərəkətinə səbəb olur. Bu halda qeyri-xətti riyazi modellərdən istifadə edilir. Burada sinergetikanın ən vacib məsələlərindən biri qeyri-xətti hadisələri tədqiq edən və çoxlu sistemlərə tətbiq oluna bilən ümumi metodların yaradılmasıdır. Xaricdən təsir edən amilləri idarə etməklə, bu sistemlərin nəzarətdə saxlanması sinergetik sistemlərin ən vacib xüsusiyyətlərindən biridir. Məsələn, hüceyrələrə kimyəvi maddələrlə təsir etməklə, hüceyrələrin inkişaf sürətini idarə etmək olar.

Ekologiyada sinergetik metod aşağıda göstərilən mühüm prinsiplərə əsaslanır:

- təbiət iyerarxiya qanuna uyğun olaraq bir neçə açıq, qeyri-xətti və müxtəlif səviyyədə təşkil olunmuş (populyasiya, biosenoza, ekosistem və s.) sistemlərə strukturlaşdırılıb;
- bu səviyyələrin arasında olan əlaqə qonşu səviyyələrdə olan sistemlərin xaos və tarazlaşdırılmamış halları vasitəsi ilə yaranır;

- qeyri-xətti sistemlər birləşəndə yeni qurum hissələrinin cəminə bərabər olmur, o başqa səviyyədə olan yeni qurumun sistemini yaradır;
- bütün bu sistemlər üçün ümumi xüsusiyyət öz-özünü təşkil etmədir (bu inkişaf sisteminin daxili qanunauyğunluq xassəsidir).

Nizamlanmamış haldan nizamlanmış hala keçid zamanı bütün inkişaf edən sistemlər özlərini eyni şəkildə aparır. Onların inkişafını təsvir etmək üçün sinergetikanın riyazi aparatından istifadə olunur. Tarazlıq halından uzaq şəraitlərdə təbiətdə olan sistemlərin hərəkəti haqqında sinergetik təsəvvür yaratmaq böyük əhəmiyyət kəsb edir. Açıq sistemlərdə entropiyanın balansdan çıxması və artması zamanı yeni nizama salınmış strukturlar (dissipativ) əmələ gələ bilər. Bu strukturlar başlanğıc halından asılı deyil, onların quruluşu və xüsusiyyətləri qabaqcadan təyin oluna bilmir. Dissipativ strukturlar yeni şəraitlərə uyğun tarazlaşdırılır və onların əmələ gəlməsi zamanı sistemin inkişaf istiqaməti dəyişir. Sinergetik yanaşma ilə ekologiyanın bir neçə qlobal məsələsi həll oluna bilər. Xüsusən, sinergetikanın qanunları bioloji evolyusiyanın (inkişafın) qanunauyğunluğunu daha düzgün əsaslandırır. Mikro evolyusiya – mərhələ-mərhələ xeyirli fərdi mutasiyaların toplanılması haqqında Darvinin nəzəriyyəsidir, lakin bu nəzəriyyə evolyusiyanı tam şəkildə izah etmir. Sinergetika təbiətdə inkişaf, nəyin hesabına baş verir? – sualına daha düzgün cavab verir.

Ekologiyada sinergetizm sistemologiya adlanır. Bu termini 1965-ci ildə rus alimi İ.B.Novikov təklif etmişdir. Sistemologiyanın əsasları 1989-cu ildə rus alimi A.A.Boqdanov tərəfindən qoyulmuşdur. O, açıq yəni ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi olan sistemlərin təşkil olunması və inkişafının əsas qanunauyğunluqlarını təyin etmişdir. A.A.Boqdanov xüsusən aşağıda göstərilən əsasları irəli sürmüşdür:

- biorequlyasiya (biofeedback – ing.) əsasında sistemin öz-özünə təşkil olunması;
- ətraf mühitin təsirə məruz qalan və inkişafın hərəkət qüvvəsi olan sistemin dinamik tarazlığının qeyri-stabilliyi;
- sistemin daxili ziddiyyətlərinin həlli yolunda böhranların yaranma qanunauyğunluğu;
- sistemlərin divergensiyası və onların müxtəlifliyinin artımı;

- sistemlərin divergensiyasının onun stabilliyi ilə əlaqəsi;
- sistemin inkişafının progressiv və dönməz vektoru;
- ümumi əlaqə;
- dünya inkişafında sistemin fəza və zaman üzrə aramsızlığı.

Akademik Məmmədov Q.Ş. sinergetizmə aid iki anlayışda aşağıdakıları irəli sürüb:

Çirkləndiricilərin sinergetizmi – ilk çirkləndiricilərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində canlı orqanizmlər üçün daha təhlükəli törəmə çirkləndiricisi əmələ gəlir. Məsələn, azot-oksidi və avtomobil mühərriklərindən çıxan karbon qazı günəş işığı ilə birləşərək “fotokimyəvi smog” adlı yeni, daha zəhərli maddələr əmələ gətirir və misin iştirakı ilə suda ftorun zəhərlilik dərəcəsi artır, kükürd-oksidinin atmosferdə sənaye tozu olduqda zərərliliyi 2-3 dəfə artır.

Zəhərin təsir sinergetizmi – orqanizmə eyni vaxtda bir neçə zəhərli maddənin təsiri. Sinerqizm zamanı zəhərlər daha çox (hər zəhərin ayrı-ayrılıqda təsirindən fərqli olaraq) öldürücü təsir göstərir.

Təbiətdə sinergetizmin təsirinə bir misal da göstərək. Turş yağışlar və onun materiallara sinergetik təsiri. Turş yağışların ən nəzəri cəlb edən nəticələrindən biri arxitektura binaların və incəsənət əsərlərinin dağılmasıdır. Bura əhəng daşından və ya mərmərdən hazırlanmış emallar və məmulatlar daxildir. Turşu ilə əhəng daşı arasında qarşılıqlı əlaqə olduqca tez aşınmağa və eroziyaya səbəb olur. Mütəxəssislər qurğusunun, digər ağır və zəhərli maddələrin turşulu yağışlarla həll olmasından da son dərəcə narahatlıq keçirirlər. Belə ki, turş yağışlar qrunut sularının çirklənməsinə gətirib çıxarır. Yağıntı və qazların təsiri zamanı onların zədələyici təsiri metalların iştirakı ilə katalitik reaksiyanın intensivliyi, həmçinin sinergetizmdən, yəni bir maddənin (materialın) digərinə təsirini gücləndirmə qabiliyyətindən asılıdır. Son olaraq qeyd edək ki, ümumiyyətlə, ekologiyada **iki növ sistem** vardır:

- müəyyən genetik proqram ilə təyin olunmuş mərkəzləşdirilmiş sistem;
- sistemin elementlərinin stoxastik qarşılıqlı təsirinin əsasında formalaşdırılmış, mərkəzləşdirilmiş sinergetik sistem.

Sinergetik sistemlərin elementlər arasında qarşılıqlı təsirin dialektikası həll olunmayıb. Bu yerdə

Nils Borun belə bir fikrini xatırlayaq: “Həqiqətin əks tərəfi başqa bir həqiqətdir və müxtəlif fikirlərin arasında həqiqət yox, məhz problem mövcuddur”.

ƏDƏBİYYAT

1. Пашаев А.М., Байрамов А.А. Основы экологии. Антропогенные факторы. Монография: “Уфуг”, Баку, 2002, 380 с.
2. Байрамов А.А, Нəрби мühəndис екологийası. ААНМ, Тəрəqqи, 2014, 370 səh.
3. Мəммədov Q.Ş., Хəлilov M.Y. Ekologiya, ətraf mühit və insan. Bakı, Elm, 2006, 608 səh.
4. Левина С.В. Применение синергетического подхода при изложении основ экологии // Педагогика. 2012, 911-913 с.
5. Арзинов В.И. Синергетика как феномен постнеклассической науки. Москва, 1999.
6. Киселев Н.Н. Объект экологии и его эволюция: философско-методологический аспект. Киев, 1979.

A.Bayramov

Synergetic problems in ecological processes

Summary

The article deals with a phenomenon such as synergetism in nature, its role and influence in the study of environmental problems. It has been shown that the synergetics laws are used not only in the environment, but also in the broader sense of entropy, the relationship of synergetics with the thermodynamics of non-equilibrium processes, dissipative systems and unsettled processes.

A.Байрамов

Синергетические проблемы в экологических процессах

Резюме

В статье рассматривается явление, такое как синергетизм в природе, его роль и влияние при изучении экологических проблем. Было показано, что законы синергетики используются не только в окружающей среде, но и в более широком смысле энтропии, взаимосвязи синергетики с термодинамикой неравновесных процессов, диссипативных систем и неурегулированных процессов.

TƏKƏRLİ ROBOTLARIN QURULUŞU

Rasim Əlizadə,

Azərbaycan Texniki Universitetinin Maşın və mexanizmlər nəzəriyyəsi kafedrasının müdiri, texniki elmlər doktoru, professor
E-mail: alizada_rasim@hotmail.com, rasimalizade@iyte.edu.tr

Açar sözlər: texniki robot, kinematik zəncir, rover, struktur sintezi, mühərrik, diferensial mexanizm.

Ключевые слова: технический робот, кинематическая цепь, ровер, структурный синтез, двигатель, дифференциальный механизм.

Key words: technical robot, kinematic chain, rover, structural synthesis, engine, differential mechanism.

Ilk dəfə təkərli robot Mars və Ay səthində hərəkət etmək üçün yaradılmışdır. Təkərli robota verilən tərifdə qeyd olunur: “Təkərli robot təbii və süni maneəli ərazidə hərəkət edə bilən sistemdir”. Şəkil 1.1-də göstəriləyi kimi, təkərli robotun kinematik quruluşu hər iki tərəf üçün simmetrik strukturu altı təkərdən ibarətdir. Hər tərəfin biri-birinə əsas qol və iki kinematik zəncir ilə bağlı olan üç təkəri var. **Rover** adlanan əsas qol, iki qoşma yerinə malikdir ki, onlardan birincisi arxa təkərə bağlıdır, ikincisi isə platformada quraşdırılır. Rover kinematik zəncirdir, roverin ikinci qolu digər iki təkərli iki dövrəli kinematik zəncir ilə birləşdirilmişdir. İkinci qoşulma sisteminə **buqer** deyilir (şəkil 1.2). İkiçiyinli bənddən və arabaçılıqdan ibarət kinematik zəncir saxlama adlanır. Hərəkətli platformalı mobil robotlar Rover adlanır. Roverlər yükləri yüksək sürətlə nəql edə bilir və platformanın mövqeyini və istiqamətini düzgün şəkildə əks etdirirlər. İlk rover “Lunaxod” və ikinci rover isə platformaya bağlanmış altı təkəri sistem idi. Bu əlaqə lingli mexanizmdən, dempferdən və əlaqəedicidən ibarət idi.

Arabaçılığın yeni mexanizmi simmetrik bağlanmış iki Çebışev lambda-mexanizmindən ibarətdir.

Hərəkət yaradıcı mexanizmi kimi, iki qoşalaşmış lambda-mexanizmidən istifadə olunur. Burada mexanizmin aralıq bəndləri giriş bəndin rolunu yerinə yetirir. Aralıq bəndin M_1 və M_2 nöqtələri düz xətt boyunca hərəkət etməsi üçün zəruri və kifayətdir ki, $3d-a=2b$ şərti yerinə yetirilsin.

Robot çex dilində “rabota”, yəni işləmək mənasını özündə ehtiva edir və hərəkətli və ya stasionar şəkildə fəaliyyət göstərən mənasındadır. Onlar hazır verilmiş program əsasında işləri icra edirlər. Lakin zaman keçdikcə bu sözün ilkin mənası dəyişilmiş və yeni anlamda, ilk dəfə olaraq Çexiya yazıçısı Jozef Karel Çapek tərəfindən yazılmış elmi-fantastik əsərdə işlənmişdir.

Robotların yaranma tarixi çox qədimdir. Zaman keçdikcə robotlar avtomatik işləyən köməkçi maşınların funksiyasından daha inkişaf edərək, maşınqayırmada ən geniş tətbiq olunan sənaye maşınlarına (robotlara) çevrilmişdir. Artıq bu gün robotlardan hər yerdə uğurla istifadə edilir.

Bu yazının verilməsində əsas məqsəd təhsil alanlar arasında robot texnikası sahəsinə marağı artırmaq və onlarda robot texnologiyalarından sərbəst istifadə bacarığını formalaşdırmaqdan ibarətdir.

D parametrinin uzunluğu $1,55a \leq d \leq 3a$ (şəkil 1.1) daxilində dəyişdirilə bilər. Eyni quruluşlu ikinci saxlama kinematik zənciri hərəkətli platformanın əks tərəfində yığılmışdır. Sağ və sol saxlamalar bir-biri ilə dişli diferensial mexanizm ilə bağlıdır (şəkil 1.1). Platformanın bir tərəfi maneənin üstünə qalxdığı anda, bu mexanizm platformanı yellənən oymaqlar ətrafında dönmə bucağının yarımı qədər fırladır (şəkil 1.1). Beləliklə, təkərli robot altı təkər ilə təchiz olunmuşdur ki, onun platformasında **pəstahlar**, **alətlər** və ya xüsusi qurğularla işləmək üçün **manipulyator** quraşdırıla bilər. Maili səthdə hərəkət edən rover, platformanın üfüqi vəziyyətini saxlayır. 3D kompüter modelləşdirmədən sonra roverlər yerüstü operatorlardan göndərilən əmrlər ilə idarə olunur. Mürəkkəb yerdəyişmələr məsələn, yüksək dağlığa qalxması, roverlərin kosmosda işləməsi üçün yeni konstruksiyalar layihələndirilir. Gələcəkdə isə roverlərin naviqasiya sistemi yaxşılaşdırılacaq.

Məsələ

Altı təkərli, paralel strukturlu $C_1=6$, üç bucaqlı $c_b=3$ və bir hərəkət edən platformalı $B = 1$ roveri yaradın (şəkil 1.1). Hər müstəqil konturunun sol və sağ quraşdırmalarında hərəkətiliyinin parametri $\{\lambda_k\}_1^8=3$ (şəkil 1.1). Sol və sağ quraşdırmalarda birhərəkətli kinematik cütlərin

sayı $P_1=30$. Quraşdırmanın iki kinematik zənciri diferensial dişli mexanizm ilə birləşdirilir. Paralel rover üçün mühərriklərin sayını tapın. Həmçinin rover platformasının mövqeyini və istiqamətini təyin edin.

İlk növbədə, müstəqil konturların sayını hesablayırıq:

$$L = C - B = c_1 + c_b - B = 6 + 3 - 1 = 8$$

Professor Əlizadənin struktur formulundan istifadə edərək, paralel təkərli roverin mühərriklərinin sayını hesablayırıq:

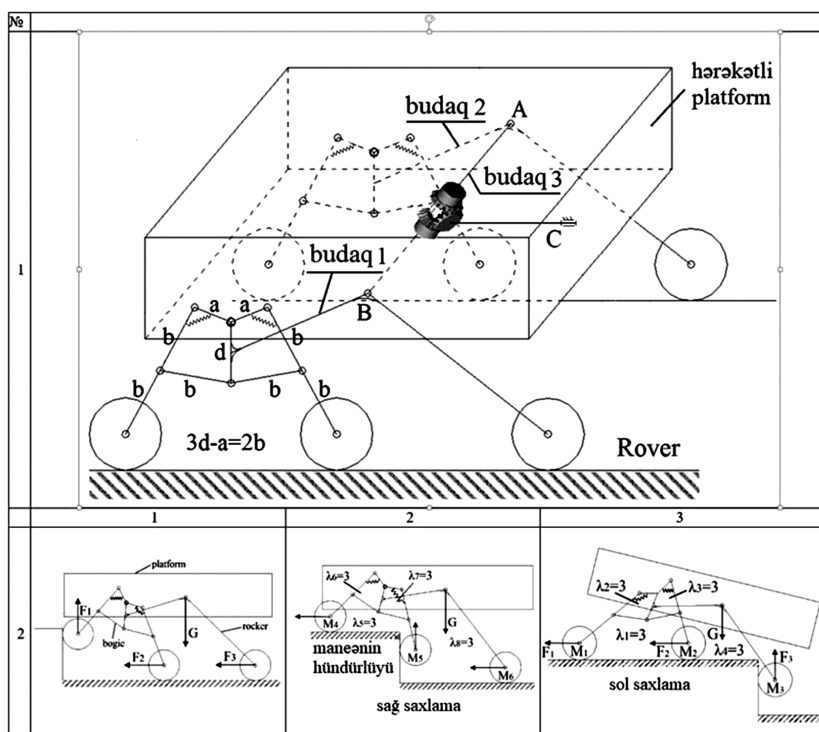
$$M = \sum_{f=1}^5 f P_f - \lambda(C - B) = P_1 - \lambda(c_1 + c_b - B) = 30 - 3(6 + 3 - 1) = 6$$

Hərəkət tənliyindən istifadə edərək, rover platformasının yerdəyişmə növlərinin sayını hesablayırıq:

$$m = \lambda + (1 + d_1 - D) c_1 = 6 + (1 + 2 - 3) = 6$$

Bu üsul ilə şəkil 1-də göstərilmiş təkərli rove- rin mexanizminin struktur sintezi məsələsi həll olunur. İkiqat lambda-arabaçılıq, yay və amorti- zatorların istifadəsi yüksək sürətli roverlər üçün yaxşı həlldir.

Şəkil 1. Roker-buqer mexanizminin kinematik sxemi

ƏDƏBİYYAT

1. Alizade R., Bayram C., Gezgin E., Structural Synthesis of serial platform manipulators, IFToMM J., Mechanism and Machine Theory 42, 2007, 580-599.
2. Kong X., Gosselin C.M., Type synthesis of parallel mechanisms, Springer 2007.
3. Freudenstein F., Alizade R., On the degree of freedom of mechanisms with variable general constraint, IV World IFToMM Congress, England, 1975, 51-56.
4. Alizade R., On the degree of freedom of kinematic chain, Az. Pol. Inst., Automation design of mechanisms, manipulator and robots, Baku, 1988, 3-14.
5. Alizade R., Bayram C., Structural synthesis of parallel manipulators, IFToMM J. Mech. Mach, Theory 39, 2004, 857-870.
6. Alizade R.I., Can F.C., Gezgin E., Structural synthesis of Euclidean platform robot manipulators with variable general constraints, IFToMM J. Mech. Mach. Theory 43, 2008, 1431-1449.

R. Alizade

The structure of wheeled robots

Summary

For the first time in this article, the structure of wheeled robots was determined and valuable ideas were put forward. Taking into account the fact that our technology is an age of robotics, we offer our readers the ideas of a world-famous scientist.

Р.Ализаде

Структура колесных роботов

Резюме

Впервые в этой статье была определена структура колесных роботов и выдвинуты ценные идеи. Принимая во внимание возраст техники, управление роботами, мы представляем нашим читателям идеи и мысли всемирно известного ученого.

KOREYA İNSAN RESURLARI İNKİŞAFI XİDMƏTİNİN NÜMAYƏNDƏLƏRİ TƏRƏFİNDƏN HAZIRLANMIŞ KURİKULUMLARIN TƏQDİMƏTİ

Bu yaxınlarda Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyində Təhsil İnstitutunun və Koreya İnsan Resursları İnkişafı Xidmətinin nümayəndələri ilə növbəti görüş keçirilib.

Görüşün əsas məqsədi Azərbaycan və Koreya hökumətləri arasındakı razılaşmaya uyğun olaraq, Sənaye və İnnovasiyalar üzrə Bakı Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzinin bazasında Koreya təhsil standartları əsasında yaradılacaq Peşə Təhsil Mərkəzi layihəsi çərçivəsində tədris olunması nəzərdə tutulan 8 ixtisas (elektronika, elektrik,

avtomatlaşdırma, avtomobil, tikinti, sənaye və quraşdırma, İKT, mexanika) üzrə hazırlanmış təhsil proqramlarının (kurikulumların) və tədris vəsaitlərinin təqdimatı və müzakirələrin aparılması olub.

Koreyalı ekspertlər təhsil proqramları (kurikulumlar) və tədris vəsaitləri barədə geniş məlumat verərək, səriştəyə əsaslanan kurikulumların 80%-nin təcrübəyə uyğun tərtib edildiyini bildirdilər. Həmçinin görüşdə layihə çərçivəsində təhsil proqramlarından istifadə edəcək ixtisaslı kadrların cəlb edilməsi, təlimləndirilməsi və hazırlığı məsələlərinə dair fikir mübadiləsi aparılıb. Təqdim olunan kurikulumlar və tədris modulları Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin nümayəndələri tərəfindən müsbət dəyərləndirilib və onların tətbiqinin peşə təhsilinin, eləcə də təhsilalanların bilik və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi istiqamətində xüsusi önəm kəsb edəcəyi vurğulanıb.

НЕОБХОДИМОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ МЕТОДА МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ (MDR), КАК ГЛАВНОГО ФАКТОРА ПОДГОТОВКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Муслим Ибрагимов,

доктор экономических наук,
профессор и заведующий кафедрой «Экономики» UNEC
E-mail: m.ibrahimzade@gmail.ru

***Açar sözlər:** yüksək səviyyəli mütəxəssislər, fənlərarası təlim və tədqiqatlar, MDR, tətbiqi iqtisadiyyat, multidisiplinar (çoxistiqamətli) komandalər.*

***Ключевые слова:** специалисты высокого уровня обучения, междисциплинарное обучение и исследование, MDR, прикладная экономика, многопрофильные команды.*

***Key words:** high-level specialists, interdisciplinary education and research, economics of application, multidisciplinary (multidisciplinary) groups.*

В эпоху повсеместного развития наукоемких технологий и снижения удельного веса ручного труда в произведенной продукции, а также доли одних примитивных средств производства, является главной тенденцией современного развития общества. Такая ситуация вызывает необходимость создания образовательно-производственных кластеров. Такие кластеры, должны не просто влиять на конечный результат, который выражается в количестве дипломированных специалистов, но и непосредственно и очень тесно взаимо-

действовать с другими элементами экономического цикла. Таким образом, обучение специалиста, будучи наиглавнейшим звеном товарно-производственного цикла, также находит свое отражение в цепочке добавленной стоимости. Именно тогда, обучающее звено становится экономически значимой категорией, поскольку является главной и движущей силой развития общества. Но современная система подготовки профессиональных специалистов состоит не только из элементов отвечающих за обучение высококлассных работников, дело в том, что в

основе данного кластера всегда будет присутствовать научно-исследовательский фундамент. В самом деле, именно исследования в духе R&D, является путеводителем развития общества в будущем, а не пресловутый рынок со всеми его законами. Даже при том, что рынок определяет спрос на ту или иную профессию, предложение высокого уровня специалитета будет зависеть от преподавательского состава. В самом деле, даже при наличии определенных способностей уровень специалиста выходящего на рынок труда все еще тесно коррелируемый с уровнем знаний преподавателя. Это значит, что преподаватель все время должен быть динамичен и востребован, поскольку именно от этого зависит его участие в производстве продукта, коим прежде всего является специалист. «Передающий знания» – преподаватель или мастер, наставник или как угодно можно называть это звено, без должного умения проводить исследования все еще будет продолжать учить «аппрентеров» принципам работы «Мартеновских печей». Все это в конечном итоге отразится на способности производить конкурентоспособную продукцию, с низкой стоимостью к добавленной стоимости и как итог будет запущен конвейер по «производству» «lowskillsworkers», который не просто модернизировать и почти невозможно остановить.

Рассматривая все этапы обучения, мы основываемся на необходимости выделить те этапы подготовки специалистов, где происходят наиболее ощутимые изменения. Изменения в направлениях подготовке специалистов происходят под влиянием большого количества элементов, которые часто не входят и не включаются в область специальности. В современном мире трудно быть специалистом узкой области и не обладать навыками других профессий. В данном случае выявляется проблема междисциплинарного обучения будущего специалиста. Но данное утверждение является далеко не новой и в принципе, такой подход вполне выдерживается многими учебными заведениями. Проблема основывается на умении интегрировать разные по своей сути области

в единую модель профессионального обучения. В данном вопросе выявляется проблема использования методов междисциплинарного исследования (Multidisciplinary research (MDR)).

Разработанность проблемы. Междисциплинарные исследования (MDR) являются направлением передового научного исследования вот уже более 20 лет (Vastag, 2008). И на сегодняшний день наблюдается нарастающая тенденция, при котором именно использование данного подхода позволяет решать многие проблемы общества (Colwell, 1998; Kragt, Robson, Macleod, 2013). Важность использования знаний из различных научных дисциплин для решения проблем в реальном мире была сформулирована Поппером (1963), который писал: «Мы не специалисты, по какому-либо предмету, мы специалисты которые могут решать проблемы. И проблемы могут пересекаться прямо через границы любого предмета или дисциплины» (стр. 88).

Новые дискуссии по междисциплинарности, были инициированы в конце 1960-х годов и продолжались в 1970-х годах в контексте дискуссий о технологических недостатках, технологическом прогнозировании и защите окружающей среды (Apostel et al., 1972). Поддержка научных инноваций и экономического роста, а также возможность более широкой интеграции по всем дисциплинам с целью решения сложных социальных проблем, явилось главным фактором все большего распространения такого подхода организации исследований. Например, интерес к подготовке прикладных экономистов представляет собой представления от многопрофильных команд, которые включают социологов. Больше внимания уделяется формированию групп для решения серьезных социальных проблем, связанных с увеличением финансовой поддержки этих мероприятий, - это главный фактор, который повышает стимулы для экономистов работать с другими специалистами из других областей науки. Бати (Batie, 2008) отмечает, что общество меняется, и, как следствие, прикладные экономисты должны рассмотреть возможность перестройки своих профес-

сиональных ожиданий, чтобы сохранить свою актуальность. В частности, возрос спрос на научную информацию, которая дает возможность исходить из современной ситуации в политике и в управлении; отражает различные системы ценностей и культурные нормы; и включает в себя значимое участие заинтересованных сторон для передачи знаний в действие (Batie, 2008). Эти различные требования бросают вызовы на новые разработки и новые парадигмы для научного исследования. Ученые на всех этапах развития научной карьеры получают сигналы о том, что MDR служит для решения сложных социальных проблем. Молодые специалисты все чаще сталкиваются с междисциплинарными программами выпускников которые, поощряют интеграцию по всем дисциплинам.

В некоторых секторах, например, в промышленности, государство в лице создаваемых национальных и международных лабораторий поощряют и стимулируют междисциплинарное сотрудничество в качестве средства поиска решений по конкретным вопросам.

Методика исследования. В данной статье мы хотели бы сфокусироваться на проблеме MDR, как основополагающего подхода современного исследования. А также стимулирующего звена в подготовке высококлассных специалистов. Так, например можно задаться вопросом - является ли прикладная экономика, как профессия, успешной в создании соответствующих стимулов для поддержания своей актуальности в меняющемся научном ландшафте? Департаменты, учреждения и профессиональные общества играют важную роль и влияют на междисциплинарное обучение, поскольку включают различные смежные и не смежные области. Так, можно выделить экономистов для отдельных отраслей будь то сельское хозяйство или нефтяная промышленность. Именно такой симбиоз дает наиболее ощутимый результат, поскольку затрагивает экономическую предпосылку на всем протяжении технологического процесса. (Национальная академия наук, Комитет по содействию междисциплинарным исследованиям, 2004 г.). Прикладные

экономисты исследовали свою роль в решении проблем с партнерами из других дисциплин на протяжении десятилетий (Ahearn, 1997; Antle and Wagenet, 1995; Dobbs, 1987; Johnson, 1971; Swanson, 1979; Young, 1995; Zilberman, 1994). В области прикладной экономики растет доля позиций, где есть большой спрос на специалистов с навыками, подходящими для междисциплинарного сотрудничества или имеющих способностью работать в многопрофильных командах (Marks, Cobourn, and Mooney, 2011). Сложность проблем по их типологии, которые стараются решать экономисты, возрастают по масштабу и широте, что потенциально может изменить их профессиональную деятельность и разнообразие интересов в рамках профессии (Eidman, 1995; Zapata, 2009). Однако мы все еще мало знаем о том, как профессиональный экономист участвует в междисциплинарной работе, с какими проблемами могут столкнуться те, кто работает в междисциплинарном контексте. Кроме того, мало изучены потребности или возможности изменений на уровне департаментов и институтов, а также о потенциальной роли национальных, региональных и других профессиональных обществ в формировании стимулов для такого рода исследований. Это очень важно по многим причинам, поскольку могут быть использованы для адаптации прикладной экономики к меняющимся социальным требованиям. В данном вопросе раскрывается сущность подготовки высококвалифицированного специалиста – «High skills worker».

В данном контексте существенное значение имеет определение наиболее приемлемого «дизайна» дисциплин, который в конечном итоге будет формировать облик саморазвивающегося специалиста.

В тоже время, каждая дисциплина привносит в исследование различные интеллектуальные рамки, которые способствуют конфликту, особенно на ранних этапах формирования команды (Bracken and Oughton, 2006; Eggins and MacDonald, 2003; Somerville and Rapport, 2000). Например, стилизованные математические модели поведения, поощряе-

мые экономистами (и вознаграждаемые в дисциплинарных публикациях), могут создавать барьеры для общения с другими областями, которые не охватывают эти типы описаний (Duffy, 2011). Представители социальных и естественных наук могут также привносить и использовать сугубо специфические методы исследований. (Dobbs, 1987; Harris, Lyon, and Clarke, 2008). Strang (2009) отмечает, что люди могут приносить неравные уровни социального, экономического и политического капитала в группы MDR; некоторые люди могут быть вовлечены как запоздалые мысли в команде, а не как равные члены, что может ограничить их потенциал в полной мере помочь команде. Однако обширный опыт MDR первого и второго авторов предполагает, что раннее совместное планирование и взаимное доверие, основанные на многолетнем сотрудничестве, часто могут преодолеть эти препятствия. Существует много мнений относительно того, как лучше всего продвигать команды и действия MDR, чтобы они были успешными. Эта статья помогает заполнить нишу в прикладной экономической литературе, способствуя пониманию существующих препятствий или проблем среди практиков MDR в прикладной экономике. Результаты могут также служить ориентиром для реформирования структур стимулов для MDR в академических учреждениях и профессиональных ассоциациях. В 2011 году ряд американских ученых провели интернет-опрос, чтобы выявить восприятие и степень участия в MDR членами сельскохозяйственных и прикладных экономических факультетов в Соединенных Штатах. База данных контактов по электронной почте была собрана в октябре и ноябре 2010 года, посетив веб-сайты для каждого отдела США, перечисленные на веб-сайте Ассоциации сельского хозяйства и прикладной экономики (AAEA) (AAEA, 2010).

Результаты показали, что 59% опрошенных согласны с тем, что «Профессиональные навыки экономистов от участия в MDR в будущем будут повышаться. Young (1993, 1995) также исследует вопросы, призванные

пролить свет на некоторые препятствия для формирования команды MDR, такие как различные методологии исследования и терминологии между дисциплинами и логистикой, такие как сбор данных и совместное использование и совместное авторство».

Результаты исследования. В целом полученные результаты показывают, что среди прикладных экономистов существует значительный интерес и участие в MDR и мнение о том, что профессиональные навыки от участия в MDR возрастают и, вероятно, будут расти в будущем. Однако оптимизм в отношении будущих достижений от MDR зависит от степени опыта и подготовки специалистов членов команды MDR. Все категории респондентов выражают позитивные взгляды относительно вероятных будущих возможностей повышения профессионализма от участия в МЛУ, но практикующие, которые больше всего участвуют в MDR, немного более консервативны в отношении перспективы будущих возможностей, чем те респонденты, которые менее вовлечены в MDR.

Однако этот значительный энтузиазм в отношении участия в МЛУ среди респондентов опроса смягчается некоторыми «институциональными» реалиями относительно противоречивых стимулов, а также вопросами, связанными с соответствующей оценкой работы MDR. Во время стремительно меняющихся бюджетных потребностей и стремления к командам, которые занимаются вопросами «большого вызова», существует напряженность между стимулами и возможностями извне так и внутри профессии.

Заключение. В статье мы попытались объединить две главные проблемы, которые по своей сути близки и относительно друг от друга. Так, подготовка высокого уровня специалиста зависит от уровня знаний, а именно от научной компетенции преподавателя. Получаемые доходы от научных исследований стимулирует преподавателя вести исследования, что в конечном счете положительно отражается на профессиональном уровне будущего специалиста. В тоже время в экономической системе сложных цепочек добавленной стоимости и товарных

производств наибольшую актуальность приобретает работа в команде представленных специалистов различных направлений профессий, типа MDR.

ЛИТЕРАТУРА

1. Apostel L., Berger G., Briggs A. and Michaud G. eds. *Interdisciplinarity: Problems of Teaching and Research in Universities*. Paris, France: Organization for Economic Cooperation and Development, 1972.
2. Batie S.S. "Wicked Problems and Applied Economics". *American Journal of Agricultural Economics* 90 (2008):1176–91.
3. Bracken L. and Oughton E. "What Do You Mean?" The Importance of Language in Developing Interdisciplinary Research". *Transactions of the Institute of British Geographers* 31 (2006):371–82.
4. Clason, D.L., and T.J. Dormody. "Analyzing Data Measured by Individual Likert-type Items". *Journal of Agricultural Education* 35 (1994): 31–35.
5. Eggins H. and MacDonald R. eds. *The Scholarship of Academic Development*. Buckingham, UK, and Philadelphia, PA: SRHE and Open University Press, 2003.
6. National Academy of Sciences, Committee on a New Biology for the 21st Century. *A New Biology for the 21st Century*. Washington, DC: National Academies Press, 2009. www.nap.edu/catalog.php?record_id512764 (Accessed October 4, 2011).
7. National Academy of Sciences, Committee on Science, Engineering, and Public Policy. *Rising Above the Gathering Storm: Energizing and Employing America for a Brighter Economic Future*. Committee on Prosperity in the Global Economy of the 21st Century: an agenda for American science and technology. Washington, DC: National Academies Press, 2007. Internet site: www.nap.edu/catalog/11463.html (Accessed January 12, 2013).
8. Pfirman S.L., Collins J.P., Lowes S. and Michaels A.F. "Collaborative Efforts: Promoting Interdisciplinary Scholars". *The Chronicle of Higher Education* February 11, 2005). Internet site: <http://chronicle.com/article/CollaborativeEfforts-/35536> (Accessed February 1, 2012).
9. Popper K. *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. New York, NY: Routledge and Kegan Paul, 1963.
10. Rawson D. "Models of Interprofessional Work: Likely Theories and Possibilities". *Going Interprofessional. Working Together for Health and Welfare*. A. Leathard, ed. London, UK: Routledge, 1994.
11. Reis, R.M. "Interdisciplinary Research and Your Scientific Career". *The Chronicle of Higher Education* (September 29, 2000). Internet site: <http://chronicle.com/article/InterdisciplinaryResearch-/46386/> (Accessed February 1, 2012).

M.İbrahimov

Professional mütəxəssislərin hazırlanmasında fənlərarası tədqiqat metodunun tətbiq edilməsinin zəruriliyi əsas amil kimi

Xülasə

Məqalədə mütəxəssislərin hazırlanması və müəllimdə elmi tədqiqat bacarıqları arasında sıx əlaqədən danışılır. Effektiv tədqiqat üsulu olaraq, yüksək peşəkar mütəxəssislərin fənlərarası təhsili üçün optimal "dizayn" təmin edən fənlərarası tədqiqat metodunun tətbiq edilməsi zərurəti nəzərə alınır.

M.İbrahimov

The need to use interdisciplinary research method in the training of professional personnel is a key factor

Summary

The article is spoken about the intense relationship between the training of specialists and the scientific research abilities of the teaching staff. As a method of effective research, the need to apply an interdisciplinary research method that provides an optimal "design" for the interdisciplinary research method of highly qualified specialists is taken into account in the article.

TƏHSİLİN KEYFİYYƏT TƏMİNATINDA MONİTORİNG YƏ QİYMƏTLƏNDİRMƏNİN ROLU

İlham Cavadov,
*Təhsil İnstitutunun şöbə müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*
E-mail: ilham1979@mail.ru

Açar sözlər: təhsil, qiymətləndirmə, monitoring, keyfiyyət, standart, meyar, nailiyyət.

Ключевые слова: образование, оценивания, мониторинг, качество, стандарт, критерии, достижения.

Key words: education, assessment, monitoring, quality, standards, criterion, achievement.

Ölkə prezidenti İlham Əliyevin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” sənədində təhsil vacib həyati dəyər, inkişafın əsas göstəricisi kimi təqdim olunur. İnsan həyatının keyfiyyəti haqqında təsəvvürlər onun təhsil nailiyyətlərindən ayrılmaz bir faktoru kimi qeyd edilir. Cəmiyyətin hər bir vətəndaşı üçün təhsilin əlçatan olmasının təmin edilməsi istiqamətində işlərin davam etdirilməsinin vacibliyi vurğulanır [1]. Strategiyada təhsilin yüksək keyfiyyətini təmin etmək üçün təhsil sahəsində monitoring, keyfiyyət və fəaliyyət göstəriciləri sisteminin inkişaf etdirilməsi vacib problem kimi qarşıya qoyulur [1]. Bu baxımdan təhsilin keyfiyyəti probleminin araşdırılması, onun mahiyyəti və məzmunu məsələsinə həm elmi, həm də təcrübi nöqteyi-nəzərdən aydınlıq gətirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Göstərilən problemlərin həllinin reallaşdırılması təhsil sistemində mövcud qanunvericilik və normativ aktların, dövlət təhsil standartlarının (kurikulumun), bazar iqtisadi münasibətlərinin tələbləri səviyyəsində həyata keçirilməsindən və təhsildə idarəetmə proseslərinin düzgün və keyfiyyətli tənzimlənməsindən çox asılıdır.

Məlumdur ki, təlim prosesinin və təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin keyfiyyətə monitoringi və ekspertizasının aparılması problemini pedaqogikanın mühüm bir sahəsi olan **pedaqoji kvalimetriya** öyrənir. “**Kvali**” – latın dilində “keyfiyyət”, “metro” isə yunan dilində “ölçürəm” deməkdir [2]. Deməli, pedaqoji kvalimetriyanın məqsədi təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin monitoringi, həmçinin keyfiyyətə ekspertizasının aparılmasıdır. Pedaqoji kvalimetriyanın əldə etdiyi material və məlumatlar, özünün daha ümumiləşmiş və praktik ifadəsini pedaqoji monitoring sistemində tapır. Təlim-təbriyə prosesinin monitoringi bütün istiqamətlərdə pedaqoji proseslərin təhlilini, diaqnostikasını və layihələşdirilməsini həyata keçirməyə imkan verir. Müxtəlif fəaliyyət sahələrində idarəetmənin informasiya təminatı problemi həmişə olub və bu gün də aktuallığını itirməmişdir. Bu problemin həlli monitoring və qiymətləndirmə araşdırmaları ilə həyata keçirilə bilər. Hazırda monitoring informasiya təminatının ən müasir üsullarından biri sayılır və təhsil sahəsində müvəffəqiyyətlə istifadə olunur. Onu da qeyd edək ki, pedaqoji prosesin və təhsil sisteminin keyfiyyətinin monitoring və qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə olunaraq fasiləsiz izlənilməsi prosesin qiymətləndirilməsi-

ni çətinləşdirir. Monitoring və qiymətləndirmənin texnoloji əsası işlənilməli, təhsilin keyfiyyətinin informasiya təminatı mütəmadi həyata keçirilməli və təhsilin idarə olunmasında səmərəliliyin yüksəldilməsi təmin olunmalı, toplanılmış, ümumiləşdirilmiş informasiyalar əsasında qərarların qəbul edilməsi gerçəkləşdirilməlidir. Bu iş, təkcə monitoring probleminin həlli ilə birbaşa məşğul olan əməkdaşlarla (ekspertlərlə) deyil, həm də pedaqoji ictimaiyyətin ən geniş dairələri əldə olunan informasiyadan istifadənin xüsusiyyətləri haqqında biliklərin yayılmasını təmin etməlidir. Təhsil müəssisələrinin rəhbərləri, müəllim və valideynlər bu sahədə xüsusi hazırlığa malik olmadıqda, xidmət dairələri tərəfindən əldə edilən məlumatlardan səmərəli şəkildə istifadə edə bilmirlər. Pedaqoji monitoringin səmərəli nəticələr verməsi üçün aşağıdakı tələblərə əməl edilməlidir:

- *ekspertizanı keçirənlər səriştəli mütəxəssislər olmalıdır;*
- *təhsil müəssisələrində işlərin vəziyyəti barədə vaxtında və dəqiq məlumatlar almaq imkanı yaradılmalıdır;*
- *qiymətləndirmənin meyarları və diaqnostikası öyrənilən sahəyə uyğun məzmununda hazırlanmalıdır;*
- *nəticələr, verilən tövsiyə və təkliflər elmi şəkildə əsaslandırılmış, tam, obyektiv və konkret olmalıdır;*
- *qiymətləndirmənin elmi cəhətdən əsaslandırılmış nəticəsi məzmunlu, təsirli olmalı, onun yerinə yetirilməsinə vaxtında təşkilati və metodik yardım edilməlidir;*
- *monitorinq və qiymətləndirməyə aid ən yaxşı iş təcrübəsi ümumiləşdirilməli və yayılmalıdır.* [2, səh. 27].

Qeyd edilən tələblərin həyata keçirilməsi, təhsil sistemində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə müvəffəqiyyətlə nail olmaq üçün geniş imkanlar açır. Sadalanan məsələlərdən də görüldüyü kimi, təhsil müəssisəsinin pedaqoji monitoringi pedaqoji proses, onun ayn-ayn sahələrinin və nəticələrinin qiymətləndirilməsi vasitəsi ilə həyata keçirilir. **Təhsil müəssisəsinin monitoringi və qiymətləndirilməsi ayrı-ayrı problemlər olmasına baxmayaraq, qarşılıqlı vəhdətdə olub bir-birini tamamlayır və hər ikisinin məqsədlərinə aşağıdakıları daxil etmək olar:**

- pedaqoji proses, onun ayrı-ayrı sahələri və nəticələri haqqında məlumatların toplanılması və gedişinə nəzarətin təşkilini;
- təlim prosesində qarşıya qoyulmuş məqsədə hansı səviyyədə nail olunmasının müəyyən edilməsini;
- pedaqoji proses və onun ayrı-ayrı sahələrinin fəaliyyətinin nəzarətdə saxlanılmasının təmin olunmasını [2, səh. 19].

Deməli, qiymətləndirmə təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsini təmin edən, səmərəliliyini artıran mexanizm kimi çıxış edir. Göründüyü kimi, təhsildə keyfiyyətə nail olmaq üçün ilk növbədə, təhsil müəssisəsində təlim-tərbiyə prosesi düzgün idarə olunmalı, onun bütün mərhələlərində təhsilin keyfiyyətinin monitoringi və qiymətləndirilməsi aparılmalıdır. Beləliklə, aydın olur ki, pedaqoji prosesdə monitoring və qiymətləndirmə problemi təhsildə keyfiyyətin təmin olunması və onun ölçülməsi vasitəsi kimi təşəkkül tapmışdır.

Təlim prosesində keyfiyyət problemi üzrə tədqiqatların metodologiyasına qabaqcıl təhsil müəssisələrinin müəyyənləşdirilməsi, onların təlim nəticələrinin toplanılması, tədris prosesinin başlanğıcında təhsilalanların bilik səviyyəsi haqqında məlumat, müəssisənin inkişaf dinamikasının izlənməsi, həmçinin qabaqcıl təcrübənin mexanizminin öyrənilməsi daxildir. Aşağıdakı məsələlərin həlli məqsədi ilə monitoring sisteminin hər bir komponenti ildə iki və ya üç dəfə nəzərdən keçirilməlidir:

- *təlim məqsədlərinin həll olunma səviyyəsi;*
- *əvvəlki yoxlama ilə müqayisədə təhsilalanların qənaətbəxş inkişafının təmin olunması;*
- *təhsilalanların öz sinifləri və ya yaşlıları ilə müqayisədə qənaətbəxş inkişafının dinamikası;*
- *pedaqoji işçilərin təkmilləşdirilməsi üçün göstəricilərin hazırlanması;*
- *fənn materiallarının təhsilalanların fiziki və əqli inkişaf səviyyəsinə uyğunluğu;*
- *təhsilalanların güclü və zəif cəhətlərinin müəyyən edilmə səviyyəsi.*

Təklif olunan bu monitoring sistemi təlim prosesini nəzərə almaqla məqsəd-nəticə modeli əsasında qurulmuş və belə olan halda hər bir təhsilalanın biliyinin inkişafının öyrənilməsi, onun nəticələrini bütün sinfə tətbiq etmək imkanı nəzərdə tutulmuşdur.

XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq dünyada təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı yanaşmaları, tendensiyaları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- *təhsilin keyfiyyətinə bazar iqtisadiyyatı münaşibətlərinin bərqərar olduğu hazırkı dövrdə işə götürənlərin, onların ailələrinin və əmək bazarının müvafiq tələbləri əsasında baxılmalı;*
- *təhsilin keyfiyyəti, ona nəzarət və onun idarə olunması, təhsil standartlarının mövcudluğu, qeyri-hökumət qurumları tərəfindən standartın tətbiqi vəziyyətinin öyrənilməsi, təhsil müəssisəsinin müstəqilliyinin təmin olunması və başqa göstəricilər də nəzərə alınaraq kompleks şəkildə həyata keçirilməli;*
- *təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin daxili və xarici qiymətləndirilməsi, əlaqələndirilməli və onun inkişafı, hesabatvermə məsələləri keyfiyyətin qiymətləndirilməsi sisteminin inkişafını təmin edən əsas parametrlər kimi götürülməli;*
- *təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində və nəticələrin təhlilinin aparılmasında modelləşdirmənin çoxpilləli sistemindən istifadə olunmalıdır [3].*

Təhsilin keyfiyyətinin monitorinq müşahidələri ilə qiymətləndirilməsi mexanizmi aşağıdakı istiqamətləri özündə birləşdirir:

- *mövcud dövlət standartlarının tələblərini yerinə yetirmək üçün kriteriyaların müəyyən olunmasını;*
- *lazımi təlimatların formalaşmasını və nəticələrin qiymətləndirilməsini;*
- *keyfiyyətin yüksək səviyyəyə qaldırılması üçün konkret tədbirlərin görülməsini, perspektiv stratejiyanın müəyyənləşdirilməsini [2, səh. 177].*

Təhsil müəssisələrində keyfiyyətin idarə olunmasında qiymətləndirmə fəaliyyəti xüsusi yer tutur. İlk növbədə, istənilən obyektin, eləcə də təhsil müəssisəsinin keyfiyyət səviyyəsinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi üçün əvvəlcədən keyfiyyət göstəriciləri müəyyənləşdirilməli, sonra effektivlik səviyyəsinin ölçülməsindən alınan nəticələr, optimal variant kimi seçilmiş modelin (etalonun) keyfiyyət göstəriciləri ilə müqayisə edilməlidir. Təhsilin keyfiyyətini müəyyənləşdirərkən onun üç əsas tərkib hissəsi – məzmun, texnologiya və əldə olunmuş nailiyyətlər təhlil olunmalı və ayrı-ayrı sahələr üzrə nəticələr çıxarılmalıdır. Təhsilin keyfiyyəti çoxparametrlili və mürəkkəb proses olduğundan nəticələrin qiymət-

ləndirilməsi variantları hazırlandıqda sistemli yanaşmadan istifadə olunmalıdır.

Parametrlər əsasında qiymətləndirmə aşağıdakı göstəricilər üzrə aparıla bilər:

- təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsi;
- təhsilalanların fərdi inkişaf dinamikası;
- təhsil prosesində baş verən əlavə effektlərin (həm müsbət, həm də mənfi) nəzərə alınması;
- müəllim və məktəb rəhbərliyinin səriştəliliyi;
- təhsil müəssisəsinin cəmiyyətdə reytingi.

Alınan nəticələr hər göstərici üçün ayrıca ümumiləşdirilməli və toplanılmış ballara görə təhsil müəssisəsinin inkişaf dinamikası qeyd edilməlidir. Ümumi nəticə o halda müsbət hesab olunur ki, əsas proseslərin heç birində nəticələrin dinamikası mənfi olmasın [4, səh.7].

Müxtəlif idarəetmə səviyyələrində təhsilin keyfiyyətinin monitorinqi və qiymətləndirilməsinin təşkili zamanı aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır:

- təhsilin keyfiyyətinin idarə olunmasının məqsədləri;
- təhsilin keyfiyyətinin monitorinqi və qiymətləndirilməsinin texnoloji vasitələrinin işlənilməsi;
- pedaqoji prosesin əsas iştirakçılarının fəaliyyət istiqamətlərinin inkişaf etdirilməsi;
- təhsildə keyfiyyətin idarə olunması sisteminin modelləşdirilməsi;
- hazırlanmış proqramların təhsilin keyfiyyətinə təsir göstərən ən vacib parametrlərin nəzərə alınması.

Aparılmış müşahidə və təhlillər göstərir ki, təhsil sistemində keyfiyyətə nəzarət mexanizmi olan monitorinqin əsas cəhətlərindən biri də prosesi xarakterizə edən göstəricilərin (indikatorların) düzgün müəyyən edilməsidir. **Bu zaman monitorinqin praktiki yerinə yetirilməsini xeyli çətinləşdirən bir sıra məsələlər nəzərə alınmalıdır [5, s.116]:**

- məlumatların mərkəzləşdirilmiş qaydada toplanılması;
- böyük həcmli məlumatın operativ işlənilməsi;
- hesablamaların nəticələrinin həqiqiliyi;
- məlumatların qorunmasının etibarlılığı;
- məlumatların vaxtında emal edilməsi.

Təlim prosesində yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə sadalanan problemlərin həll olunmasına imkan verir.

- Keyfiyyətin qiymətləndirilməsi (keyfiyyətin idarə edilməsi) üzrə mümkün olan sistem müəyyən edilir. Bu halda, müxtəlif test xidmətləri keyfiyyətin qiymətləndirilməsi ilə uyğunlaşdırılmalı, onların nəticələri keyfiyyətin qiymətləndirilməsində istifadə olunmalıdır. Standartlaşdırılan prosedurlarla, ölçülmüş təhsil nəticələri bütövlükdə təhsil sisteminin keyfiyyəti ilə eyniləşdirilməməlidir.
- Təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi prosesinə əks-mərkəzləşdirilmiş variantiv təhsil sisteminə uyğun baxılmalı, nəticə deyil, məhz proses ciddi tənzim edilməli, güclü nəzarət sistemi tətbiq olunmalıdır.

Keyfiyyətin qiymətləndirilməsi haqqında irəli sürülən bütün mülahizələrin mahiyyətində təhsil keyfiyyətini yüksəltmək kimi xoş niyyət durur. Lakin bəzi hallarda sosial sistemlərdə baş verdiyi kimi, yaxşı məqsədlər üçün sərf edilən vəsait bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edən nəticələrə gətirib çıxarır. Ona görə də çox vaxt keyfiyyətin qiymətləndirilməsi idarəetmə orqanlarının (xüsusilə əks-mərkəzləşmə aparılmış sistem şəraitində) sistemin necə işləməsi, təhsilə istiqamətləndirilən büdcə vəsaitindən nə dərəcədə effektiv istifadə edilməsi haqqında vaxtında və etibarlı informasiya ala bilmələri üçün də istifadə olunur. Artıq keyfiyyətin yüksəldilməsi problemi deyil, yuxarı orqanların dəqiq informasiya ilə təmin olunması problemi, təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinə müasir mexanizmlərin tətbiqi ilə nəzarət probleminin effektivliyi məsələsi müzakirə edilir. Burada açıq-aşkar məqsədlərin dəyişdirilməsi baş verir ki, bu da olduqca diqqətə layiqdir. Qeyd edilməlidir ki, informasiya axınının aşağıdan yuxarı hərəkət etməsinin vacibliyi faktı ilə razılaşmaq olar, lakin onun təmin olunma vəzifəsi tabeçilik üzrə ikinci dərəcəli hesab edilir.

Bu hərəkət tədris müəssisəsinin kadr potensialı və eləcə də rəhbər işçilərin iş keyfiyyətinin yüksəldilməsi sahəsində yalnız ümumi məqsədlər kontekstində müəyyən məna kəsb edir. Beləliklə, keyfiyyətin qiymətləndirilməsi sisteminin yaradılmasının əsl məqsədini təhsilin nəticələri və müvafiq fəaliyyət haqqında informasiya axınının gücləndirilməsi ilə təhsil key-

fiyyətinin yüksəldilməsi üçün münasib şəraitin yaradılması kimi müəyyənləşdirmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası", "Kurikulum" jurnalı, 2013, №4, s.103-113.
2. Mərdanov M.C., Ağamalıyev R.A., Mehra-
bov A.O., Qardaşov T.B. Təhsil sistemində monitoring və qiymətləndirmə. Bakı: Çayı-
oğlu, 2003, 416 səh.
3. Mehra-
bov A.O. Təhsildə keyfiyyət, ona nə-
zarət olunmasının təşkili xüsusiyyətləri.
"Təhsil Problemləri" qəzeti, № 43.44 (170-
171), 1-10 avqust 2005.
4. Mehra-
bov A.O., Ağamalıyev R.A. Təhsil
sistemində keyfiyyət və onun idarə olunması.
Bakı, TPI-nin elmi əsərləri, 2004, səh.7.
5. Mehra-
bov A.O., Cavadov İ.A. Ümumtəhsil
məktəblərində monitoring və qiymətləndirmə.
Bakı, Mütərcim, 2007, 187 səh.

İ.Javadov

Role of monitoring and evaluation in quality assurance of education

Summary

The article deals with quality monitoring and evaluation in education. It has been established that the quality of education should not be linked to just results, but should be interpreted in greater detail. Learning outcomes can not be overlooked by the educational process and the conditions created for it. There is a strong direct and indirect relationship between them.

И.Джавадов

Роль мониторинга и оценивание качества образования

Резюме

В статье рассматривается контроль качества и оценивание в образовании. Было установлено, что качество образования должно не только быть связано с результатами, но и должно толковаться более подробно. Результаты обучения не могут быть упущены учебным процессом и созданными для него условиями. Между ними существует прямая и косвенная связь.

STRATEJİ YOL XƏRİTƏLƏRİNDƏ İSTEHLAKÇI HÜQUQLARI VƏ PEŞƏ TƏHSİLİNDƏ KVALİFİKASIYA MƏSƏLƏLƏRİ

Rəsul Əsgərov,
Təhsil İnstitutunun Peşə-ixtisas
təhsili şöbəsinin müdiri,
əməkdar müəllim
E-mail: rasulasgar@mail.ru

Malik Qurbanov,
Təhsil İnstitutunun baş
mütəxəssisi, dissertant
E-mail: ehsilproblemləri@mail.ru

Açar sözlər: təhsil, iqtisadi inkişaf, məşğulluq siyasəti, peşə standartı, Strateji Yol Xəritəsi, istehlakçı hüquqları, kvalifikasiya, pilot layihə, Dövlət Strategiyası.

Ключевые слова: образование, экономическое развитие, политика занятости, профессиональный стандарт, Стратегическая Дорожная Карта, права потребителей, квалификация, пилотный проект, Государственная стратегия.

Key words: education, economic development, development, employment policy, occupational standard, Strategic Road Map, consumer rights, qualification, pilot project, State Strategy.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci il 19 yanvar tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı və 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş strateji yol xəritələrinə uyğun olaraq peşə təhsilli kadr hazırlığı bu günün və gələcəyin əsas strateji amili kimi aktualıq kəsb edir.

Apardığımız təhlillərə görə, strateji yol xəritələrində istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsinin əsas məqsədləri aşağıdakıları ehtiva edir.

- maliyyə məhsulları üzrə dəqiq və aydın məlumatların təqdim edilməsi və müqayisəliliyin artırılması;
- müvafiq qurumların fəaliyyətini əlaqələndirməklə, bank sisteminin səmərəliliyinin artırılması və dayanıqlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi;
- istehlakçıların maliyyə məlumatlılığının, savadının və bacarıqlarının artırılması vasitəsi ilə əhalinin maliyyə xidmətlərindən istifadəsinin stimullaşdırılması;
- ədalətli bazar prinsiplərinin tətbiqi və rəqabətin gücləndirilməsi;

– proaktiv nəzarət vasitəsi ilə istehlakçıların potensial maliyyə itkilərinin qarşısının alınması.

Azərbaycanda istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi üzrə qeyd olunan istiqamətlərdə bir sıra zəruri tədbirlər görülmüşdür. Məsuliyyətli kreditləşmə üzrə tələblər tətbiq olunmuş, kredit üçün müraciət prosesi və onun şərtləri barədə məlumatların müştərilərə təqdim olunması prinsipi müəyyən edilmişdir. Bununla yanaşı, banklardan borcaların kredit üzrə bütün xərclərini əhatə edən faktiki illik faiz dərəcəsi (FİFD) açıqlanmalıdır. Müştərilərin şikayət etmək hüquqları müəyyən edilmiş və şikayətlərə baxılması standartları reallaşdırılmışdır. Tələblərə əsasən, banklar daimi əsasda maliyyə hesabatlarını ictimaiyyətə açıqlamaladırlar.

AMB, beynəlxalq maliyyə institutları və özəl sektor əhali və sahibkarların maliyyə savadlılığının artırılması sahəsində tədbirlər həyata keçirilməsinə, resursların səfərbər edilməsi, görülən işlərin səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə müvafiq qurumların işlərinin koordinasiyasına ehtiyac vardır.

Peşə təhsili və təliminin (PTT) inkişafı üzrə

Strateji Yol Xəritəsində 2020, 2025 və daha sonrakı illər artan modelə əsaslanır. Burada məqsəd istedadlı gəncləri cəlb edən və prioritet sektorları yüksək əmək məhsuldarlığına malik olan innovativ işçi qüvvəsi ilə təmin edən beynəlxalq cəhətdən tanınmış PTT sistemini formalaşdırmaqdır. PTT sistemi müəssisə və işəgötürənlərlə çox yaxından əməkdaşlıq edərək, ilk peşə-ixtisas təhsili və təlimi, peşə təhsilinin davam etdirilməsi istiqamətində ehtiyacların təmin edilməsini nəzərdə tutur.

Birinci mərhələdə (2020-ci ilədək) peşə təhsili və təlimi sisteminin səriştəli işçilərlə təmin edilməsi (optimallaşdırılması), yeni peşə standartları, təhsil standartları və proqramlarının (kurikulumların) hazırlanması nəzərdə tutulur. Bu mərhələdə “Peşə təhsili haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu Milli Məclisdə qəbul edilərək ölkə prezidenti tərəfindən Qanunun tətbiq edilməsinə dair Fərman imzalanıb. Eyni zamanda, iri şəhər mərkəzlərindən başlayaraq, bölgələrə doğru istiqamətlənməklə təminatçı şəbəkəsi optimallaşdırılır (müəssisələr birləşdirilir və lazım olduqda yeni müəssisələr yaradılır). Təhsil proqramlarının özəl sektorun tələblərinə cavab verməsini təmin etmək məqsədi ilə, habelə özəl sektorun PTT-ə daha geniş şəkildə cəlb olunması üçün onlarla fəal dialoq qurulur. Müəllimlər şirkətlərdə ixtisasartırma kursları keçəcək, burada onlar şirkət əməkdaşlarının bacarıqlarını yeniləmək üçün şirkətdaxili təlim tədbirlərində iştirak edəcəklər.

2020-2025-ci illər arasında PTT sistemi tam işlək olduqda və şirkətlərlə yaxından əməkdaşlıq edərək peşə standartları əsasında kvalifikasiyalı işçi qüvvəsini təlimləndirdikdə birinci inkişaf mərhələsi gücləndiriləcək. Bu mərhələdə Milli Kvalifikasiya Çərçivəsi işlək olacaq, peşə təhsili və təlimi sistemi ilə təhsil və təlim sisteminin digər hissələri arasında əlaqələr təkmilləşdiriləcəkdir. Zaman keçdikcə daha çox insan peşə təhsilinə maraq göstərəcək və ən yaxşı nəticə göstərənlər ali məktəblərə qəbul imtahanı vermədən daxil olacaqlar. Peşə təhsili və təlimi kvalifikasiyası bacarıqlı işçilərin şirkətlərdə çalışmasını getdikcə məcburi tələbə çevirəcəkdir. İşəgötürənlər təhsil standartları və proqramlarının (kurikulumların) hazırlanması, qiymətləndirilməsi, peşə təhsili müəssisələrinin idarə edilməsi və maliyyələşdirilməsində iştirak edəcəkdir.

Strateji yol xəritələrinin təhlili göstərir ki, peşə

standartları yalnız dörd yol xəritəsində qeyd edilərsə də, əksəriyyətində yaxşı təlimləndirilmiş kvalifikasiyalı işçi qüvvəsinə olan ehtiyac da vurğulanmışdır. İqtisadi İslahatlar Mərkəzi təsdiq etmişdir ki, yol xəritələrində peşə standartları xüsusi formada qeyd olunmasa da, peşə standartları bütün sektorlar üçün çox vacibdir.

Peşə – yüksək oxşarlıq dərəcəsinə malik əsas vəzifə və fəaliyyətlərdən ibarət olan işlərlə bağlı zəruri bilik və bacarıqların məcmusudur. Şəxsin hər hansı bir peşə ilə bağlılığı onun hazırda tutduğu vəzifə, əlavə iş və ya əvvəlki işləri vasitəsi ilə müəyyən olunur.

Peşə standartı – konkret peşə sahələrində işçilərin yerinə yetirdikləri əmək funksiyalarına qoyulan ümumi tələbləri sistemli şəkildə əks etdirən normativ sənəddir. O müvafiq səriştələr çərçivəsində işçinin bilik, bacarıq və vərdişləri nəzərə alınmaqla, onun yerinə yetirməsi gözlənilən konkret vəzifə öhdəliklərinin və fəaliyyətlərin siyahısını özündə ehtiva edir. Peşə standartı işçinin işdəki rolunu təyin etməyə, fəaliyyətini qiymətləndirməyə, eləcə də peşə sahəsində yüksəlişi üçün yollar müəyyən etməyə və hazırlamağa kömək edir. Peşə standartları ISCO-ya və Məşğulluq Təsnifatına uyğun olaraq təsnifatlaşdırılır.

Səriştə – müvafiq əmək fəaliyyətini həyata keçirə bilmək üçün lazımı səviyyədə bilik, bacarıq, yanaşma və davranışa malik olmaqdır. İş kontekstində istifadə olunan “səriştə” anlayışı iş yerində tətbiq olunan bacarıqları əks etdirir. Səriştə şəxs nəyi bilir (bilik), nəyi bacarır (bacarıq), nəyi etmək istəyir (yanaşma) və bunu necə edir (davranış) məhfumlarının birləşməsinin nəticəsidir. Beləliklə, səriştə işi yerinə yetirmək üçün lazım olan texniki-peşə elementlərinin, ümumi şəxsi xüsusiyyət və istəklərin birləşməsidir. Həmçinin səriştələr işçinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün baza rolunu oynayır.

Təlim standartı – iş yerində vəzifə və fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsi üçün zəruri səriştələri (bilik, bacarıq və yanaşmaları, həmçinin əlavə ümumi səriştələri) təsvir edir. Bu səbəbdən fəaliyyət meyarları hesab edilir və onlardan aşağıdakı hallarda istifadə olunur:

- istehsalatdan ayrılmadan peşə təlimlərinin hazırlanmasında;
- istifadəyə yararlı səriştələrin inkişaf etdirilməsi və təmin olunması üçün təlim institutları ilə

müəssisələr arasında əlaqələrin yaradılmasında; – peşə təlimləri üçün təhsil standartları və kurikulumların hazırlanmasında.

Vəzifə – iş yerində fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsi üçün zəruri səriştələri (bilik, bacarıq və yanaşmaları, həmçinin əlavə ümumi səriştələri) təsvir edir.

Azərbaycanda işçi qüvvəsi məhsuldarlığının və rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması üçün peşə standartlarının aktuallığı barədə müzakirələr 2005-ci ildən etibarən aparılır. 2010-cu ildən etibarən Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi peşə standartları hazırlayır.

Məhsuldarlıq səviyyəsinin aşağı düşməsi ilə Azərbaycanda real işçi qüvvəsinin təxminən yarısı kənd təsərrüfatı və ticarət sahəsində çalışır. Bu sektorlar isə Azərbaycan ÜDM-nin 20%-dən az bir hissəsini təşkil edir. Neft sektorunun əhəmiyyətinin azalması şəraitində davamlı iqtisadi artım daha rəqabətli, məhsuldar və innovativ işçi qüvvəsindən asılı olduğu üçün işçilər ən azı peşə standartlarının tələblərinə cavab verməlidir. Həmin standartların təhsil və təlim sektorunda tələbələri əmək bazarına hazırlayan kollec və universitetlərdə, eləcə də işaxtaranlar və şirkət işçiləri üçün keçirilən təlimlərdə istifadəsinin genişləndirilməsinə zərurət yaranır. Bu, əmək bazarında fəaliyyət göstərmək iqtidarında olan kadrları hazırlayan və səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönümlü təhsili dəstəkləyən təhsilin inkişafı üzrə dövlət strategiyasının məqsədləri ilə uzlaşır. Təhsil standartları və kurikulumlar peşə standartlarından yararlı ola bilər. Məzunların, işçilərin və işaxtaranların peşə standartları tələblərinə cavab verib-vermədiyini yoxlamaq məqsədi ilə kvalifikasiya və ya qiymətləndirmə standartları hazırlana bilər. Peşə standartları qeyri-formal və informal təhsilin tanınmasında, karyera inkişafında, insan resursları ilə bağlı proseslərdə və təhsil sistemində uyğun kvalifikasiyalar və kurikulumların hazırlanması zamanı alət rolunu oynayır. Sürətlə dəyişən əmək bazarında işçi qüvvəsinin daha məhsuldar olması üçün lazım olan səriştələrin müəyyənləşdirilməsi prosesində peşə standartlarının olması çox vacib məsələdir.

Təhsilin İnkişafı Strategiyasında göstəriləyi kimi, ümumi təhsil PTT müəssisələrinin şagirdləri, kollec və universitet məzunlarının daha sərbəst şəkildə inkişaf etmələri üçün müvafiq şərait yaradılmalıdır. Azərbaycan dilində ünsiyyət bacarıqları, xarici dil, İKT bilikləri, təşəbbüs gös-

tərmək, problemlərin həlli, komandada işləmək bacarığı və s. kimi əsas səriştələr təhsil sistemində öyrədilməlidir. Təhsil sistemi əmək bazarının tələblərinə cavab vermək üçün peşə standartlarından istifadə etməlidir. Əmək bazarında mövcud olan ixtisaslar peşə standartlarına əsaslanmalıdır. Bu, Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsi layihəsində də öz əksini tapmışdır. Burada qeyd edilir ki, 3-7-ci səviyyələrdə əldə olunan kvalifikasiyalar əmək bazarının tələblərinə uyğun olaraq peşə standartlarına əsaslanmalıdır. Bu layihənin tezliklə təsdiq edilməsi bütün maraqlı tərəflərin arzusudur. Kvalifikasiyalar peşə standartları ilə müqayisədə daha dar və ya geniş ola bilər. Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsinin reyestri Azərbaycanda nəticəyə əsaslanan və keyfiyyətinə zəmanət verilən bütün kvalifikasiyaları bir araya gətirməlidir. Bura təhsil sistemindəki təlimlərdən sonra əldə edilmiş kvalifikasiya növləri, həmçinin yaşlılar üçün əmək bazarına istiqamətləndirilmiş kvalifikasiyalar daxil olmalıdır. Bütün hallarda kvalifikasiyaların və təhsil proqramlarının hazırlanması üçün peşə standartlarından istifadə edilməsi prosesinin aydın olması çox vacib məsələdir. 2005-ci ildən etibarən Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunda səriştələrə əsaslanan modul-tipli peşə təhsili proqramlarının (kurikulumların) hazırlanmasına pilot şəkildə başlanılmışdır. Yəni məlumatlara əsaslanan kurikulumdan nəticələrə əsaslanan kurikuluma keçidə start verilmişdir. Nəticələrə əsaslanan kurikulumlar təlim nəticələrinə əsasən icra edilir. Ümumilikdə kurikulum və ayrı-ayrı modullar üzrə nəticələr vardır. Adətən peşə standartlarından nəticələrə əsaslanan təhsil standartları və proqramları (kurikulumlar) hazırlanır. Hazırda bəzi ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində maraqlı tərəflərin (işəgötürənlər, peşə təhsili müəssisələri, Təhsil İnstitutu və s.) nümayəndələrindən ibarət işçi qrupları tərəfindən hazırlanmış səriştələrə əsaslanan müasir təhsil proqramlarından (kurikulumlardan) pilot şəkildə istifadə olunur. İlk yeni kurikulumlar UNESCO və Tacis PTT İslahatı layihələri kimi donor layihələri tərəfindən hazırlanmışdır.

Təhsil İnstitutunun Peşə-ixtisas təhsili şöbəsində Təhsil Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə qırx ixtisasın yeni təhsil proqramı (kurikulumu), kənd təsərrüfatı sahəsində PTT üzrə Aİ tərəfindən maliyyələşdirilən Tviniq layihəsi çərçivəsində altı ixtisasın, İqtisadiyyat Nazirliyi nəzdində Sumqayıt Kimya-Sənaye Parkı üçün on ixtisasın ku-

rikulumları hazırlanmışdır. Bu iş bu gün də davam etdirilir. Belə ki, Azərbaycanda PTT dəstəkləmək üçün Aİ tərəfindən maliyyələşdirilən Texniki-Yardım çərçivəsində sənaye, tekstil və avtomobil xidmətləri sahəsində 10 yeni kurikulumun hazırlanmasına başlanılmışdır. Pilot təhsil proqramlarının (kurikulumların) tətbiqinin təhlili nəticəsində aşağıdakı məqamlar müəyyən edilmişdir:

- pilot layihələrdə təhsil proqramlarının (kurikulumların) müəyyənəşdirilməsi üçün fərqli yanaşmalardan, üsul və modellərdən istifadə olunur;
- təhsil proqramlarının (kurikulumların) strukturları əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir;
- ixtisasların müasir vahid modeldə peşə standartları olmadığından təhsil proqramlarını (kurikulumları) hazırlamaq çətin olur;
- yalnız seçilmiş ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində mövcud kurikulumlardan istifadə edilir, hazırlanmış yeni təhsil proqramlarının əksər hissəsindən istifadə edilmir;
- qiymətləndirmə nadir hallarda müstəqil surətdə aparılır və yalnız təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsinə əsaslanır;
- peşə standartlarının sistematik istifadəsini təmin etmək məqsədi ilə peşə standartlarının kvalifikasiya standartlarına və təhsil proqramlarına (kurikulumlara) çevrilməsi barədə vahid model mövcud deyil.

Təkliflər:

- mövcud peşə standartları təhlil edilməli, problemlər müəyyən olunmalı;
- peşə standartları ilə bağlı hüquqi baza təkmilləşdirilməli;
- qabaqcıl ölkələrin müsbət təcrübəsindən istifadə edərək, milli xüsusiyyətlərə və yerli şəraitə uyğun peşə standartlarının vahid modeli hazırlanmalı;
- peşə standartlarından istifadə qaydaları təsdiq edilməli;
- Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsi təsdiq edilməli;
- məcburi peşə standartları tələb olunan ixtisasların siyahısı təsdiq edilməli;
- peşə standartlarının hazırlanması və saxlanması üçün institusional baza yaradılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06.12.2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş strateji yol xəritələri.

2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Bakı, 2013.
3. Mustafayev F. Azərbaycanda peşə təhsilinin müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri. "Sənətkar" jurnalı, 2017, № 1.
4. "Azərbaycanda işçi qüvvəsinin inkişafı üçün peşə standartlarının dəyərləndirilməsi" mövzusunda Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və ATF-in 08.12.2017-ci il tarixdə birgə keçirdiyi konfransın materialları.
5. Əsgərov R., Qurbanov M. İlk peşə-ixtisas təhsili: Problemlər və perspektivlər Bakı: "SAHİN-MB" MMC, 2016.
6. Modul tipli kurikulumlar və peşə-ixtisas təhsili. Bakı: Mütərcim, 2015.

R.Askerov, M.Gurbanov

Consumer rights in strategic road maps and qualification issues in vocational education

Summary

The article is based on the fact that the training of professional staff in accordance with State Strategy for Education Development in the Republic of Azerbaijan is a key strategic factor. The real situation on the areas corresponding to strategic road maps, which defines the country's perspective development goals and directions, is described in the short, middle and long term of vocational education.

Р.Аскеров, М.Гурбанов

Стратегические дорожные карты и профессиональное образование по правам потребителей

Резюме

Стратегия развития образования в Азербайджанской Республике в сводку статьи в соответствии с профессиональным образованием и обучением персонала является ключевым стратегическим фактором является оправданным. Цели долгосрочного развития страны и стратегические дорожные карты, идентифицирующие подходящих областей реальной ситуации в области профессионального образования и подготовки кадров в кратко, средне и долгосрочных целей интерпретируются.

PEŞƏ TƏHSİLİ MÜƏLLİMLƏRİNİN PEŞƏKAR İNKİŞAF İMKANLARI

Nəzakət Mehdiyeva,

Təhsil İşçilərinin Peşəkar İnkişafı İnstitutunun direktor müavini, fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant

E-mail: n.mehdiyeva@tipii.edu.az

Açar sözlər: peşəkar inkişaf, ixtisasartırma təhsili, peşə təhsili, tədris metodikası, ilkin peşə təhsili və təlimi, davamlı peşə təhsili və təlimi.

Ключевые слова: профессиональное развитие, переподготовка, профессиональное образование, методика преподавания, начальное профессиональное образование и обучение, непрерывное профессиональное образование и обучение.

Key words: professional development, in-service training, teaching methodology, initial vocational education and training, continuing vocational education and training.

Standartlara əsaslanan təhsil mühüm dəyişikliklər tələb edir. Müəllimlərin vərdiş etdikləri rahat təcrübədən uzaqlaşaraq bu dəyişiklikləri qəbul etməsi isə müəyyən vaxt aparır. Bu təzad müəllimlərin peşəkar inkişaf ehtiyaclarını müəyyənləşdirir və təhsili idarəedənləri narahat edən ən mühüm məsələlərdən birinə çevrilir.

Hazırda dünyada təhsilverənlərin peşəkar inkişaf imkanlarını təmin etmək üçün müxtəlif yollar axtarılır və ən səmərəli peşəkar inkişaf fəaliyyətləri müəyyənləşdirilir. Peşəkar inkişafın səmərəli olması üçün təhsil ekspertlərinin vacib hesab etdiyi məsələlər mütəxəssislərin yeniliklər üzərində düşünmələri, həmkarları ilə birgə işləmələri, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan peşəkar müzakirələrdə iştirak imkanlarına malik olmalarıdır. Mütəxəssislər peşəkarlığa can atan qabaqcıl öyrədənlərin tanınması və həvəsləndirilməsini də təhsilin keyfiyyətinin artırılmasında mühüm amil hesab edirlər.

Peşəkar inkişaf mövcud təcrübənin qiymətləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi prosesidir. Bu proses öyrədənləri problemi həll etməyə, qərar qəbul etməyə, mövcud təcrübəni şagirdlərin nəticələri ilə əlaqələndirməyə hazırlayır. Peşəkar müəllim bilir ki, şagirdlərə verilən bilik və bacarıqlar gələcək həyatlarında onların yetkin insan kimi öz üzərinə öhdəliklər götürmək və məsuliyyətli vətəndaş kimi yetişmək imkanındır. Müəllimin peşəkar inkişafı onun öyrətməyə və öyrənməyə münasibətində müəyyənləşir: *Mən necə öyrədirəm? Şagirdlər necə öyrənir? Məni peşə təhsilli mütəxəssis kimi fərqləndirən hansı xüsusiyyətlərimdir?* Bu gün öyrədənlərin peşəkarlığını artırmaq üçün internetdən öyrənmək, fərdi şəkildə araşdırmaq, layihələrdə iştirak, məktəblərə səfərlər, sorğu anketləri, distant öyrənmək, məşğələ, seminar və konfranslarda iştirak, videodərslərə baxmaq, təhlil etmək və digər bu kimi xeyli sayda müxtəlif peşəkarlığı inkişaf etdirmək imkanları mövcuddur.

Müəllimin peşəkar inkişafı tədris etdiyi fənnin nəzəri əsaslarını dərinlən bilməklə şərtlənir. Fənnin məzmununu dərinlən bilməyənlər onu keyfiyyətli tədris edə bilməzlər. Ona görə də peşəkar inkişafın məqsədlərindən biri *müəllimlərin məzmununu dərinlən öyrədilməsidir*. Standartlara əsaslanan təhsildə bu, xüsusilə əhəmiyyətlidir. Müəllimlər anlayışların izahının sinifdən-sinfə necə genişləndirildiyini və onların bir-biri ilə bağlılığını bilməli, fundamental ideyaların müxtəlif fənlər vasitəsi ilə necə əlaqələndirilməsindən xəbərdar olmalıdırlar.

Tədris olunan mövzunu bilmək əhəmiyyətlidir, lakin bu kifayət etmir. Peşəkar inkişaf həm də zəngin pedaqoji yanaşmalara əsaslanmalıdır, yəni müəllimlər öyrətməyin yolunu bilməlidir. $1/3 \times 3/4$ tipli tapşırıqları həll edə bilmək bacarığı məzmunu bilməyin göstəricisidir. Hər hansı ədədi düzgün kəsrə vurduqda ədədin azaldığını şagirdlərə başa salmaq üçün təsvirlərdən istifadə etmək isə mövzunun tədrisini səmərəli edən pedaqoji bir bacarıqdır. Heç bir pedaqoji metod və ya üsulu bütün mövzuların tədrisi üçün eyni dərəcədə səmərəli hesab etmək olmaz. Hər bir fənn üzrə əsas bacarıqların ən səmərəli hesab edilən üsullarla formalaşdırılması əhəmiyyətlidir. Şagirdlərə yalnız deklarativ biliklər aşılanmamalıdır, həmçinin standartlarda təsbit olunan digər bilik və bacarıqlara nail olmalarına şərait yaradılmalıdır. Məsələn, biologiyanın tədrisi prosesində şagirdlər konkret bir regiondakı bitki aləmini tanımaları ilə yanaşı, onlar həm də floranın xüsusiyyətlərini araşdırmalı, iqlimin və digər coğrafi amillərin – bitkilərin inkişafına təsir imkanlarını müəyyən etməyi bacarmalıdırlar.

Peşəkar inkişaf ən qabaqcıl elmi-metodiki araşdırmalara əsaslanmalıdır. Adətən müəllimlər vərdiş etdiyi və özünü rahat hiss etdiyi strategiyalarla işləməyə üstünlük verirlər. Amma peşəkar inkişafın mühüm şərtlərindən biri səmərəli hesab edilən *təlim-tədris təcrübələrinin həmkarlar arasında paylaşılmasını* təmin etməkdir. Bu yolla müəllimləri tədricən vərdiş etdikləri təcrübədən səmərəli olan təcrübəyə doğru yönəltmək mümkündür. Pedaqoji prosesdə şagirdlərin nailiyyətləri müəllimin peşəkar inkişafının əsas göstəricilərindən biri hesab edilir. Müəllimin qazandığı müasir kompetensiyalar sadəcə nümayişətdirmə çərçivəsindən çıxaraq təlim prosesində işlək alətə çevrilməlidir. Şagird-

lərin təlim nəticələrinin yekun qiymətləndirilmələri yalnız onların bilik və bacarıqlarının ölçülməsi deyil, həmçinin hər bir fənn müəlliminin peşəkarlığının qiymətləndirilməsi deməkdir. Bundan əlavə, təhsildə kompetensiya müəllimin intellektual səviyyəsini və tədris bacarıqlarını ehtiva edir. Səriştələrini artırmağın optimal yolunu müəyyənləşdirən müəllimlər problemlə məsələlər barədə düşünür, həmkarları ilə birgə öyrənir və öyrənməyə çalışırlar. Dərsdə istifadə edəcəkləri resursları özləri yaradırlar. Belə işləmək müəllimlərə yeni ideyalar verir və üzləşəcəkləri mürəkkəb problemlərin həlli yollarını tapmağa kömək edir. Peşəkar inkişaf konkret bir zaman çərçivəsində baş vermir. Bu bir situasiya deyil, prosesdir. Müəllimlər sinifdə müxtəlif strategiyalardan istifadə etdikcə və yenilikləri düzgün tətbiq edib-etmədikləri barədə düşündükcə, təcrübələri daha da artır və bu işdə peşəkarlaşırlar.

Hazırda ölkəmizdə təhsilin digər sahələri kimi, peşə təhsili sistemində çalışan müəllimlərin də peşəkar inkişafını təmin etmək üçün səmərəli yollar axtarılır. Mövcud ənənələr araşdırılır, dünya təcrübəsi öyrənilir.

Beynəlxalq təcrübə olaraq Avropa İttifaqının müvafiq sahə üzrə sənədləri ən çox istinad olunan mənbələr sırasındadır. Həmin qanunvericiliyə görə, peşə təhsili müəllimlərinin peşəkar inkişafının **dörd** prinsipi müəyyən edilib. Bu prinsiplərə **yüksək səviyyəli ixtisas, həyatboyu öyrənmə, mobillik və tərəfdaşlıq** daxildir.

Avropa təcrübəsində peşə təhsili əsasən, **iki hissədən** ibarətdir. **İlkin peşə təhsili** və **təlimi (İVET)** ümumtəhsil məktəblərinin məzunlarına, davamlı peşə təhsili və təlimi (**CVET**) isə təhsil aldıqdan sonra və ya işləyərək təhsilini davam

etdirənlərə aiddir. İlk peşə təhsili sahəsində çalışan müəllimlərin ixtisasartırma təhsilinin məzmunu və ona verilən ümumi tələblər hər bir Avropa ölkəsində, adətən milli səviyyədə müəyyən olunur. Davamlı peşə təhsili üzrə müəllimlərin ixtisasartırma təhsilinin məzmunu isə ümumi Avropa standartları ilə müəyyən-ləşdirilir. Ölkəmizdə ilk peşə təhsilinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün aparılan fəaliyyətlər, məhz bu sahə üzrə beynəlxalq təcrübənin bizim üçün əhəmiyyətini artırır.

Avropa təcrübəsində ilk peşə təhsili və istehsalat təlimi müəllimlərinin statusu müxtəlif ölkələrdə **üç** əsas model üzrə dəyişir. Belçika, Almaniya, İspaniya, Fransa, İtaliya, Lüksemburqda ilk peşə təhsili və təlimi müəllimləri dövlət tərəfindən işə qəbul edilən işçilərdir. İş üçün onlar dövlət imtahanından və ya müsabiqədən keçirlər. Danimarka, Finlandiya, Macarıstan, Litva, Hollandiya, Norveç, Slovakiya, Sloveniya, İsveç, Böyük Britaniya təcrübəsində ilk peşə təhsili və təlimi müəllimləri əsasən, IVET-i təşkil edən şirkət tərəfindən işə qəbul edilən işçilərdir. İtaliya, Avstriya, Portuqaliyada ilk peşə təhsili və təlimi üzrə müəllimlərin böyük əksəriyyəti ştatdankənar və ya saathesabı ilə işləyən şəxslərdir.

Peşə təhsili üzrə peşəkar inkişafa xas olan ən spesifik cəhət *müəllimlərin ümumi fənn müəllimləri və istehsalat təlimi ustaları olaraq iki sahə üzrə ixtisaslaşmasıdır ki*, bu da onların hər biri üçün müvafiq inkişaf planlarının olmasını tələb edir. İxtisas fənn müəllimlərinin peşəkar inkişafı prosesinə müvafiq mütəxəssislər cəlb olunur, usta-müəllimlər (mühəndis-pedaqoqlar) birbaşa iş başında mütəxəssisin rəhbərliyi altında yenilikləri öyrənirlər. Ümumi təhsil üzrə fənn müəllimlərinin ixtisasartırması isə onların müvafiq elm sahələri üzrə alim və pedaqoqlarla birlikdə apardığı tədqiqatlara əsaslanır. Eyni zamanda, dünya təcrübəsində *müəllimlərin bir təhsil müəssisəsində bir-birindən öyrənmələrini* dəstəkləyən məktəbasaslı təlimlər geniş yer tutur. Məktəbasaslı təlimlər təhsil müəssisəsində keyfiyyətin artırılması üçün həmkarların bir-birinə dəstəyini təmin edir və bu, daha az maliyyə tələb edir.

Ölkəmizdə peşə təhsili müəllimlərinin peşəkar inkişafı üçün ən səmərəli təcrübə kimi, müxtəlif əlavə təhsil müəssisələrinin təşkil etdiyi

təlimlər dəstəklənir. İlk peşə təhsili və təlimi müəssisələrində müasir tələblərə uyğun peşəkar inkişafı təmin etmək üçün başlanğıc olaraq bu yol öz əhəmiyyətini saxlayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan – 2020: Gələcəyə Baxış İnkişaf Konsepsiyası”.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli, 13 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”.
3. An overview of European VET-teacher qualifications and VET-teacher education <https://verkkolehdet.jamk.fi/elo/2014/12/20/a-n-overview-of-european-vet-teacher-qualifications-and-vet-teacher-education/>.
4. Vocational and professional education and training in Switzerland – Information films <https://www.sbf.admin.ch/sbf/en/home/news/vocational-and-professional-education-and-training-in-switzerland.html>.

N.Mehdiyeva

Professional development opportunities for vocational education teachers

Summary

This article presents teachers' professional development opportunities, existing experiences and innovations in this area. There are given samples of different countries in the field of professional development of vocational education teachers there.

Н.Мехдиева

Возможности профессионального развития учителей профессионального образования

Резюме

В этой статье представлены возможности профессионального развития учителей, существующий опыт и инновации в этой области. Там представлены образцы разных стран в области профессионального развития учителей профессионального образования.

İŞƏGÖTÜRƏNLƏRLƏ PEŞƏ TƏHSİLİ MÜƏSSISƏLƏRİ ARASINDAKI ƏMƏKDAŞLIĞIN HÜQUQİ TƏMİNATI

Vüqar Zeynalov,

*Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar (İşəgötürənlər)
Təşkilatları Milli Konfederasiyasının vitse-prezidenti*

E-mail: muller62@mail.ru

Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyasının əsas iş prinsipi ölkəmizdə bütün sahibkarların səsinə səs verməklə və onların ən yaxın tərəfdaşına çevrilmək, sahibkar-dövlət, sahibkar-işçi münasibətlərinin tənzimlənməsi üçün dialoq qurmaq və sahibkarlığın dayanıqlı inkişafına dəstək göstərməkdir. Bir çox dövlət və özəl təşkilatlarla əməkdaşlıq edən ASK Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi ilə də yaxından əməkdaşlıq edir. Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyinin təşkil etdiyi əksər tədbir və görüşlərdə iştirak edir, özəl sektorun inkişafına təkan verəcək təkliflər səsləndirir. “Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” nin icrası ilə əlaqədar yaradılmış işçi qruplarında ASK-nın əməkdaşlarının təmsilçiliyi dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının bariz nümunəsidir. Bütün bunlarla yanaşı, peşə təhsili və sahibkarlıq sahəsinin inkişafına töhfə vermək məqsədi ilə Konfederasiya **layihə** həyata keçirir. Azərbaycan Respublikasında gənclər arasında məşğuliyyətin artırılması istiqamətində Almaniya İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Nazirliyi (BMZ) tərəfindən Almaniya İqtisadi İnkişaf Fondu (SEQUA GmbH) və Bildungswerk der Wirtschaft GmbH vasitəsi ilə maliyyələşdirilən və ASK tərəfindən 3 il müddətində icra olunması nəzərdə tutulan layihənin əsas və ən ali məqsədi yuxarıda qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan

Respublikasında gənclər arasında məşğuliyyət perspektivlərinin artırılması və işəgötürən birliklər və özəl sektor şirkətlərinin peşə təlimində mütləq iştirakından ibarətdir. Layihənin dörd istiqamətdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. **İlk olaraq** əmək bazarında ehtiyac duyulan sahələrin araşdırılması və analizi həyata keçiriləcək ki, bu da öz növbəsində, peşə təhsilinin daha dəqiq məzmununda istiqamətləndirilməsinə dəstək olacaq və əmək bazarında lazımi mütəxəssislərin özlərinə müvafiq iş yerləri ilə təmin olunmasında böyük rol oynayacaqdır. Həmçinin də ixtisaslı işçilər üçün nəzərdə tutulmuş kəmiyyət və keyfiyyət tələbləri müntəzəm qaydada müəyyən edilərək ehtiyac qiymətləndirmə sisteminin hazırlanması nəzərdə tutulur və bu sistemin alətləri daimi olaraq məlumat toplama və dəyərləndirmə məqsədi ilə istifadə olunacaqdır.

Layihənin **ikinci istiqaməti** “İş yerləri təlim ocağı kimi” konsepti əsasında həyata keçirilərək və sınaq layihələr şəklində tətbiq ediləcəkdir. Bunun nəticəsi olaraq sahibkarlarla peşə təhsili məktəbləri arasında olan əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsi nəzərdə tutulur və bu mərhələdə peşə və orta məktəb şagirlərinin peşə təhsilinə olan maraqlarının artırılması üçün bir neçə yeni modulun tətbiq olunması planlaşdırılır. Eyni zamanda, qeyd olunan konseptdə, birinci istiqamətdə əldə edilən ehtiyacların qiymətləndirilməsi sistemindən istifadə edilərək sahibkarların hansı peşəyə ehtiyacları və hansı

peşə məktəbinin bu ehtiyacları ödəyə biləcəyinə dair fikir mübadiləsi aparılır və peşə təhsili şagirdləri peşə seçimində motivasiya xarakterli işlərin aparılmasına hədəflənir.

Üçüncü istiqamət sahibkarlıq təfəkkürünün artırılması və “Məktəblər təlim ocağı kimi” konseptinin praktik qavranılmasının təşviq metodları əsasında hazırlanması və sınaqdan keçirilməsindən ibarətdir. Bu mərhələnin uğurla həyata keçirilməsi üçün məktəblərdə, xüsusi təlim keçmiş müəllim və stajorların iştirakı ilə müxtəlif modulların (məsələn, iş simulyasiya oyunları, “məktəbli şirkətlər”, praktik müsabiqələr) hazırlanaraq tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur. Təşviq metodları cəlb olunmuş təcrübəçilər və məktəblər tərəfindən necə dəyərləndirildiyinə dair sorğu keçiriləcəkdir. Qeyd olunduğu kimi, bu tədbir və təşviq metodları birmənalı şəkildə şagirdlərdə sahibkarlıq təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi və məktəb yaşlarından şagirdlərdə “gələcəyin sahibkarı” ideyasının formalaşması məqsədini daşıyır.

Layihə **dördüncü** və **yekun** faza işəgötürənlər birlikləri və sənaye qurumları arasındakı peşə təlimi sahəsi üzrə əməkdaşlıq, şərtlər və praktik tələblərə cavab verəcək işlər üzrə hədəf alınan informasiya strategiyasının uzunmüddətli və davamlı olmasından ibarətdir. Bu mərhələdə işəgötürən birliklərlə peşə məktəbləri artıq tərəfdaş qismində çıxış edərək, hər bir tərəf lazımı informasiya vasitələrinin praktik tətbiqini (nəşrlər, müzakirələr və s.) həyata keçirəcəkdir və iş adamları peşə təlimi üzrə əməkdaşlıq dialoqları, o cümlədən, məktəb və sənaye (işçi qruplar, məktəb şuraları) orqanları arasında dialoqlar hazırlanacaqdır. Gələcəyimiz gələcək nəsillərdən asılıdır və sahibkarlıq təhsilini əhatə edən yüksək keyfiyyətli tədris onların müvəffəqiyyətlərinin əsas hissəsini təşkil edəcək.

İlk peşə-ixtisas təhsili sistemində kadr hazırlığı, peşə təhsili sisteminin ehtiyacları üçün əmək bazarı mütəmadi öyrənilməli və mütərəqqi təhsil formalarından istifadə edilməklə, fasiləsiz peşə təhsili sistemi yaradılmalıdır. İşəgötürənlərin kadr hazırlığına yaxından cəlb üçün mümkün olan sahələrdə “dual” sistemin tətbiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla bağlı ASK əmək bazarının tələbatını daha dolğun təmin etmək məqsədi ilə, “İlk peşə-ixtisas təhsili üzrə ixtisasların Təsnifatı”na iqtisadiyyatın prioritet inkişaf istiqamətləri üzrə yeni ixtisas əlavə edilməsi ilə bağlı təkliflərlə çıxış edib.

Konfederasiya tərəfindən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06 dekabr 2016-cı il tarixli

Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”nin İşəgötürənlərin peşə təhsili və təlimi sisteminə inteqrasiyası hədəfinin 1.1.5-ci bəndi “Pilot peşə təhsili müəssisələrində işəgötürənlərlə tərəfdaşlıq mexanizminin qurulması, peşə standartları və kurikulumların işlənilməsi” çərçivəsində yaradılması nəzərdə tutulan tərəfdaşlıq səviyyələri ilə bağlı mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi üçün işəgötürənlərin əsas maraqlarının öyrənilməsi və onlardan müvafiq rəy və təkliflərin alınması ilə bağlı işlərin görülməsi davamlı şəkildə həyata keçirilir. Sözügedən tərəfdaşlıq mexanizmlərinin qurulmasında işəgötürənlərin ümumi maraqlarına aşağıdakılar daxildir:

- səriştəli kadr potensialının yaradılması və ruh yüksəkliyi olan motivasiyalı gənclərin işə cəlb edilməsi və s;
- müəssisə daxili konfidensial məlumatların yayılmasının təminatı;
- iş məhsuldarlığının artımı, istehsalatın həcmının artması;
- əlaqədar normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılmasında və həmin qanunvericiliyin tətbiqi zamanı bərabərlik, işəgötürənlərin müstəqilliyi və könüllülüüyü kimi prinsiplərin rəhbər prinsiplər sırasına daxil edilməsi.

Ümumi maraqlar əsasında nəzərdə tutulmuş tərəfdaşlıq mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi üçün bir sıra təkliflərlə çıxış etmişik.

“Təcrübə müqaviləsi”nin bağlanılmasına dair:

- “Təcrübə müqaviləsi”nin üçtərəfli bağlanması. Tədris prosesində əsas iştirakçı rollardan birinin peşə təhsili müəssisəsi olduğundan “təcrübə müqavilə”lərinin üç tərəf – peşə təhsili müəssisəsi, şagird və işəgötürən arasında bağlanılmasını məqsəduyğun hesab edirik. Hansı ki, həmin müqavilənin tərkibinə hər üç tərəfin hüquq və vəzifələri, tədris və iş saatlarına dair müddəalar, müqavilənin xitamı halları və mübahisələrin həlli qaydası kimi maddələrin daxil edilməsi nəzərdə tutulur.
- İşəgötürənlər tərəfindən həmin müqavilə əsasında şagirdlərə ödəniləcək məvaciblərin vergidən və digər icbari ödəmələrdən azad olunması. İşəgötürənlərin əməkdaşlıq zamanı qarşılaşdığı əsas problemlərdən biri də vergi və sosial sığorta xərclərinin çox olması ilə əlaqədardır. Bu baxımdan da təcrübə müqavilələri əsasında işə

qəbul edilən şagirdlərin əmək haqlarından ödənilməli olan məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının dövlət tərəfindən subsidiya edilməsini, o cümlədən, həmin AR Vergi Məcəlləsinin 102-ci maddəsinə əlavələrin edilməsi ilə şagirdlərin gəlir vergisindən azad olunmasını təklif edirik.

- Müəssisədə tədris müddətinin başlanması zamanı probasiya (sınaq) müddətinin müəyyən edilməsi. Bağlanılan təcrübə müqavilələri çərçivəsində işəgötürənlərlə şagirdlər arasında əmək münasibətlərinin yaranması nəzərə alınaraq, hər bir müqavilədə sınaq müddətinin müəyyən edilməsi həm işəgötürənlərin, həm də şagirdlərin mənafehlərinin (işəgötürənlərin şagirdin fəaliyyətindən məmnun olmadığı və ya şagirdin həmin müəssisə və ya tədrisə uyğun olmadığı qənaətinə gəlməsi kimi halları və s.) müdafiəsinin təmin edilməsi üçün vacib hesab edirik.
- Şagirdin müəssisənin işçiləri ilə bərabər şəkildə hüquq və vəzifələri daşması. Sözügedən müqavilə əsasında təhsilalan və işləyən şagirdin müəssisənin işçiləri ilə bərabər hüquq və vəzifələrə malik olması nəzərdə tutulan tədrisin keyfiyyətinin artırılmasına, şagirdlərin təhsillərinə məsuliyyətli yanaşmasına gətirib çıxaracaq. Şagirdin müəssisə daxilində əməyinin təhsil müəssisəsindəkinə bənzər qiymətləndirilməsi mexanizminin formalaşdırılması onların məsuliyyətinin daha da artırılmasına səbəb olacaqdır.
- Buraxılış imtahanlarında tədris prosesində iştirak edən bütün tərəflərin iştirakı. Şəffaflığın və keyfiyyətliliyin təmini məqsədi ilə buraxılış imtahanlarının işəgötürənlər, hamilərin (mentorların) və peşə təhsili müəssisəsinin müəllimlərinin birgə iştirakı ilə keçirilməsini məqsəduyğun hesab edirik.

I. “Hami (mentor) müqaviləsi”nin bağlanması

Orta tərəfdaşlıq səviyyəsində işəgötürən müəssisə ilə peşə təhsili müəssisəsi arasında imzalanan müqavilə çərçivəsində müəssisənin təhsilalan qismində göndərdiyi əməkdaşların maraq və hüquqlarının təmini məqsədi ilə:

- işəgötürən tərəfindən göndərilən mütəxəssislə peşə təhsili müəssisəsi arasında “hami və ya mentor müqaviləsinin” bağlanılmasını;
- müqavilə bağlanmış peşə təhsili müəssisəsi tərəfindən müəssisənin əməkdaşına ödənilən mə-

vacibin əmək müqaviləsində nəzərdə tutulmuş əmək haqqının iş saatlarına nisbətə nəzərdə tutulmuş məbləğdən aşağı olmamasını;

- həmçinin tədrisin keyfiyyətli aparılmasının təmini üçün orta tərəfdaşlıq səviyyəsi üzrə bağlanılan müqavilə əsasında peşə təhsili müəssisəsi tərəfindən həmin əməkdaşların pedaqoji biliklərinin artırılmasına dair təlimlərin keçirilməsini təklif edirik.

II. Vahid məlumat bazasının və elektron-axtarış sisteminin yaradılması

Həm sahibkarlar, həm də şagirdlərin bu sahə üzrə məlumatlara çıxışının asanlaşdırılması, şəffaflığın təmin edilməsi üçün görülən işlərlə əlaqədar vahid məlumat bazası, həmçinin elektron-axtarış sisteminin yaradılmasını məqsəduyğun hesab edirik. Yaradılması təklif edilən elektron-axtarış sistemi vasitəsi ilə şagirdlər ən uyğun ixtisas seçimi edə bilməsi üçün əməkdaşlıq edən işəgötürənlərin (sahibkarların) haqqında məlumatlara, ixtisas sahələri və təhsil müəssisələrinə qəbul şərtləri ilə tanış olmaq imkanı yaradıla bilər.

III. İşçilərinin sayı 20-dən aşağı olan kiçik və orta sahibkarların tədris prosesinə cəlb edilməsi

Bir çox kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri peşə təhsili müəssisələri ilə birbaşa əməkdaşlıq qurmaq, göstərilən tərəfdaşlıq mexanizmlərində iştirak etmək üçün kifayət qədər resursa malik deyillər. Bu səbəbdən də düşünürük ki, Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi də ayrı-ayrı regional və sektoral işəgötürənlər təşkilatının yaradılmasında maraqlı olmalıdır. Belə ki, birbaşa sahibkarla deyil, ixtisaslaşmış işəgötürən birlikləri ilə fəaliyyət peşə təhsili müəssisələri üçün də daha effektiv və say etibarlı ilə daha çox əməkdaşlıq imkanı yaradacaqdır.

Ümid edirik ki, təkliflərimiz işəgötürənlərin sözügedən Strateji Yol Xəritəsində nəzərdə tutulmuş peşə standartlarının təhsil proqramlarının hazırlanmasında işəgötürənlərin aktiv iştirakının təmin edilməsi, həmçinin keçiriləcək buraxılış imtahanlarında iştirak və nəzarət imkanlarının yaradılması onların peşə təhsili müəssisələri ilə tərəfdaşlıq etməyə stimullaşdırılmasında böyük rol oynayacaqdır.

MƏQALƏLƏRİN TƏRTİBATI QAYDALARI

Dərc olunacaq məqalə redaksiyaya həm kağız, həm də elektron formada təqdim olunmalıdır. Məqalə hazırlanarkən aşağıdakı tələblər nəzərə alınmalıdır:

1. Məqalə azərbaycan, rus və ingilis dillərində birində hazırlanmalı, məqalənin adı, xülasə və açar sözlər hər üç dildə təqdim olunmalıdır.
2. Məqalə Microsoft Word mətn redaktorunda A4 formatında (soldan, yuxarıda, aşağıdan və sağdan – 2 sm.), Times New Roman şrifti ilə 12 pt. ölçüdə, vahid sətirarası intervalla və mətndaxili yazıda 1sm. Abzas buraxmaqla hazırlanmalı və 8 səhifədən artıq olmamalıdır.
3. Məqalənin mətninin aşağıdakı bölmələrdən ibarət olması tövsiyə olunur:
 - giriş (məsələnin aktuallığı, problemin hazırkı vəziyyəti);
 - tədqiqatın məqsədi, məsələnin qoyuluşu;
 - məsələnin həll üsulları aprobeiasiyası;
 - alınan nəticələrin tətbiqi;
 - nəticə.
4. Məqalə aşağıdakı ardıcılıqla hazırlanmalıdır: UOT – soldan, böyük hərflərlə, qalın şriftlə, sonda 6 pt. interval; məqalənin adı – ortadan, böyük hərflərlə, qalın şriftlə; müəlliflərin iş yeri, şəhər, ölkə və e-poçt ünvanı – ortadan, sonda 6pt. interval; xülasə (mətn təqdim olunan dildə) – sonda 6 pt. interval; açar sözlər – kursivlə, sonda 6 pt. interval; giriş və digər alt başlıqlar – soldan, qalın şriftlə, əvvəlində və sonunda 6 pt.intervalla.
5. Ədəbiyyat siyahısı: hər bir istinad olunan mənbənin adı tərcümə olunmadan, məqalədə istifadə olunma ardıcılığına uyğun olaraq nömrələnir. Mənbənin biblioqrafik təsviri Ali Attestasiya Komissiyasının dissertasiya işlərində mənbənin biblioqrafik təsvirinə irəli sürdüyü tələblərə uyğun olaraq göstərilməlidir.
6. Ədəbiyyat siyahısından sonra məqalənin hazırlandığı dildən fərqli, digər 2 dildə məqalənin adı, müəllifin soyadı, adı, atasının adı, müəlliflərin iş yeri, şəhər, ölkə və e-poçt ünvanı, xülasə və açar sözlər təqdim olunur.
7. Məqalədə cədvəl və şəkillər nömrələnir: cədvəl – cədvəlin yuxarısında, kursivlə, ortadan, (məs., cədvəl 1.) şəkil-şəklin altında, kursivlə, ortadan (məs., şəkil 1.) və mətn hissədən (yuxarıdan və aşağıdan) 1 boş sətir buraxmaqla göstərilməlidir. Cədvəllər bilavasitə məqalənin mətnində yerləşdirilməlidir. Hər cədvəlin öz başlığı olmalıdır. Cədvəllərdə mütləq ölçü vahidləri göstərilməlidir. Əlyazma mətnində şəkillər və cədvəllərin yeri göstərilir. Eyni bir məlumatı mətnə, cədvəldə və əlyazmada təkrarlamaq yolverilməzdir.
8. Məqalədə istifadə olunan ölçü vahidləri beynəlxalq ölçü vahidləri sisteminə uyğun olmalıdır. Qəbul olunmuş sözlərdən başqa və s., və i.a., qısaldılmış sözlərdən istifadə etmək olmaz.
9. Düsturlar Microsoft Equation-də standart parametr ilə yığılır. Mətnə ancaq istifadə olunan düsturlar nömrələnir. Düsturun nömrəsi sağda mütərizədə yazılır.
10. Redaksiyaya məqalə göndərildikdə müəlliflər haqqında məlumat: soyadı, adı, atasının adı, elmi dərəcəsi, elmi rütbəsi, iş yeri, vəzifəsi, telefon nömrəsi, e-mail ünvanı da təqdim olunmalıdır.
11. Müəssisədə yerinə yetirilən tədqiqatın nəticələrini açıqlayan məqalənin çap edilməsi üçün müvafiq yazılı razılıq olmalıdır.
12. Məqalədə göstərilən məlumat və faktlara görə müəllif məsuliyyət daşıyır.
13. Redaksiyaya daxil olan məqalələr rəy təqdim olunur və müsbət rəy almış məqalələr çapa tövsiyə olunur.
14. Redaksiya məqalənin əsas məzmununa xələl gətirməyən redaktə dəyişiklikləri və ixtisarlari etmək hüququnu özündə saxlayır.
15. Məqalə çapa verilmədikdə redaksiya heyətinin qərarı barədə müəllifə məlumat verilir və əlyazma müəllifə qaytarılır. Redaksiyanın məqaləni yenidən işləmək haqqında müraciəti, onun çapa veriləcəyini ehtiva etmir. Belə ki, ona əvvəl rəyçilər, sonra isə redaksiya heyəti yenidən baxır. Çap üçün məqbul sayılmayan məqalə müəllifin məqalənin çapına yenidən baxılması xahişi ilə redaksiya heyətinə müraciət etmək hüququ var.
16. Məqalənin korrekturası müəllifə göndərilir. Məqalə çap olunandan sonra redaksiya otiskləri yazışma üçün göstərilən ünvana göndərir.
17. Məqalə sadalanan tələblərə cavab verməzsə, baxılmaq üçün qəbul edilmir və müəllifə qaytarılır. Əlyazmanın daxil olduğu vaxt redaksiyanın mətnin son variantının redaksiyaya daxil olduğu gündən sayılır.

18. Redaksiyanın ünvanı: Bakı, AZ 1033 N.Hacıyev 4. Tel.: (+994 12) 566-09-67
Fax: (+994 12) 566-09-87. www.jurnal.vet.edu.az; E-mail: peshetehsili.jurnali@vet.edu.gov.az

PREPARATION RULES OF ARTICLES

Articles published in the paper, as well as in electronic form will be submitted. The following requirements must be taken into account while preparing the article:

1. Articles should be prepared in one of the languages-Azerbaijani, Russian and English, the name of the article, abstract and keywords should be submitted.
2. The articles should be submitted in the Microsoft Word text editor A4 format (from left, above, below and right-2cm.), with the font Times New Roman 12 font., 1 cm inter-text interval, remaining paragraphs and not exceed 8 pages.
3. Article text consisting the following sections is recommended:
 - introduction (the problem actuality, state-of-the-art of the problem);
 - the purpose of the research, formulation of the problem;
 - the problem solution methods and approbation;
 - application of achieved results;
 - result.
4. The articles must be prepared in the following sequence: The unified decimal qualification-from left bold, 6 font. interval; the name of the article-from the middle, capitalized, bold, 6 font, interval, initials and surname of authors-from the left and bold italic authors place of work city country and e-mail address-from the left in the end 6 font interval summary (in the language of the article)-italics in the end 6 font, interval; keywords-italics, in the end 6 font, interval introduction and other sub-headings-from left, bold, and at the beginning end 6 font, interval.
5. List of bibliography each referred source must be numbered in accordance with the sequence used in the article and remained untranslated.
6. List of bibliography must be followed by the article name, summary and keywords in 2 distinguished languages.
7. The table and pictures in the article must be numbered: Table – at the top of the table, from the right (eg, Table 1.), a picture-below the picture from the middle (eg Picture 1.) remaining parts (from the above and below) a blank line. Tables should be inserted into text and have titles. Units are required to be indicated in tables. The authors should mark in margins the location of illustrations and tables in the text. Please do not duplicate data in the text tables and figures. Captions should be supplied on a separate sheet.
8. All measurements and data should be given in SI units, or if SI units, do not, in an international accepted unit. The authors are advised to avoid abbreviations except for generally accepted ones.
9. Formulas must be assembled in standards parameter-Microsoft Equation. Only formulas used in the text must be numbered. The formula numbers must be written in brackets in the right.
10. Sending articles to the editorial office must contain information about the authors: surname, name, fathers name, scientific degree, scientific rank, place of work, position, phone number, or e-mail address.
11. Articles stating results of researches, executed in establishments, have to have corresponding permission to publication.
12. The author is responsible for the information and facts mentioned in the article.
13. The articles received by the editorial office are presented for reference and the articles with positive references are recommended for publication.
14. The Editorial Board has the right to edit the manuscript and abridge it without misrepresenting the paper contents.
15. The Editorial Office informs the authors of paper denial and the reviewers conclusion without returning the manuscript. A request to revise the manuscript does not imply that the paper is accepted for publication since it will be reviewed and considered by the Editorial Board. The authors of the rejected paper have the right to apply for its reconsideration.
16. Proofs are not sent to the authors. Three offprints of each paper will be supplied free of charge of the corresponding author.
17. Papers not meeting the above requirements are denied and returned to the authors. The date of receipt

of the final version by Editorial Office is considered as the submission date.

18. Editorial Office Address: AZ 1033, Baku city, ave N.Hajiyev 4. Phone (+994 12)566 09 67;
Fax (+994 12) 566 09 87. www. jurnal.vet.edu.az; E-mail: peshetehsili.jurnali@vet.edu.gov.az

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Публикуемая статья должна быть представлена в редакцию в бумажном и в электронном виде. При подготовке статьи должны быть выполнены следующие требования:

1. Статья должна быть подготовлена на одном из языков – азербайджанском, русском или английском. Название статьи, аннотация и ключевые слова должны быть представлены на трех языках.
2. Электронный вариант статьи должен выполняться в текстовом редакторе Microsoft Word в формате А4 (поля: левое, правое, верхнее и нижнее – 2 см), шрифтом Times New Roman размером 12 пт. Междустрочный интервал – одинарный, абзацный отступ – 1 см, размер статьи не должен превышать 8 страниц.
3. Текст статьи рекомендуется составлять из нижеследующих разделов:
 - введение (актуальность проблемы, нынешнее состояние проблемы);
 - цель исследования, постановка задачи;
 - методы решения и апробация задачи;
 - внедрение полученных результатов;
 - результат.
4. Статья должна быть подготовлена в следующей последовательности: УДЖ – слева, жирным шрифтом, в конце интервал 6 пт; название статьи – в центре, прописным и жирным шрифтом, в конце интервал 6 пт; инициалы и фамилии авторов – в центре, прописным и жирным шрифтом; место работы авторов, страна, город и адрес электронной почты – по центру, в конце интервал 6 пт; аннотация (на языке представленного текста) – в конце интервал 6 пт; ключевые слова – курсивом, в конце интервал 6 пт; введение и другие подзаголовки – слева, жирным шрифтом, в начале и конце интервал 6 пт.
5. Список литературы: название каждого источника не переводится и нумеруется в статье в соответствии с последовательностью использования. Библиографическое описание источников должны быть указаны в соответствии с требованиями, предъявляемыми ВАК к библиографическому описанию источников в диссертационной работе.
6. После списка литературы название статьи, инициалы и фамилии авторов, место работы авторов, страна, город и адрес электронной почты, аннотация и ключевые слова представляются также на двух других языках.
7. В статье нумеруются таблицы и рисунки: таблица – в верхней части таблицы, курсивом, в центре (например, таблица 1), рисунок – под рисунком, курсивом, в центре (например, рисунок 1) и, пропуская одну пустую строку от текста (из верхней и нижней частей). Таблицы располагается непосредственно в тексте статьи. Каждая таблица должна иметь заголовок. В таблицах обязательно указываются единицы измерения величин. В тексте рукописи на полях указываются место для рисунков и таблиц. Повторение одних и тех же данных в тексте, таблицах и рисунках недопустимо. К статье прилагается список подрисуночных подписей.
8. Размерность всех величин, принятых в статье, должна соответствовать Международной системе единиц измерений (СИ). Не следует употреблять сокращенных слов, кроме общепринятых (т.е., и т.д., и т.п.).
9. Формулы набираются стандартными параметрами в Microsoft Equation. Номер формулы пишется в скобках с правой стороны. В тексте нумеруются только использованные формулы.
10. При отправке статей в редакцию также должны быть представлены сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, ученая степень, ученое звание, место работы, должность, номер телефона, адрес электронной почты.
11. Статьи, излагающие результаты исследований, выполненных в учреждениях, должны иметь соответствующие разрешение на опубликование.

12. Автор несет ответственность за информацию и факты, указанные в статье.
13. Статьи, поступившие в редакцию, направляются на отзыв; статьи, получившие положительные отзывы, рекомендуются к публикации.
14. Редакция оставляет за собой право производить редакционные изменения и сокращения, не искажающие основное содержание статьи.
15. В случае отклонения статьи редакция сообщает автору решения редколлегии и заключение рецензента, рукопись автору не возвращается. Просьба редакции о доработке статьи не означает, что статья принята к печати, так как она вновь рассматривается рецензентами, а затем редакционной коллегией. Автор отклоненной статьи имеет право обратиться к редколлегии с просьбой повторно рассмотреть вопрос о возможности опубликования статьи.
16. Корректурa авторам не высылается. После опубликования статьи редакция высылает оттиски по адресу, указанному для переписки.
17. Статьи, не отвечающие перечисленным требованиям, к рассмотрению не принимаются и возвращаются авторам. Датой поступления рукописи считается день получения редакцией окончательного текста.
18. Адрес редакции: AZ 1033, г. Баку, пр. Н.Гаджиев 4. Тел.: (+994 12) 566 09 67;
Факс: (+994 12) 566 09 87; www.jurnal.vet.edu.az; E-mail: peshetehsili.jurnali@vet.edu.gov.az

Yaradıcı heyət:

Baş redaktor müavini

Əfsanə Zülfüqarova

məsul katib

Afaq Xanpaşayeva

şöbə redaktorları

Fikrət Əhədov

Vüqar Səlimova

Sevinc Məmmədova

Pərvanə İbrahimova

müxbir-redaktor

Rəna Rüstəмова

korrektor

Lalə Niyazqızı

texniki-redaktorlar

Şahrza Ağayev, Səfayə İsmayılova

Jurnal Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 23.11.2017-ci il tarixli,
416 №-li əmri ilə təsis edilmiş və dövlət qeydiyyatına alınmışdır. Qeydiyyat № 2000314101

* * *

Jurnalın yaradıcı kollektivi Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin Həsən bəy Zərdabi adına Diplomuna layiq
görülmüş və jurnal **Azərbaycan Mətbuat Şurasının** üzvüdür.

Redaksiyanın ünvanı: AZ 1033, Bakı şəhəri, Nazim Hacıyev 4;

Tel./Fax: 566-09-67; 566-09-87

Rekvizitlər:

Müştəri: “Peşə təhsili və insan kapitalı” jurnalı

VÖEN: 2000314101

H/h: AZ36CTRE0000000000002167908

Bank: Dövlət Xəzinədarlıq Agentliyi

Kodu: 210005

VÖEN: 1401555071

M/hesab: AZ41NABZ01360100000000003944

SWIFT: CTREAZ22

D3. Bütçə təsnifatının kodu: 142319

D4. Bütçə səviyyəsinin kodu: 03

“**Peşə təhsili və insan kapitalı**” jurnalı redaksiyasında yığılıb
və “Letterpress” MMC-nin mətbəəsində çap olunub. Çapa imzalanmışdır 02.08.2018.

*Jurnalın dizayn işləri “Azərbaycanda Peşə Təhsili və Təliminin İnkişafına (PTT)
Avropa İttifaqının dəstəyi” texniki-yardım layihəsi çərçivəsində Jeyhun İmanov Studiyası
tərəfindən həyata keçirilmişdir.*